

No. 55
Νοε. 2022 - Φεβ. 2023

ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗ επιθεώρηση

Περιοδικό Ανωτάτης Διακλαδικής Σχολής Πολέμου





ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

Διοικητής ΑΔΙΣΠΟ
Υποπύραρχος (Ι) Ιωάννης Μπιρμπίλης

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Σμχος (Ι) Δημήτριος Μήτρου
Σμχος (ΠΒ) Χρήστος Οικονομίδης
Σμχος (Ι) Μάριος Βλάχος
Σμχος (Ι) Χαρίτων Χαρούσης
Σμχος (Ι) Αντώνιος Καλμουρτζής
Σμχος (ΠΖ) Αστέριος Ντίνας
ΜΥ Α' ΠΑ Ελευθερία Καρατσίν
ΜΥ Β' ΣΣ Δρ. Αικατερίνη Μπάλλα

ΘΕΜΑΤΟΛΟΓΙΑ ΑΡΘΡΩΝ-ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ

ΜΥ Β' ΣΣ Δρ. Αικατερίνη Μπάλλα

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΧΕΔΙΑΣΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ

ΜΥ Α' ΠΑ Ελευθερία Καρατσίν

ΦΩΤΟΓΡΑΦΟΣ - ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ

Ανθχος (Ε) Αναστάσιος Πέτκος ΠΝ

ΕΠΙΛΟΓΗ - ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΕΙΚΟΝΑΣ

ΜΥ Α' ΠΑ Ελευθερία Καρατσίν

ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ

Σμχος (Ι) Χαρίτων Χαρούσης

ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ ΣΥΝΤΑΞΗΣ

Τμχος (ΠΖ) Νικήστρατος Κουτελιδάκης,
Αντμχος (ΑΣ) Λάζαρος Ριζόπουλος,
Ασπριάδης Νεόφυτος
Διδάκτωρ Στρατηγικής Επικοινωνίας
και Διεθνούς Πολιτικής,
Ελένη Χυτοπούλου
Διδάκτωρ Πολιτικής Επιστήμης & Διεθνών
Σχέσεων Πανεπιστημίου Πελοποννήσου,
Χρυσάνθη Σαμαρά, Δικηγόρος,
Κώστας Κωτσάκης, Ομότιμος Καθηγητής
Προϊστορικής Αρχαιολογίας
Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

ΟΡΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑΣ

Στη Διακλαδική Επιθεώρηση δημοσιεύονται:

- Επιστημονικές εργασίες, διαλέξεις και άρθρα εξωτερικών ομιλητών, συνεργατών, εκπαιδευτών και σπουδαστών της Σχολής για θέματα διακλαδικού ενδιαφέροντος, άμυνας, ασφάλειας, στρατηγικής, γεωπολιτικής και διεθνών σχέσεων, ιστορίας, πολιτισμού, συμμαχικού και διεθνούς ενδιαφέροντος, επιχειρησιακής τέχνης και δογμάτων, επικοινωνίας, ηγεσίας-διοικητικής και ενημερωτικά θέματα γενικού και επαγγελματικού ενδιαφέροντος για το προσωπικό των ΕΔ.
 - Συμπεράσματα ή αποσπάσματα από σεμινάρια, ημερίδες και δημοσιεύσεις που διοργανώνει ή συμμετέχει η Σχολή.
 - Εκπαιδευτικές και λοιπές δραστηριότητες της Σχολής
- Για τα προς δημοσίευση κείμενα ζητούνται οι παρακάτω προδιαγραφές:

- Αρχική γραμματική και συντακτική επιμέλεια του κειμένου είναι αρμοδιότητα του συγγραφέα. Οποιοδήποτε κείμενο πρέπει να παραδίδεται γραμμένο στα ελληνικά και σε επίσημη δημοτική γλώσσα.
 - Τα άρθρα και οι εργασίες πρέπει να περιλαμβάνουν πλήρη επιστημονική τεκμηρίωση με την παράθεση παραπομπών σε έγκριτη βιβλιογραφία.
 - Το μέγεθος κάθε άρθρου/δημοσίευσης δε θα πρέπει να υπερβαίνει τις 3.000 λέξεις (περιλαμβάνονται εισαγωγή, κυρίως σώμα χωρισμένο σε ενότητες, τυχόν συμπεράσματα/προτάσεις, επίλογος τυχόν υποσημειώσεις και λεζάντες φωτογραφιών).
 - Οι βιβλιογραφικές παραπομπές παρατίθενται με υποσημειώσεις στο τέλος κάθε σελίδας (footnote reference style) και έχουν ενιαία αρίθμηση (1, 2, 3 κ.ο.κ.). Όταν χρησιμοποιείται η ίδια πηγή, στην επόμενη υποσημείωση αναγράφεται μια πιο σύντομη μορφή αναφοράς σε αυτή. Στο τέλος του άρθρου παρατίθεται η βιβλιογραφία που χρησιμοποίησε ο συγγραφέας. Για τις παραπομπές και τη βιβλιογραφία στο περιοδικό χρησιμοποιείται το πρότυπο Chicago 17.
 - Δε θα δημοσιεύονται άρθρα και άλλα κείμενα που δεν τεκμηριώνεται το περιεχόμενό τους ή που περιέχουν διαβαθμισμένες πληροφορίες, απρεπή/ακραία γλώσσα ή/και προσβλητικές εκφράσεις, σχόλια και αιχμές πολιτικής φύσης και περιεχόμενο άσχετο με το σκοπό και τη θεματολογία του περιοδικού.
- Για τα προς δημοσίευση κείμενα ισχύουν γενικά τα εξής:
- Η συντακτική επιτροπή διατηρεί το δικαίωμα προσαρμογής του κειμένου μετά από κατάλληλη γραμματική και συντακτική επεξεργασία, χωρίς να αλλοιώνεται το περιεχόμενό του.
 - Η δημοσίευση ενός κειμένου δε σημαίνει απαραίτητα και την αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα από την ΑΔΙΣΠΟ.
 - Το υλικό που παραδίδεται προς δημοσίευση δεν επιστρέφεται, ανεξάρτητα αν δημοσιευθεί ή όχι.

Το περιοδικό "Διακλαδική Επιθεώρηση"
δημοσιεύεται και στο διαδίκτυο

www.adispo.mil.gr

ΕΚΤΥΠΩΣΗ

Τυπογραφείο Ελληνικού Στρατού (ΤΥΕΣ)

ΔΙΑΝΟΜΗ

Υπουργεία, Πρεσβείες, Προξενεία, Μουσεία,
Γενικά Επιτελεία, Στρατιωτικοί Σχηματισμοί,
ΓΕΕΦ, ΣΕΘΑ, Στρατιωτικές Σχολές,
Σπουδαστές ΑΔΙΣΠΟ,
ΑΕΙ, Ινστιτούτα και Ερευνητικά Ιδρύματα

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

ΑΝΩΤΑΤΗ ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΕΜΟΥ
Γεωργικής Σχολής 29, ΤΚ 55535 Θεσσαλονίκη
Τηλ. 2310 472603, FAX 2310 471710
e-mail: info@adispo.gr

Πρόλογος

του Υποπτεράρχου Ιωάννη Μπιρμπίλη
Διοικητού Ανωτάτης Διακλαδικής Σχολής Πολέμου



Αγαπητοί αναγνώστες,

«Το δίκαιον είναι ουκ άλλο τι ή το του κρείττονος συμφέρον...
Δίκαιον είναι το της καθεστηκυίας αρχής συμφέρον...»
(«...Τίποτε άλλο δεν είναι το δίκαιο παρά το συμφέρον του ισχυροτέρου...
Δίκαιο είναι το συμφέρον εκείνου που έχει την εξουσία στα χέρια του»,
Θρασύμαχος στην πλατωνική «Πολιτεία»)¹

Τη Δευτέρα 30 Ιανουαρίου 2023, διθέσιο αεροσκάφος F-4 Phantom II κατέπεσε και οι ΕΔ βίωσαν την τραγική απώλεια δυο εκλεκτών στελεχών τους. Μια απώλεια που συνέβη στο πλαίσιο της συνεχούς και εξαιρετικά απαιτητικής, εκπαιδευτικής δραστηριότητας, με στόχο την ισχυροποίηση και την αποτροπή. Την αποτροπή κάθε αναθεωρητικού και επεκτατικού γείτονα. Το θέμα αποτέλεσε κύρια είδηση στα ΜΜΕ, ιδιαιτέρως στα ψηφιακά. Η ικανότητά τους να παρέχουν εικόνα και σχόλια σχεδόν σε πραγματικό χρόνο από τον τόπο του ενδιαφέροντος, τα έχει καταστήσει σημαντικούς δρώντες που επηρεάζουν καίρια στη διαμόρφωση του σύγχρονου πληροφοριακού περιβάλλοντος.

Ένα πληροφοριακό περιβάλλον, το οποίο το τελευταίο χρονικό διάστημα κατακλύζεται από εκτενείς αναφορές και αναλύσεις του εντεινόμενου ενεργειακού ανταγωνισμού των μεγάλων και ισχυρών δρώντων του παγκόσμιου συστήματος. Έναν ανταγωνισμό που γιγαντώνεται στην ευρύτερη περιοχή μας, με επίκεντρο τον έλεγχο των ενεργειακών ροών προς την Ευρώπη. Μια Ευρώπη, η οποία έχει τεράστιες ανάγκες. Παρόμοιες ανάγκες έχουν και γειτονικά μας κράτη, ορισμένα από τα οποία σχεδιάζουν να τις καλύψουν με εφαρμογή προγραμματικών αξιοποίησης της Πυρηνικής Ενέργειας. Μια επιλογή που ενέχει κινδύνους, τόσο από φυσικά αίτια (σεισμός) όσο και από τεχνολογικά ρίσκα λόγω της ίδιας της φύσης της.

Οι κίνδυνοι αυτοί αποτελούν εν δυνάμει παράγοντες που μπορούν να επηρεάσουν την ασφάλεια της περιοχής. Δεν πρέπει να διαφεύγει της προσοχής μας ότι στην Νοτιοανατολική Μεσόγειο και Μέση Ανατολή δρουν αναθεωρητικές δυνάμεις, οι οποίες δεν θα δίσταζαν να στρέψουν το βλέμμα τους από την ενεργειακή επάρκεια που παρέχει η πυρηνική ενέργεια, στην έρευνα και ανάπτυξη της τεχνολογίας των πυρηνικών όπλων. Μια επιλογή που με βεβαιότητα θα οδηγήσει σε γενικότερη αποσταθεροποίηση των χωρών της περιοχής μας.

Οφείλουμε να έχουμε πάντα κατά νου, ότι το διεθνές σύστημα είναι άναρχο και ανταγωνιστικό, και εξ αυτού, είτε ο ανταγωνισμός, είτε οι προσπάθειες για συνεργασία οδηγούν σε συγκρούσεις. Ο πάντα επίκαιρος Θουκυδίδης, στον λόγο των ισχυρών Αθηναίων προς τους αδύναμους Μηλούς αναφέρει: «Δίκαια μεν εν τω ανθρωπείω λόγω από της ίσης ανάγκης κρίνεται, δυνατά δε οι προύχοντες πράσσουσιν και οι ασθενείς συγχωρούσιν» (δηλ. «Το δίκαιο, στα λόγια των ανθρώπων, αποφασίζεται όταν κι οι δυο πλευρές βρίσκονται στην ίδια ανάγκη, αλλά εκείνα που μπορούν να γίνουν, τα κάνουν οι πιο ισχυροί κι οι αδύνατοι τα παραδέχονται υποχωρώντας»)².

Υπ' αυτό το πρίσμα, στα άρθρα που ακολουθούν επιχειρείται μια αρχική προσέγγιση και ανάλυση θεμάτων που άπτονται της συμπεριφοράς γενικότερα των κρατών, αναπτύσσονται ενδιαφέρουσες απόψεις και παρέχεται τροφή για γόνιμη σκέψη.

Καλή σας ανάγνωση

Βιογραφικό Σημείωμα

Ο Υποπτεράρχος (Ι) Ιωάννης Μπιρμπίλης είναι ο Διοικητής της Ανωτάτης Διακλαδικής Σχολής Πολέμου (ΓΕΕΘΑ). Γεννήθηκε στην Τρίπολη το 1966. Εισήλθε στη Σχολή Ικάρων το 1984 και ονομάστηκε Ανθυποσμηναγός το 1988. Υπηρέτησε σε Μονάδες Μαχητικών Αεροσκαφών έχοντας συμπληρώσει συνολικά 3000 ώρες πτήσης. Διετέλεσε ως Διοικητής Μοίρας στο ΚΕΑΤ/ΣΟΤ, ως Επιτελής στο Επιτελικό Γραφείο του Αρχηγού του Γενικού Επιτελείου Εθνικής Άμυνας (ΓΕΕΘΑ/ΕΓΑ), ως Αεροπορικός Ακόλουθος της Ελλάδος στην Πρεσβεία των ΗΠΑ, ως Διοικητής της 115ΠΜ, ως Διευθυντής της Διεύθυνσης Άμυντικής Πολιτικής του ΓΕΕΘΑ (ΓΕΕΘΑ/Δ4) και ως Διευθυντής της Διεύθυνσης Επιχειρησιακής Σχεδίασης και Επιχειρήσεων του ΓΕΑ (ΓΕΑ/Α1). Είναι απόφοιτος του Σχολείου Θαλάσσιας Επιβίωσης (ΣΕΘΕ), της Σχολής Πολέμου Αεροπορίας/Κατωτέρων (ΑΣΠ/Κ), του Σχολείου Εκπαιδευτών Εδάφους (ΑΣΠ/ΣΕΕ), του Διακλαδικού Σχολείου Ηλεκτρονικού Πολέμου (ΔΣΗΠ), του Σχολείου Όπλων Τακτικής (ΣΟΤ) και του Air Command and Staff College των ΗΠΑ (ACSC/USA). Ομιλεί την Αγγλική γλώσσα. Είναι έγγαμος και έχει δύο παιδιά.

1. [https://eraniatis.net/wordpress/2020/04/21/το-δίκαιο-του-ισχυροτέρου/\(επίσκεψη 21 Φεβ 23, 22:10\)](https://eraniatis.net/wordpress/2020/04/21/το-δίκαιο-του-ισχυροτέρου/(επίσκεψη 21 Φεβ 23, 22:10))
2. Ως άνω.

Περιεχόμενα

Άρθρα Εξωτερικών Συνεργατών,
Εκπαιδευτών, Σπουδαστών της Σχολής
& Ιστορικά - Αρχαιακά Κείμενα

"Το πυρηνικό πρόγραμμα των χωρών της Βαλκανικής. Επηρεάζεται
η περιφερειακή ασφάλεια της περιοχής;"

του Τχη (ΠΖ) Νικήστρατου Κουτελιδάκη

1

"Η συμβολή της Τεχνολογικής Σύγκλισης και των Ψηφιακών Μέσων
Επικοινωνίας στη διαμόρφωση του σύγχρονου Πληροφοριακού
Περιβάλλοντος και των Ψυχολογικών Επιχειρήσεων"

του Αντχη (ΑΣ) Λάζαρου Ριζόπουλου

15

"Αποσταθεροποίηση του Εσωτερικού Μετώπου στον Πόλεμο:
Πληροφοριακές Επιχειρήσεις και Στρατηγική Επικοινωνία"

του Δρ. Νεόφυτου Ασπριάδη

29

"Η συζητούμενη αποτελεσματικότητα της στρατηγικής των τετελεσμένων
γεγονότων (fait accompli) - Η περίπτωση των Βαρωσίων"

*της Ελένης Χυτοπούλου, Διδάκτωρ Πολιτικής
Επιστήμης & Διεθνών Σχέσεων Πανεπιστημίου Πελοποννήσου*

38

"Η Διεθνής Ευθύνη των Διεθνών Οργανισμών (το ζήτημα της
απόδοσης άδικης συμπεριφοράς)"

της Δικηγόρου Χρυσάνθης Σαμαρά

45

Πολιτιστικά Μονοπάτια

"Το Νεολιθικό Δισπήλιο: Τα Δέντρα
Ξετυλίζουν την Ιστορία
ενός Πολιτισμού του Νερού"

*του Κώστα Κωτσάκη
Ομότιμου Καθηγητή
Προϊστορικής Αρχαιολογίας
Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*

56



Δραστηριότητες της ΑΔΙΣΠΟ

70

Επίσκεψη Προέδρου
Ελληνοαμερικανικού Ινστιτούτου

Επισκέψεις Στρατιωτικής Ηγεσίας



71

Επίσκεψη Διοικητή ΔΔΜΝ
στην ΑΔΙΣΠΟ



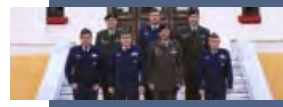
72

Επίσκεψη Διοικητή
Γ'ΣΣ/ΝRDC-GR στην ΑΔΙΣΠΟ



73

Επίσκεψη Διοικητή
ΑΣΔΕΝ στην ΑΔΙΣΠΟ



74

Επίσκεψη Διοικητή
Δ'ΣΣ στην ΑΔΙΣΠΟ



75

Επίσκεψη Αρχηγού
ΓΕΕΦ στην ΑΔΙΣΠΟ



76

Επίσκεψη Διοικητή
ΔΕΠ στην ΑΔΙΣΠΟ



77

Επίσκεψη Αρχηγού
ΑΤΑ στην ΑΔΙΣΠΟ



78

Επίσκεψη Αρχηγού
Στόλου στην ΑΔΙΣΠΟ



79

Επίσκεψη Διοικητή
1ης Στρατιάς στην ΑΔΙΣΠΟ



80

Ημερίδα της ΑΔΙΣΠΟ
σε συνεργασία με το ΑΠΘ



81

83

Η Βιβλιοθήκη μας
Απάνθισμα Σοφίας
«Όρια»



ΑΝΩΤΑΤΗ ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΕΜΟΥ



ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΑΔΙΣΠΟ

Ίδρυση της Ανώτατης Διακλαδικής Σχολής Πολέμου (ΑΔΙΣΠΟ)

Με απόφαση του Υφυπουργού Εθνικής Άμυνας (Φ.022/27/158782/Σ.4405/25 Ιουλ 2003/ΥΕΘΑ/ΓΕΕΘΑ/ΔΙΔΥΠ&ΟΡΓ.) συγκροτήθηκε η Ανώτατη Διακλαδική Σχολή Πολέμου (ΑΔΙΣΠΟ). Την 1 Οκτωβρίου 2003 εκδόθηκε ο Νόμος υπ' αριθ. 3186 (ΦΕΚ230/Τεύχος Πρώτο) για την ίδρυση της ΑΔΙΣΠΟ.

Ως ημερομηνία έναρξης λειτουργίας της Σχολής καθορίστηκε η 9η Σεπ 2003, ημερομηνία κατά την οποία εκλήθη να φοιτήσει η 1η Εκπαιδευτική Σειρά (Ε.Σ).

Στις 27 Οκτ 2003 πραγματοποιήθηκαν τα εγκαίνια της Σχολής παρουσία της Πολιτικής και Στρατιωτικής Ηγεσίας του ΥΕΘΑ.

Έδρα της Σχολής

Η Ανώτατη Διακλαδική Σχολή Πολέμου έχει την έδρα της στο στρατόπεδο "Ταξιάρχου Λασκαρίδη Κωνσταντίνου" στη Θεσσαλονίκη, όπου έως το έτος 2003 λειτουργούσε η Ανώτατη Σχολή Πολέμου του Στρατού Ξηράς (ΑΣΠ).

Έμβλημα της Σχολής

Το έμβλημα της Σχολής αποτελείται από το αντίστοιχο έμβλημα του Γενικού Επιτελείου Εθνικής Άμυνας (ΓΕΕΘΑ) με τα σύμβολα των τριών Κλάδων (κράνος, άγκυρα, φτερά) και την προσθήκη ενός βιβλίου και ενός ξίφους που κόβει τον «Γόρδιο Δεσμό». Η σύνθεση συμβολίζει τη δύναμη και την αποφασιστικότητα που δίδει η γνώση για την επίλυση κάθε προβλήματος, μέσω του διακλαδικού σχεδιασμού. Η φράση «ΕΝ ΤΗ ΕΝΩΣΕΙ Η ΙΣΧΥΣ», που αναγράφεται στο επάνω μέρος του εμβλήματος, τονίζει τον διακλαδικό χαρακτήρα της Σχολής.

"Το πυρηνικό πρόγραμμα των χωρών της Βαλκανικής. Επηρεάζεται η περιφερειακή ασφάλεια της περιοχής;"

του Τχη (ΠΖ) Νικήστρατου Κουτελιδάκη

Εισαγωγή

Η πυρηνική ενέργεια, η οποία αρχικά χρησιμοποιήθηκε αποκλειστικά για την κατασκευή όπλων, προσδίδοντας στρατηγικό πλεονέκτημα στον κάτοχό τους, διαπιστώθηκε ότι μπορεί να χρησιμοποιηθεί και για ειρηνικούς σκοπούς και συγκεκριμένα, ως εναλλακτική λύση στον τρόπο παραγωγής ενέργειας.

Το γεγονός αυτό, όμως, έχει προκαλέσει μια παγκόσμια ανησυχία, όσον αφορά την ασφαλή τους χρήση και διασπορά, καθώς ο αποτελεσματικός έλεγχος των εξοπλισμών, παρά τις συνεχείς προσπάθειες διεθνώς, παραμένει δύσκολος, ενώ ο κίνδυνος εξακολουθεί να είναι μεγάλος.

Η Βουλγαρία, η Ρουμανία και η Σλοβενία, προσπαθώντας να εξασφαλίσουν φθηνή ηλεκτρική ενέργεια, έχουν κατασκευάσει πυρηνικούς αντιδραστήρες εδώ και χρόνια, ενώ και η Τουρκία προσπαθώντας να ανεξαρτητοποιηθεί ενεργειακά, έχει ξεκινήσει ένα φιλόδοξο πρόγραμμα κατασκευής του πρώτου πυρηνικού σταθμού στο Ακούγιου¹, έχοντας ως στόχο την ανάδειξή της σε μει-

1. Αναστασοπούλου, Ειρήνη. «Υπό ενισχυμένη ρωσική ενεργειακή εξάρτηση η Τουρκία» DW. 04 Απριλίου 2018. <https://www.dw.com/el/υπό-ενισχυμένη-ρωσική-ενεργειακή-εξάρτηση-η-τουρκία/a-43240129>. (Πρόσβαση στις 28 Δεκεμβρίου 2021).

ζονα περιφερειακή δύναμη και δεν αποκλείεται μετά την ολοκλήρωση του ειρηνικού πυρηνικού της προγράμματος, να προβεί στην ανάπτυξη κάποιου πυρηνικού όπλου.

Πυρηνική Ενέργεια - Πλεονεκτήματα και Μειονεκτήματα

«Πυρηνική ενέργεια είναι η δυναμική ενέργεια που είναι εγκλωβισμένη στους πυρήνες των ατόμων εξαιτίας της αλληλεπίδρασης των σωματιδίων που τα συνιστούν και μπορεί να απελευθερωθεί με δύο τρόπους, τη σχάση ή την σύντηξη πυρήνων» (Εικόνα 1).



Εικόνα 1: Σχάση-Σύντηξη²

Η πυρηνική σχάση είναι μία χημική αντίδραση, στην οποία ο πυρήνας βομβαρδίζεται με νετρόνια. Σε αυτή τη διαδικασία, γνωστή ως αλυσιδωτή αντίδραση, απελευθερώνεται μεγάλη ποσότητα ενέργειας και εκπέμπονται αρκετά νετρόνια.

Η πυρηνική σύντηξη είναι μία αντίδραση αντίστροφη της σχάσης, όπου πυρήνες ελαφρών στοιχείων, αφού θερμανθούν σε υψηλές θερμοκρασίες, προκειμένου να υπερνικηθεί η απωστική τους δύναμη, συνενώνονται ώστε να σχηματιστεί ένας βαρύτερος πυρήνας, ενώ συγχρόνως εκλύεται τεράστια ποσότητα ενέργειας³.

Η παραγωγή πυρηνικής ενέργειας μπορεί να χαρακτηριστεί ως «αμφιλεγόμενη», καθώς έχει αρκετά πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα. Το μεγαλύτερο πλεονέκτημά της είναι το χαμηλό κόστος παραγωγής, καθώς μικρές ποσότητες ουρανίου μπορούν να παρέχουν σημαντικές ποσότητες ενέργειας. Επίσης, η χρήση της δύναται να βοηθήσει στη μείωση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου, ενώ η εφαρμογή της μεθόδου παραγωγής ενέργειας με πυρηνική σύντηξη μελλοντικά θα οδηγούσε σε μια ακόμη καθαρότερη πηγή ενέργειας.

2. 5dim-pyrgou.ilei.sch.gr. χ.χ. <http://5dim-pyrgou.ilei.sch.gr/energy/html/ener3.htm>. (Πρόσβαση στις 28 Μαρτίου 2022).

3. Οικονόμου, Λευτέρης. Πυρηνικά όπλα και ανθρώπινος πολιτισμός (Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, 1991), 87-89.

Από την άλλη πλευρά, τα μειονεκτήματα σχετίζονται κυρίως με την ασφάλεια, αφενός διότι δεν υπάρχει ακόμη δυνατότητα να αποκλειστεί πλήρως το ενδεχόμενο ενός μεγάλου ατυχήματος, αφετέρου, δε, επειδή έχει αυξηθεί η ικανότητα των εθνών να αποκτήσουν πυρηνικά όπλα. Επιπρόσθετα, σοβαρές περιβαλλοντικές επιπτώσεις μπορούν να προκύψουν από την πλημμελή διαχείριση των πυρηνικών αποβλήτων, καθώς και από τη διαδικασία εξόρυξης του ουρανίου (που χρησιμοποιείται συνήθως ως πρώτη ύλη).

Πυρηνικά Ατυχήματα και οι Συνέπειές τους

Τα τελευταία χρόνια έχουν καταγραφεί μερικές δεκάδες πυρηνικά ατυχήματα σε πυρηνικές εγκαταστάσεις, γενικότερα. Το σοβαρότερο συνέβη στο Τσερνόμπιλ της Ουκρανίας το 1986. Κατά τη διάρκεια μίας δοκι-

μής στον 4ο αντιδραστήρα, σημειώθηκε μια ξαφνική αύξηση της ισχύος του, που τον κατέστρεψε, προξενώντας ολική κατάρρευση της «καρδιάς» του. Τα φλεγόμενα πυρηνικά καύσιμα απελευθέρωσαν στην ατμόσφαιρα εκατομμύρια ραδιενεργά στοιχεία, σε ποσότητες που αντιστοιχεί σε 200 βόμβες σαν αυτή της Χιροσίμα (Εικόνα 2).



Εικόνα 2: Το ατύχημα στο Τσερνόμπιλ τον Απρίλιο του 1986⁴

Επιπλέον, 31 άνθρωποι πέθαναν μετά την έκρηξη και 400.000 άνθρωποι εγκατέλειψαν τις εστίες τους, ενώ περίπου 6 εκατομμύρια εξακολουθούν να ζουν σε μολυσμένες ζώνες, εξαιτίας της χειρότερης πυρηνικής τραγωδίας στην ιστορία⁵.

Σοβαρότατο χαρακτηρίζεται και το ατύχημα στη Φουκοσίμα της Ιαπωνίας το 2011, όπου ένας πολύ ισχυρός σεισμός δημιούργησε ένα μεγάλο τσου-

4. sansimera. χ.χ. <https://www.sansimera.gr/articles/86> (Πρόσβαση στις 28 Μαρτίου 2022).

5. cnn.gr. «31 χρόνια από τον πυρηνικό εφιάλτη του Τσερνόμπιλ». 26 Απριλίου 2017. <https://www.cnn.gr/kosmos/story/78232/31-xronia-apo-ton-pyriniko-efialti-toy-tsernompil-pics>. (Πρόσβαση στις 30 Δεκεμβρίου 2021).



Εικόνα 3: Το ατύχημα στη Φουκοσίμα το 2011⁶

νάμι, που έπληξε τους τρεις από τους έξι πυρηνικούς αντιδραστήρες του συγκροτήματος, με αποτέλεσμα να καταρρεύσουν τα συστήματα ψύξης των μονάδων και να προκληθούν πυρκαγιές και εκρήξεις. Η δε ποσότητα του ραδιενεργού καϊσίου που εκλύθηκε στην ατμό-

σφαιρα, ήταν ισοδύναμη με 168 πυρηνικές βόμβες σαν της Χιροσίμα (Εικόνα 3).

Συνεπώς διαπιστώνεται ότι τα πυρηνικά ατυχήματα έχουν καταστρεπτικές επιπτώσεις, τόσο για το περιβάλλον, όσο και για τον άνθρωπο.

Νομικό Πλαίσιο Χρήσης Πυρηνικής Ενέργειας

Οι φόβοι που προκλήθηκαν από την εξάπλωση της χρήσης της πυρηνικής ενέργειας και από τις καταστρεπτικές της συνέπειες, οδήγησαν στον καθορισμό ενός νομικού πλαισίου χρήσης της, μέσω της ίδρυσης διαφόρων οργανισμών και της σύναψης συνθηκών.

Ο Διεθνής Οργανισμός Ατομικής Ενέργειας (ΙΑΕΑ⁷) ιδρύθηκε το 1957, με την επικύρωση του καταστατικού του, από τον απαιτούμενο αριθμό 40 κρατών. Η έδρα του βρίσκεται στη Βιέννη, σήμερα αριθμεί 170 κράτη-μέλη και η βασική του αποστολή είναι η εξασφάλιση της γενικότερης πυρηνικής ασφάλειας, με την εφαρμογή των τριών μεγάλων προγραμμάτων του, διεθνώς γνωστά ως τα τρία «S» (Safeguards, Safety, Security)⁸.

Η Συνθήκη Μη Διάδοσης Πυρηνικών Όπλων (NPT⁹) αποτελεί τη βάση του νομικού πλαισίου, που διέπει τις δραστηριότητες και τις συνεργασίες στο χώρο της πυρηνικής ενέργειας. Το 1968 εγκρίθηκε από την ολομέλεια του ΟΗΕ και τέθηκε σε ισχύ τον Μάρτιο του 1970, αφού είχε επικυρωθεί από 40 κράτη. Αποτελεί μια συμφωνία ορόσημο για τον έλεγχο των πυρηνικών, καθώς απαγορεύει, σε διεθνές επίπεδο, να αποκτούν οι μη πυρηνικές χώρες πυρηνικά όπλα, αλλά και οι πυρηνικές χώρες δεσμεύονται να μειώσουν και να καταστρέψουν

6. ecozen. 11 Μαρτίου 2018. <https://ecozen.gr/2018/03/efta-chronia-meta-pyriko-atychima-sti-foukousima/> (Πρόσβαση στις 28 Μαρτίου 2022).

7. International Atomic Energy Association

8. ΙΑΕΑ.1957 «STATUTE-ΙΑΕΑ» ΙΑΕΑ. 29 Ιουλίου 1957. <https://www.iaea.org/sites/default/files/statute.pdf>. (Πρόσβαση στις 31 Δεκεμβρίου 2021).

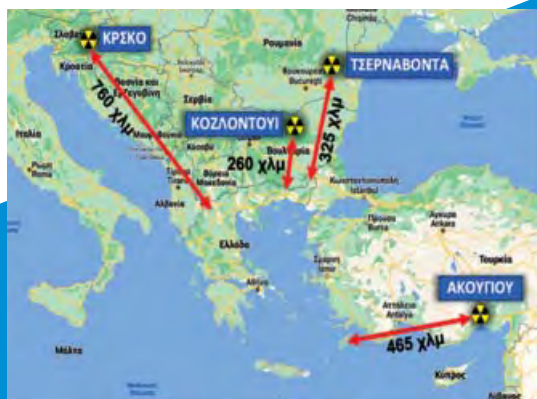
στο μέλλον τα πυρηνικά τους όπλα. Μέχρι σήμερα στην NPT έχουν προσχωρήσει 188 κράτη¹⁰.

Έχοντας ως σημείο αναφοράς την συνθήκη αυτή, έχουν συναφθεί και περιφερειακές συνθήκες, όπως η Διεθνής Συνεκτική Συνθήκη Απαγόρευσης Πυρηνικών Δοκιμών (CTBT¹¹) του 1996 και η Ομάδα Προμηθευτών Πυρηνικών Υλικών (NSG¹²).

Πυρηνικά Προγράμματα Βαλκανικών Χωρών

Η χρήση της πυρηνικής ενέργειας σε χώρες της Βαλκανικής δεν είναι κάτι νέο. Χώρες, όπως η Βουλγαρία, η Ρουμανία και η Σλοβενία έχουν αναπτύξει πυρηνική δραστηριότητα εδώ και χρόνια. Αξιοσημείωτο είναι το ενδιαφέρον για ανάπτυξη νέων πυρηνικών προγραμμάτων, επιδιώκοντας να πετύχουν τους κλιματικούς στόχους που έχει θέσει η Ευρώπη (Εικόνα 4).

Ο μοναδικός πυρηνικός σταθμός της Βουλγαρίας βρίσκεται στο Κοζλοντούι και τέθηκε σε λειτουργία το 1974. Αποτελείται από έξι αντιδραστήρες, από τους οποίους είναι σε λειτουργία μόνο οι δύο, ισχύος 1000 MW έκαστος και καλύπτουν το 30% των εγχώριων αναγκών σε ηλεκτρικό ρεύμα (Εικόνα 5).



Εικόνα 4: Πλησιέστερες αποστάσεις πυρηνικών εργοστασίων από την Ελλάδα Βουλγαρία



Εικόνα 5: Το πυρηνικό εργοστάσιο στο Κοζλοντούι της Βουλγαρίας¹³

9. Nuclear Non-Proliferation Treaty

10. United Nations. 1970 «Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons» UN.org. Μάρτιος 1970. <https://treaties.unoda.org/t/npt>. (Πρόσβαση στις 01 Ιανουαρίου 2022).

11. Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty

12. Nuclear Suppliers Group

13. Sampev, Vladimir. 19 Οκτωβρίου 2020. <https://bnr.bg/el/post/101358927> (Πρόσβαση στις 28 Μαρτίου 2022).

Από το 1980 περίπου εκδηλώθηκαν προσπάθειες για την κατασκευή ενός δεύτερου πυρηνικού σταθμού στην περιοχή του Μπέλενε, το οποίο σταμάτησε λόγω αδυναμίας εύρεσης κατάλληλων επενδυτών. Σήμερα η Βουλγαρία προσπαθεί να ισορροπήσει ανάμεσα στις δύο μεγάλες πυρηνικές δυνάμεις (ΗΠΑ-Ρωσία), ενώ παράλληλα θέλει να πετύχει τους ενεργειακούς της στόχους, ανταποκρινόμενη στις απαιτήσεις της Ευρωπαϊκής πράσινης συμφωνίας για μείωση των εκπομπών του άνθρακα, με την κατασκευή έβδομου αντιδραστήρα στο υπάρχον εργοστάσιο του Κοζλοντούι, προκειμένου να τεθεί σε λειτουργία εντός 10 ετών¹⁴.

Ρουμανία

Ο πυρηνικός σταθμός της Ρουμανίας βρίσκεται στην Τσερναβόντα. Η κατασκευή του ξεκίνησε το 1980 και παρόλο που ο σχεδιασμός προέβλεπε την κατασκευή πέντε αντιδραστήρων, μέχρι στιγμής υπάρχουν μόνο δύο λειτουργικοί, ισχύος 700 MW έκαστος και καλύπτουν το 18% των αναγκών της χώρας σε ηλεκτρική ενέργεια. Επιδιώξή της αποτελεί η ενεργοποίηση και των υπολοίπων αντιδραστήρων, όπως καταδεικνύει η συμφωνία που υπογράφηκε τον Οκτώβριο του 2020 στην Ουάσιγκτον και αναφέρει ότι ΗΠΑ, Καναδάς και Γαλλία θα συμμετάσχουν στην κατασκευή των αντιδραστήρων στην Τσερναβόντα, στο πλαίσιο ενός έργου αξίας 8 δισεκατομμυρίων δολαρίων¹⁵.

Σλοβενία

Στην ανατολική Σλοβενία στο Krsko, λειτουργεί από το 1983 ο πυρηνικός σταθμός συνδιοκτησίας Σλοβενίας-Κροατίας, ισχύος 696 MW, ο οποίος καλύπτει περίπου το 25% των αναγκών σε ηλεκτρική ενέργεια της Σλοβενίας και το 15% των αναγκών της Κροατίας. Η Σλοβενία, που σχεδιάζει να εγκαταλείψει τον άνθρακα έως το 2033, δεν μπορεί να πετύχει τους κλιματικούς της στόχους, χωρίς τη χρήση πυρηνικής ενέργειας. Πέρα από την παράταση λειτουργίας του υπόψη σταθμού, επιδιώκει την εγκατάσταση μίας δεύτερης μονάδας στον ίδιο σταθμό ισχύος 1,1 MW, δίπλα στην υπάρχουσα και αναμένεται να κοστίσει 5-6 δις ευρώ¹⁶.

14. Nikolov, Krassen. «Bulgaria puts end to Belene nuclear project» 2021. Euractiv. 21 Ιανουαρίου 2021. https://www.euractiv.com/section/politics/short_news/bulgaria-puts-end-to-belene-nuclear-project/. (Πρόσβαση στις 05 Ιανουαρίου 2022).

15. Ernst, Iulian. «French Orano to join \$8bn nuclear power plant expansion project in Romania» Intellinews. 27 Οκτωβρίου 2020. <https://www.intellinews.com/french-orano-to-join-8bn-nuclear-power-plant-expansion-project-in-romania-195122/>. (Πρόσβαση στις 06 Ιανουαρίου 2022).

16. IAEA «IAEA Concludes Long Term Operational Safety Review of Slovenia's Krško Nuclear Power Plant» IAEA. 15 Οκτωβρίου 2021. <https://www.iaea.org/newscenter/pressre>

Συμπεραίνουμε, λοιπόν, ότι οι τρεις αυτές χώρες της Βαλκανικής, μετά τις πρόσφατες συμφωνίες που αφορούν το κλίμα και τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, οδηγούνται ξανά στον αγώνα της πυρηνικής ενέργειας.

Πυρηνικό Πρόγραμμα Τουρκίας

Η Τουρκία, για να καλύψει τις ενεργειακές της ανάγκες, εισάγει ενέργεια σε ποσοστό 76%. Έτσι, εφαρμόζει μια ενεργειακή στρατηγική, με βασικό πυλώνα την ενσωμάτωση πυρηνικών σταθμών ηλεκτροπαραγωγής, η οποία θα συμβάλλει στην μεγιστοποίηση της ενεργειακής της ασφάλειας, ελαχιστοποιώντας την εξάρτησή της από άλλες χώρες. Η έναρξη του πυρηνικού της προγράμματος τοποθετείται στη δεκαετία του 1950, χωρίς όμως επιτυχία, λόγω οικονομικών διαφωνιών, ασυμφωνιών στον τρόπο διαχείρισης κ.λπ., παρά το ότι πολλές κυβερνήσεις της επιχείρησαν να χτίσουν σταθμό πυρηνικής ενέργειας για εμπορικούς σκοπούς. Επίσης, είναι μέλος του ΙΑΕΑ από το 1957, ενώ υπέγραψε τη συνθήκη NPT το 1979. Επί του παρόντος, δεν υπάρχει πυρηνικός σταθμός σε λειτουργία, εκτός από δύο ερευνητικούς αντιδραστήρες.

Ωστόσο, έχει συναφθεί μία σειρά διμερών συμφωνιών, που καλύπτουν την απόκτηση τεχνολογίας και τεχνογνωσίας, προκειμένου να υλοποιήσει το φιλόδοξο πυρηνικό της σχεδιασμό¹⁷, με την κατασκευή τριών σταθμών, με συνολικά 12 πυρηνικούς αντιδραστήρες παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας (Εικόνα 6).



Εικόνα 6: Το πυρηνικό πρόγραμμα της Τουρκίας-Τοποθεσίες

Πυρηνικός Σταθμός Ακούγιου

Το 2010 η Τουρκία υπέγραψε συμφωνία με την ρωσική κρατική εταιρεία Rosatom, για την κατασκευή των τεσσάρων πυρηνικών αντιδραστήρων, ισχύος

leases/iaea-concludes-long-term-operational-safety-review-of-slovenias-krsko-nuclear-power-plant. (Πρόσβαση στις 07 Ιανουαρίου 2022).

17. Οικονόμου, Παντελής. Παγκόσμια πυρηνική απειλή, Η Ελλάδα, οι Εννιά και οι μνηστήρες (Αθήνα: Σιδέρης Ι., 2019), 156.



Εικόνα 7: Ο υπό κατασκευή πυρηνικός σταθμός στο Ακούγιου²⁰

1200 MW ο καθένας, με βάση το χρηματοδοτικό μοντέλο κατασκευής - λειτουργίας - ιδιοκτησίας, με προϋπολογισμό 22 δις δολάρια. Η θεμελίωση του έργου για την κατασκευή του πρώτου αντιδραστήρα, παρά την καθυστέρηση για διάφορους λόγους, πραγματοποιήθηκε στις 03 Απριλίου 2018, παρουσία των προέδρων των δύο χωρών. Η Τουρκία

επιδιώκει να θέσει σε λειτουργία τον πρώτο αντιδραστήρα το 2023, ο οποίος θα παράγει 8,75 δις κιλοβατώρες (KWh) το χρόνο, που αντιστοιχεί στο 1,75% της ετήσιας εθνικής κατανάλωσης ενέργειας¹⁹ (Εικόνα 7).

Πυρηνικός Σταθμός Σινώπης

Το 2013 Τουρκία και Ιαπωνία υπέγραψαν συμφωνία για την κατασκευή του δεύτερου σταθμού στη Σινώπη, τεσσάρων πυρηνικών αντιδραστήρων ηλεκτροπαραγωγικής ισχύος 1.120 MW ο καθένας. Η εκτόξευση, όμως, του κόστους κατασκευής από τα 22 στα 44 δις δολάρια, η οποία οφείλεται στις αυξημένες απαιτήσεις ασφαλείας και στην υποτίμηση της τουρκικής λίρας, υποχρέωσε την ιαπωνική-γαλλική κοινοπραξία, στις 03 Δεκεμβρίου 2018, να εγκαταλείψει το πρόγραμμα, πριν ακόμη αρχίσει.

Πυρηνικός Σταθμός Ιγκνεάντα

Το 2014 ο τούρκος πρωθυπουργός ανέφερε την επιδίωξη της χώρας του να κατασκευάσει μόνη της συγκρότημα πυρηνικών αντιδραστήρων, για την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας στην περιοχή της Ιγκνεάντα, αλλά το συγκεκριμένο έργο είναι σε πολύ πρώιμο στάδιο. Ειδικά, αν λάβουμε υπόψη την αδυνα-

18. researchgate. χ.χ. https://www.researchgate.net/figure/Turkeys-nuclear-power-plants-a-Locations-in-the-country-map-b-Technical-properties_fig7_332099832. (Πρόσβαση στις 29 Μαρτίου 2022).

19. IAEA.2019. «Country Nuclear Profiles/ Turkey 2019» IAEA <https://www-pub.iaea.org/MTCD/publications/PDF/cnpp2019/countryprofiles/Turkey/Turkey.htm> (Πρόσβαση στις 22 Ιανουαρίου 2022)

20. hurriyetdailynews. 22 Ιουλίου 2021. <https://www.hurriyetdailynews.com/assembly-of-akkuyu-npps-first-unit-to-be-finished-by-end-of-year-166482> (Πρόσβαση στις 29 Μαρτίου 2022).

μία της τουρκικής κυβέρνησης, να χρηματοδοτήσει τα έργα στο Ακούγιου και στη Σινώπη, λόγω της οξείας οικονομικής κρίσης την οποία διέρχεται, εκτιμάται ότι η κατασκευή του συγκεκριμένου σταθμού είναι δύσκολο να υλοποιηθεί στο άμεσο μέλλον.

Διαπιστώνεται, λοιπόν, ότι η Τουρκία, παρά τις αντικειμενικές δυσκολίες που έχει αντιμετωπίσει διαχρονικά, στις προσπάθειές της να υλοποιήσει το πυρηνικό της πρόγραμμα αυτή την περίοδο, δείχνει πιο αποφασισμένη από ποτέ να πετύχει το στόχο της.

Προοπτική Ανάπτυξης Πυρηνικών Όπλων

Η επιδίωξη της Τουρκίας να υλοποιήσει το πυρηνικό της πρόγραμμα έχει αποτελέσει θέμα διεθνούς ανησυχίας, λόγω της διαφαινόμενης φιλοδοξίας της να αποκτήσει πυρηνικό οπλοστάσιο. Χαρακτηριστικό των προθέσεών της είναι η επιδίωξη για πυρηνικές συμφωνίες, να αποφύγει την επιστροφή του ουρανίου και των αναλωμένων στοιχείων καυσίμου, όπως είθισται. Σε αυτό, έρχεται να προστεθεί και η εξέλιξη του πυραυλικού συστήματος Yildirim, ως φορέας όπλων, σε συνδυασμό με το πρόγραμμα επιτήρησης Gokturk, ως μέσο στοχοποίησης²¹. Με δεδομένο ότι είναι χώρα μέλος της NPT, για να κατασκευάσει πυρηνικά όπλα, μπορεί να χρησιμοποιήσει δύο τρόπους: την εκτροπή του ειρηνικού της προγράμματος, είτε την απόκρυψη δραστηριοτήτων ανάπτυξης πυρηνικών όπλων, που είναι και το πιθανότερο.

Πυρηνική Πολιτική της Ελλάδας και Επιπτώσεις των Πυρηνικών Προγραμμάτων στην Περιφερειακή Ασφάλεια της Βαλκανικής

Πυρηνική Πολιτική της Ελλάδας

Η χώρα μας είναι μέλος του IAEA από το 1957, ενώ από το 1968 είναι συμβαλλόμενο μέρος και ισχυρός υποστηρικτής της NPT²². Όσον αφορά την ανάπτυξη πυρηνικού προγράμματος, η Ελλάδα επιχείρησε τρεις φορές να αποκτήσει πυρηνικό αντιδραστήρα, για την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας (1965, 1973, 1978), μέσω της αμερικανικής Westinghouse, αλλά και οι τρεις προσπάθειες ναυάγησαν σε πολύ πρώιμο στάδιο.

21. Ruehle, Hans. «Is Turkey secretly working on the atomic bomb?» Welt. 22 Σεπτεμβρίου 2014. <https://www.welt.de/politik/ausland/article132446686/Arbeitet-die-Tuerkei-heimlich-an-der-Atombo-mbe.html>. (Πρόσβαση στις 25 Ιανουαρίου 2022).

22. Παρότι η χώρα δεν διαθέτει πυρηνικό πρόγραμμα, έχει υπογράψει όλες τις σχετικές διεθνείς συνθήκες και συμβάσεις που αφορούν στις πυρηνικές διασφαλίσεις και την πυρηνική ασφάλεια.

Πυρηνική Ασφάλεια της Ελλάδας

Η πυρηνική ασφάλεια της χώρας από το 2000 επιτυγχάνεται μέσω ενός δικτύου είκοσι τεσσάρων ανιχνευτών ραδιενέργειας περιβάλλοντος, τοποθετημένων σε όλη την επικράτεια, που παρακολουθούν διαρκώς κάθε ενδεχόμενη αύξηση της ραδιενέργειας, η οποία μπορεί να σχετίζεται με ατύχημα σε πυρηνική εγκατάσταση στην ευρύτερη περιοχή. Το υπόψη δίκτυο, με αφορμή τους Ολυμπιακούς αγώνες του 2004, αναβαθμίστηκε σημαντικά με την εγκατάσταση είκοσι επτά επιπλέον υπερσύγχρονων ανιχνευτών ραδιενέργειας, σε διάφορα σημεία εισόδου της χώρας, σε συνδυασμό με την εκπαίδευση στελεχών των εμπλεκόμενων υπηρεσιών, δημιουργώντας ένα σύγχρονο πρόγραμμα πυρηνικής προστασίας²³.

Επιπτώσεις των Πυρηνικών Προγραμμάτων στην Περιφερειακή Ασφάλεια

Με δεδομένο ότι οι πυρηνικοί σταθμοί της Βαλκανικής υφίστανται εδώ και χρόνια, θα επικεντρωθούμε κυρίως στις επιπτώσεις που θα έχει το υπό εξέλιξη πυρηνικό πρόγραμμα της Τουρκίας.

Λόγω εγγύτητας με τη χώρα μας, και οι τρεις προαναφερόμενοι σταθμοί, αποτελούν μία εν δυνάμει εστία ραδιενεργού ρύπανσης, υπό τη μορφή ατυχήματος, δολιοφθοράς, ακραίου καιρικού φαινομένου ή κάποιου είδους στρατιωτικής επιχείρησης. Αντίστοιχα, ο κίνδυνος από τη διαχείριση των πυρηνικών αποβλήτων είναι ιδιαίτερα υψηλός, είτε κατά την φάση της προσωρινής αποθήκευσης, είτε κατά την μεταφορά προς τους χώρους ανακύκλωσης, τελικής και μακράς εναπόθεσης.

Τα πυρηνικά προγράμματα χωρών της Βαλκανικής, εν μέσω βαθιάς ενεργειακής κρίσης, συμβάλλουν στην ενεργειακή ανεξαρτητοποίηση και στην ισχυροποίηση των οικονομιών τους. Ιδιαίτερα, δε, η Τουρκία επιδιώκει μέσω της οικονομικής διπλωματίας, την εδραίωσή της ως περιφερειακή δύναμη. Επίσης, η πρόθεσή της να αξιοποιήσει τα πυρηνικά παράγωγα συνιστά σοβαρή ένδειξη προθέσεως για ανάπτυξη πυρηνικών όπλων, προκαλώντας και άλλες χώρες να την ακολουθήσουν, δημιουργώντας ένα «ντόμινο πυρηνικοποίησης».

Τέλος, η Ρωσία, μέσω της Rosatom στο Ακούγιου, πέρα από την ενίσχυση της οικονομίας της, θα εδραιώσει την παρουσία της στην Μ. Ανατολή, με

23. Οικονόμου, Παγκόσμια πυρηνική απειλή, Η Ελλάδα, οι Εννιά και οι μνηστήρες, 303-304.

απώτερο στόχο να καταστεί σημαντική δύναμη στην Ανατολική Μεσόγειο και την Ευρασία²⁴.

Συμπεράσματα - Προτάσεις

Ο ενεργειακός σχεδιασμός αποτελεί αναμφίβολα έναν τομέα στρατηγικής σημασίας, για κάθε σύγχρονη χώρα, αφού αλληλεπιδρά, με σημαντικούς τομείς, όπως η πολιτική, η οικονομία, το εγγύς περιβάλλον, η κοινωνική ευημερία και το βιοτικό επίπεδο. Η ειρηνική χρήση της πυρηνικής ενέργειας αποτελεί μία πολλά υποσχόμενη εναλλακτική μέθοδο κάλυψης των συνεχώς αυξανόμενων ενεργειακών αναγκών του πλανήτη, παρέχοντας τεράστιες ποσότητες ενέργειας.

Πλέον, η χρήση της πυρηνικής ενέργειας θεωρείται «φίλική προς το περιβάλλον» και «ανανεώσιμη», οπότε εντάσσεται στο στρατηγικό σχεδιασμό πολλών χωρών, ανάμεσα στους οποίους είναι ορισμένες Βαλκανικές χώρες και η Τουρκία, καθώς τους επιτρέπει να ανεξαρτητοποιηθούν από τις εισαγωγές ενέργειας, ισχυροποιώντας την οικονομία τους και κατ' επέκταση την ισχύ τους. Παρ' όλα αυτά, ο κίνδυνος ενός πυρηνικού ατυχήματος ή δολιοφθοράς και η ασφαλής διαχείριση των ραδιενεργών αποβλήτων αποτελούν ακανθώδη ζητήματα της πυρηνικής τεχνολογίας, για την παγκόσμια κοινή γνώμη, σε συνδυασμό με την πιθανότητα ανάπτυξης πυρηνικών όπλων, από την «εκτροπή» του ειρηνικού τους προγράμματος.

Η χώρα μας πίσω από τις εξελίξεις, στον τομέα αυτό, όντας εξαρτώμενη από τον άνθρακα, δύσκολα θα μπορέσει να εναρμονιστεί με τις ευρωπαϊκές οδηγίες για την πράσινη ενέργεια και αναπόφευκτα θα οδηγηθεί στη ζήτηση ηλεκτρικής ενέργειας από πυρηνικούς αντιδραστήρες άλλων χωρών της Βαλκανικής, με ό,τι αυτό μπορεί να συνεπάγεται.

Η «πράσινη ενέργεια» και η απεξάρτηση από τον άνθρακα είναι μονόδρομος για την Ευρώπη και το σύγχρονο κόσμο, αλλά σίγουρα θα υπάρξουν στο μέλλον και άλλες επιστημονικές ανακαλύψεις, οι οποίες θα οδηγήσουν σε νέες, φιλικές προς το περιβάλλον μορφές ενέργειας²⁵.

24. Ghoshal, Debalina. «Turkey's Nuclear Ambitions» Gatestoneinstitute. 6 Νοεμβρίου 2017. <https://www.gatestoneinstitute.org/11296/turkey-nuclear-ambitions>. (Πρόσβαση στις 17 Φεβρουαρίου 2022).

25. Η παραγωγή ενέργειας από υδρογόνο π.χ.

Από γεωπολιτική άποψη, μία πολιτική ευρείας συνεργασίας με τις χώρες της Βαλκανικής χερσονήσου, οι οποίες έχουν δημιουργήσει ένα πυρηνικό στίγμα στην περιοχή, θα απομονώσει την Τουρκία, που εξακολουθεί να παραμένει ο ισχυρότερος γείτονας της Ελλάδας. Απαραίτητο, η χώρα μας να πείσει, ότι αποτελεί τον καλύτερο μεσολαβητή για την συνεργασία τους με την Ε.Ε., τονίζοντας το ρόλο της στην ευρωζώνη. Γι' αυτό, μπορεί και οφείλει να προβαίνει σε αποτελεσματικό lobbying²⁶ για χάρη της διοχέτευσης περισσότερων κονδυλίων της Ε.Ε. προς τη Νοτιοανατολική Ευρώπη, αυξάνοντας το κύρος της στα μάτια των βορείων γειτόνων της.

Καθώς η επιδείνωση των σχέσεων μεταξύ Τουρκίας και Δύσης αναδεικνύει σταδιακά την γεωπολιτική-στρατηγική αξία της Ελλάδας, η επαύξηση της αποτρεπτικής μας ισχύος κι η συντονισμένη διπλωματική δράση, αναμφίβολα αποτελούν τα συστατικά μιας επιτυχημένης στρατηγικής για την χώρα μας.

Τέλος, η Ελλάδα μπορεί και πρέπει να γίνει πρωτοπόρος στην Βαλκανική. Δεν πρέπει να μείνει πίσω, στα τεχνολογικά άλματα. Συνεργασίες, με πρωτοπόρες χώρες της Ε.Ε. στην «πράσινη ενέργεια», θα θέσουν γερά θεμέλια προς αυτή την κατεύθυνση.

Οι προκλήσεις ασφαλείας, στον πυρηνικό τομέα που αντιμετωπίζουν οι βαλκανικές χώρες, δεν διαφέρουν από αυτές που αντιμετωπίζουν άλλες χώρες. Προκειμένου να έχουν αποτελεσματική ασφάλεια των υποδομών ζωτικής σημασίας, οι χώρες πρέπει να έχουν μια αποτελεσματική στρατηγική, μέσω κεντρικού σχεδιασμού και αποκεντρωμένης εκτέλεσης, η οποία θα εφαρμόζεται όχι μόνο στις πραγματικές απειλές στο παρόν, αλλά και στα μακροπρόθεσμα σχέδια για την περιφερειακή συλλογική ασφάλεια.

Εν κατακλείδι, η πυρηνική ενέργεια δύναται να επιλύσει μακροπρόθεσμα τα ενεργειακά προβλήματα, αλλά μπορεί επίσης να προκαλέσει, τόσο τοπικά, όσο και παγκόσμια ζητήματα. Είναι στο χέρι μας να την χειριστούμε με σύνεση και ασφάλεια.

Βιβλιογραφία

5dim-pyrgou.ilei.sch.gr. <http://5dim-pyrgou.ilei.sch.gr/energy/html/ener3.htm>. (Πρόσβαση στις 28 Μαρτίου 2022).

26. Lobbying είναι η προσπάθεια επηρεασμού και δημιουργίας θετικά προσκείμενων φορέων.

cnn.gr. «31 χρόνια από τον πυρηνικό εφιάλτη του Τσερνόμπιλ».26 Απριλίου 2017. <https://www.cnn.gr/kosmos/story/78232/31-xronia-apo-ton-pyriniko-efialti-toy-tsernompil-pics>. (Πρόσβαση στις 30 Δεκεμβρίου 2021).

ecozen.gr. «Εφτά χρόνια μετά το πυρηνικό ατύχημα στη Φουκουσίμα» Ecozen.11 Μαρτίου 2018. <https://ecozen.gr/2018/03/efta-chronia-meta-pyriniko-atychima-sti-foukousima/>. (Πρόσβαση στις 28 Μαρτίου 2022).

Ernst, Iulian. «French Orano to join \$8bn nuclear power plant expansion project in Romania» Intellinews.27 Οκτώβριος 2020. <https://www.intellinews.com/french-orano-to-join-8bn-nuclear-power-plant-expansion-project-in-romania-195122/>. (Πρόσβαση στις 06 Ιανουαρίου 2022).

Ghoshal, Debalina. «Turkey's Nuclear Ambitions» Gatestoneinstitute. 6 Νοεμβρίου 2017. <https://www.gatestoneinstitute.org/11296/turkey-nuclear-ambitions>. (Πρόσβαση στις 17 Φεβρουαρίου 2022).

hurriyetdailynews.com. «Assembly of Akkuyu NPP's first unit to be finished by end of year» Hurriyetdailynews. 22 Ιουλίου 2021. <https://www.hurriyetdailynews.com/assembly-of-akkuyu-npps-first-unit-to-be-finished-by-end-of-year-166482>. (Πρόσβαση στις 29 Μαρτίου 2022).

IAEA.1957 «STATUTE-IAEA» IAEA. 29 Ιουλίου 1957. <https://www.iaea.org/sites/default/files/statute.pdf>. (Πρόσβαση στις 31 Δεκεμβρίου 2021).

IAEA.2019. «Country Nuclear Profiles/ Turkey 2019» IAEA <https://www-pub.iaea.org/MTCD/publications/PDF/cnpp2019/countryprofiles/Turkey/Turkey.htm> (Πρόσβαση στις 22 Ιανουαρίου 2022)

IAEA.2021 «IAEA Concludes Long Term Operational Safety Review of Slovenia's Krško Nuclear Power Plant» IAEA. 15 Οκτωβρίου 2021. <https://www.iaea.org/newscenter/pressreleases/iaea-concludes-long-term-operational-safety-review-of-slovenias-krsko-nuclear-power-plant>. (Πρόσβαση στις 07 Ιανουαρίου 2022).

Nikolov, Krassen. «Bulgaria puts end to Belene nuclear project» 2021. Euractiv. 21 Ιανουαρίου 2021. https://www.euractiv.com/section/politics/short_news/bulgaria-puts-end-to-belene-nuclear-project/. (Πρόσβαση στις 05 Ιανουαρίου 2022).

researchgate.net. «Turkey's nuclear power plants (a) Locations in the country map (b) Technical properties» Researchgate. χ.χ. https://www.researchgate.net/figure/Turkeys-nuclear-power-plants-a-Locations-in-the-country-map-b-Technical-properties_fig7_332099832. (Πρόσβαση στις 29 Μαρτίου 2022).

Ruehle, Hans. «Is Turkey secretly working on the atomic bomb?» Welt. 22 Σεπτεμβρίου 2014. <https://www.welt.de/politik/ausland/article132446686/Arbeitet-die-Tuerkei-heimlich-an-der-Atombombe.html>. (Πρόσβαση στις 25 Ιανουαρίου 2022).

Sampev, Vladimir. «Γιατί είναι σημαντικό να έχει η Βουλγαρία 7ο αντιδραστήρα;» Bnr . 19 Οκτωβρίου 2020. <https://bnr.bg/el/post/101358927> (Πρόσβαση στις 28 Μαρτίου 2022).

sansimera.gr. «Η καταστροφή του Τσερνόμπιλ» Σαν Σήμερα. χ.χ <https://www.sansimera.gr/articles/86>. (Πρόσβαση στις 28 Μαρτίου 2022).

United Nations.1970 «Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons» UN.org. Μάρτιος 1970. <https://treaties.unoda.org/t/npt>. (Πρόσβαση στις 01 Ιανουαρίου 2022).

Αναστασοπούλου, Ειρήνη. «Υπό ενισχυμένη ρωσική ενεργειακή εξάρτηση η Τουρκία» DW. 04 Απριλίου 2018. <https://www.dw.com/el/υπό-ενισχυμένη-ρωσική-ενεργειακή-εξάρτηση-η-τουρκία/a-43240129>. (Πρόσβαση στις 28 Δεκεμβρίου 2021).

Οικονόμου, Λευτέρης. *Πυρηνικά όπλα και ανθρώπινος πολιτισμός*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, 1991.

Οικονόμου, Παντελής. *Παγκόσμια πυρηνική απειλή, Η Ελλάδα, οι Εννιά και οι μνηστήρες*. Αθήνα: Σιδέρης Ι., 2019

Βιογραφικό Σημείωμα



Ο Τχης (ΠΖ) Νικήστρατος Κουτελιδάκης γεννήθηκε στο Διδυμότειχο την 13η Απριλίου 1980 και αποφοίτησε από το Γενικό Λύκειο Νέας Ορεστιάδας. Εισήχθη στην Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων το 1999 και αποφοίτησε το 2003. Από το 2003 έως σήμερα υπηρετεί κυρίως σε μονάδες εκστρατείας του Έβρου και σήμερα υπηρετεί στην XVI Μ/Κ ΜΠ στο Διδυμότειχο ως Τμηματάρχης Επιτελικού Γραφείου. Έχει μετεκπαιδευτεί στις ΗΠΑ το 2003 (West Point) και το 2007 (Ft Benning Georgia). Είναι κάτοχος του πτυχίου του τμήματος «Οικονομικών Επιστημών» της Σχολής Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (ΑΠΘ) και απόφοιτος του μεταπτυχιακού προγράμματος του Τμήματος Στρατηγικής Διαχείρισης Κρίσεων και Καταστροφών του εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών (ΕΚΠΑ). Ομιλεί την Αγγλική (Γ2), Ιταλική (Γ1), Γαλλική (Β2), Ισπανική (Β2), Βουλγαρική (Β2) και Ρουμανική (Β2) γλώσσα. Είναι παντρεμένος με την Θεοδώρα Τσαβδαρίδου με την οποία έχει αποκτήσει τρία τέκνα.

"Η συμβολή της Τεχνολογικής Σύγκλισης και των Ψηφιακών Μέσων Επικοινωνίας στη διαμόρφωση του σύγχρονου Πληροφο- ριακού Περιβάλλοντος και των Ψυχολογικών Επιχειρήσεων"

του Αντχη (ΑΣ) Λάζαρου Ριζόπουλου

Εισαγωγή

Το σύγχρονο Πληροφοριακό Περιβάλλον (ΠΠ) χαρακτηρίζεται από αναδυόμενες οικονομικές, κοινωνικές και γεωπολιτικές εξελίξεις. Οι εν λόγω μεταβολές, σε συνάρτηση με τη ραγδαία Τεχνολογική Σύγκλιση, την εμφάνιση νέων Ψηφιακών Μέσων Επικοινωνίας και τη δυνατότητα διασύνδεσής τους σε πραγματικό χρόνο, καθιστά επιτακτική την αξιοποίησή τους στο εξαιρετικά δυναμικό ΠΠ και στη διεξαγωγή των Ψυχολογικών Επιχειρήσεων (ΨΕ).

Τα συμπεριφορικά μοντέλα σε συνδυασμό με τα εργαλεία πρόβλεψης (forecasting) δύνανται να ελαχιστοποιήσουν τις πιθανότητες συστημικών λαθών και να επιτύχουν το μέγιστο δυνατό θετικό αντίκτυπο (impact). Το Δια-

δίκτυο των Πραγμάτων (Internet of Things - IoT) και η ενσωμάτωση του Διαδικτύου των Συμπεριφορών (Internet of Behaviors - IoB), όχι μόνο επηρεάζουν τις εκφάνσεις της ανθρώπινης συμπεριφοράς - μετά ταύτα της επικοινωνίας - και αναδιαμορφώνουν το ΠΠ, αλλά οδηγούν στην αξιοποίησή του σε σχεδόν πραγματικό χρόνο.

Πληροφοριακό Περιβάλλον και Ψυχολογικές Επιχειρήσεις

Μέσω των αναδυόμενων τεχνολογικών δυνατοτήτων, ο σύγχρονος κόσμος και οι ΕΔ παγκοσμίως, εκμεταλλεύονται ήδη το διασυνδεδεμένο ΠΠ, με σκοπό την διεξαγωγή Πληροφοριακών Επιχειρήσεων (ΠΕ). Ο αντίκτυπός τους, εξαρτάται μεταξύ άλλων, από την εκμετάλλευση των πληροφοριών, την αντιμετώπιση της υπερπληροφόρησης και των μη ελεγχόμενων πηγών και δικτύων καθώς και την αξιοποίηση των Μέσων Κοινωνικής Δικτύωσης (ΜΚΔ)¹.

Οι ΠΕ έχουν ως στόχο τις στάσεις και συμπεριφορές, τα συναισθήματα και τις πεποιθήσεις. Οφείλουν να λαμβάνουν υπόψη τις προκαταλήψεις (biases) και τις ευρηματικές μεθόδους (heuristics) του κοινού-στόχου, με στόχο τη διαμόρφωση αντιλήψεων, τον επηρεασμό των συμπεριφορών και των επιλογών συγκεκριμένων ακροατηρίων².

Μέσω των ΠΕ εξασφαλίζεται η ενοποίηση των πληροφοριακών δραστηριοτήτων και επιτυγχάνεται η απαγόρευση, η υποβάθμιση και ο επηρεασμός των επιλογών στα επιλεγμένα κέντρα λήψης αποφάσεων³.

Σημαντικό ρόλο στο σκοπό των ΨΕ, ως μέρος των Πληροφοριακών Επιχειρήσεων, διαδραματίζει η ανάλυση της ανθρώπινης επιλογής, προκειμένου να ωθήσουν τη συμπεριφορά προς τον επιλεχθέντα επιθυμητό κατά περίπτωση τρόπο⁴.

Η συμπεριφορική ανάλυση του κοινού-στόχου και η χρήση ποιοτικών και ποσοτικών εργαλείων με στόχο τη δημιουργία κατάλληλα επεξεργασμένων μηνυμάτων, αποτελεί σημαντικό παράγοντα επιτυχίας⁵.

1. Cinelli, Matteo, Mauro Conti, Livio Finos, Francesco Grisolia, Petra Kralj Novak, Maurizio Tesconi Peruzzi, Fabiana Zollo and Walter Quattrociochi. 2019. «(Mis)Information Operations: An Integrated Perspective.» *Journal of Information Warfare*, 83-98.

2. Farwell, James. 2021. "The Rise of Atrocity Propaganda: Reflections on a Changing World." *Defence Strategic Communications*, 187-220.

3. NATO. 2014. *Allied Joint Doctrine for Psychological Operations*, AJP 3.10.1 Ed. B, Ver. 1. NATO STANDARDIZATION OFFICE (NSO).

4. NATO. 2014. *Allied Joint Doctrine for Psychological Operations*.

5. Ριζόπουλος, Λάζαρος. 2019. «Theory and applications of experts in nudge theory.

Ένα δομημένο αρχιτεκτονικά μήνυμα, για να επιτύχει τον επιδιωκόμενο σκοπό του, πρέπει να διαδοθεί από ένα μέσο ευρείας αποδοχής και αναγνωρισιμότητας. Σε αυτή την κατεύθυνση, η συμβολή της Τεχνολογικής Σύγκλισης και των Ψηφιακών Μέσων αποτελούν προνομιακό χώρο των ΨΕ.

Τεχνολογική Σύγκλιση και Ψηφιακά Μέσα

Το πληροφοριακό περιβάλλον, έχει μετεξελιχθεί σε ένα σύγχρονο πεδίο σχεδιασμού επιχειρήσεων που συνδέει ανθρώπους και πληροφορίες, επιτρέποντας την επικοινωνία και την ανάκτηση πληροφοριών⁶.

Ορίζεται ως «ένα σύνολο ατόμων, οργανισμών και συστημάτων που συλλέγουν, επεξεργάζονται και διαδίδουν πληροφορίες λειτουργώντας σε τρεις αλληλένδετες διαστάσεις, οι οποίες βρίσκονται σε συνεχή αλληλεπίδραση με άτομα, οργανισμούς και συστήματα (φυσικές, πληροφοριακές και διανοητικές/γνωσιακές)»⁷.

Στο διαδίκτυο, μέσω των Ψηφιακών Μέσων, διαχέεται άμεσα στους χρήστες «άπειρος» όγκος πληροφοριών χωρίς χρονικά και χωρικά εμπόδια⁸ (Barnett 1997, 194). Σε ότι αφορά δε, στα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης (ΜΚΔ), οι χρήστες τους ξεπέρασαν το μισό του παγκόσμιου πληθυσμού (58,4%) και ανέρχονται στα 4,62 δισεκατομμύρια μέχρι τον Ιανουάριο 2021, με αυξητική κάθε χρόνο τάση⁹.

Η Τεχνολογική Σύγκλιση αφορά στη διασύνδεση τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών, δικτύων υπολογιστών και μέσων περιεχομένου, συγκεντρώνοντας τα «τρία C» (Computing, Communication, Content). Αναφέρεται δε, σε τεχνολογίες που δρουν πλέον διαδραστικά και παράλληλα εντός ενός κοινού πεδίου¹⁰.

Από το 1999, ο εμπνευστής του όρου Internet of Things (IoT) - Διαδίκτυο των Πραγμάτων, Κέβιν Άστον¹¹ (Kevin Ashton), παρατήρησε ότι οι άνθρω-

PhD Thesis. Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου.» Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών. <http://hdl.handle.net/10442/hedi/45121>.

6. Dimaggio, Paul, Eszter Hargittai, W. Russell Neuman, and John Robinson. 2001. "Social Implications of the Internet." Annual Review of Sociology, August: 307-336.

7. U.S. Army Joint Chiefs of Staff. 2014. Joint Publication 3-13, Information Operations. Suffolk, VA: U.S. Army Joint Chiefs of Staff.

8. Barnett, Steven. 1997. «New Media, Old Problems.» European Journal of Communication 12 (2): 193-218.

9. Data Reportal. 2022. «Digital 2022 Global Overview Report.» DataReportal. 026 January. Πρόσβαση February 01, 2022. <https://datareportal.com>.

10. NATO. 2018. Military Policy on Strategic Communications, Draft MC 0628. NATO.

11. Ashton, Kevin. 2009. "That "Internet of Things" Thing: In the Real World Things

ποι έχουν περιορισμένο χρόνο καθώς και περιορισμένη χωρητικότητα, προσοχή και ακρίβεια στη συλλογή και διαχείριση δεδομένων και πληροφοριών.

Κατά ταύτα, πρότεινε την εξέλιξη των συστημάτων (πληροφορικής) και των αντικειμένων (πραγμάτων) με την ενσωμάτωση μέσων και αισθητήρων συλλογής δεδομένων, ώστε να είναι εφικτή η αυτοματοποίηση και διασύνδεση τους, χωρίς την αναγκασία μέχρι τότε, ανθρώπινη παρέμβαση.

Ως IoT ορίζουμε λοιπόν, ένα σύνολο διασυνδεδεμένων αντικειμένων τα οποία δύνανται να αλληλοεπιδρούν μεταξύ τους αλλά και με εξωτερικούς παράγοντες με την αδιάλειπτη αποστολή και λήψη δεδομένων. Αυτοματοποιεί την καθημερινότητα, χαρακτηρίζοντάς τη «έξυπνη», προσφέροντας μια ευρεία γκάμα εφαρμογών¹².

Ως την πλέον σύγχρονη εξέλιξη, το Internet of Behaviors (IoB) - Διαδίκτυο Συμπεριφοράς, συνιστά το συνολικό αποτέλεσμα και την εφαρμοσμένη εξέλιξη της Τεχνολογικής Σύγκλισης. Αφορά σε μια νέα ψηφιακή τεχνολογία συνδυασμού τριών πεδίων: Διαδίκτυο των Πραγμάτων (IoT), Ανάλυση Δεδομένων (Data Analytics) και ευρήματα της Επιστήμης της Συμπεριφοράς (Behavioral Insights), με σκοπό την εξόρυξη δεδομένων (Data Mining) και προτιμήσεων¹³.

Το IoB είναι ικανό να συλλέγει την “ψηφιακή σκόνη” της καθημερινότητας των ατόμων και να δημιουργεί ψηφιακές αποτυπώσεις και στιγμιότυπα (Snapshots) προτιμήσεων. Μέσω των συμπεριφορικών μοντέλων, τα εν λόγω στιγμιότυπα είναι δυνατό να χρησιμοποιηθούν σε πραγματικό χρόνο, με στόχο τον επηρεασμό και την ώθηση της συμπεριφορά τους και των αποφάσεών τους¹⁴. Επί της ουσίας, συνδέει την ανθρώπινη συμπεριφορά με τον ψηφιακό κόσμο (Εικόνα 1).

Η εξαγωγή συμπερασμάτων από την ανθρώπινη συμπεριφορά δεν αφορά πληροφοριακούς μόνο σκοπούς. Συνιστά προοίμιο των όσων είναι

Matter More than Ideas." RFID Journal. June 22. Accessed February 15, 2022. <https://www.rfidjournal.com/that-internet-of-things-thing>

12. Elazhary, Hanan. 2019. "Internet of Things (IoT), Mobile Cloud, Cloudlet, Mobile IoT, IoT Cloud, Fog, Mobile Edge, and Edge Emerging Computing Paradigms: Disambiguation and research directions." Journal of Network and Computer Applications 128: 105-140.

13. Nyman, Göte. 2012. «Internet of behaviors (IoB).» Göte Nyman's Blog. 16 March. Πρόσβαση January 18, 2022. <https://gotepoem.wordpress.com/2012/03/16/internet-of-behaviors-ib/>.

14. Lancieri, Luigi, και Nicolas Durand. 2006. «Internet User Behavior: Compared Study of the Access Traces and Application to the Discovery of Communities.» IEEE Transactions on Systems, Man, and Cybernetics - Part A: Systems and Humans 36 (1): 208-219.

δυνατό να εφαρμοστούν στις ΠΕ και στον επηρεασμό της συμπεριφοράς. Η εν λόγω τεχνολογία έχει ήδη εφαρμοστεί και σε εθνικό επίπεδο στο πλαίσιο αντιμετώπισης της πανδημίας COVID-19¹⁵.

Τεχνολογικά, το IoB είναι εφικτό και εφαρμόζεται είτε σε γνώση του πληθυσμού, είτε όχι. Εμπόδιο για τη γενικευμένη αξιοποίησή του είναι οι

δεοντολογικοί και ηθικοί προβληματισμοί. Ωστόσο, η ορθή χρήση του και οι σκοποί για τους οποίους μπορεί να χρησιμοποιηθεί, μετατρέπουν το IoB σε χρήσιμο εργαλείο. Σε ορισμένες δε περιπτώσεις, μπορεί να είναι ζωτικής σημασίας, όπως συνέβη κατά την πανδημία COVID-19¹⁶.

Μέσω της Συμπεριφορικής επιστήμης, το IoB έχει στόχο την ανάπτυξη και προώθηση νέων πολιτικών, υπηρεσιών και μηνυμάτων. Τα εξαγόμενα αποτελέσματα μπορούν να αξιοποιηθούν καταλλήλως, ώστε να καθοριστεί η νέα «αρχιτεκτονική των επιλογών» με στόχο τον επηρεασμό αποφάσεων¹⁷.

Η πανδημία αναθεώρησε προς το θετικότερο, το μέλλον του IoB. Έως το τέλος του 2025, πάνω από το 50% του παγκόσμιου πληθυσμού θα έχουν συμμετάσχει - συνειδητά ή ασυνειδητά - μέσω των επιλογών του, σε ένα τουλάχιστον μοντέλο IoB, εμπορικής ή κυβερνητικής φύσεως¹⁸.

Οι εφαρμογές του καθημερινά αυξάνονται, καθιστώντας το σημαντικό εργαλείο επηρεασμού. Η ανάλυση της συμπεριφοράς, των επιλογών και των



Εικόνα 1: Σχέση IoB και IoT (Javaid, et al. 2021)

15. Τριανταφύλλου, Ελίζα. 2020. «Η Αμφιλεγόμενη Palantir Technologies και το Σύμφωνο με την Ελληνική Κυβέρνηση.» Inside Story. 16 Δεκεμβρίου. Πρόσβαση Ιούνιος 21, 2021. [https://insidestory.gr/article/covid19-i-amfilegomeni-palantir-synergasia-elliniki-kyvernisi?ct=t\(WeeklyUnregistered_2022_02_26\)](https://insidestory.gr/article/covid19-i-amfilegomeni-palantir-synergasia-elliniki-kyvernisi?ct=t(WeeklyUnregistered_2022_02_26)).

16. Dubi, Justin, Martin Smith, Simon Sherry, Paul Hewitt, and Sherry Stewart. 2021. "Suicide Behaviors During the COVID-19 Pandemic: A Meta-analysis of 54 Studies." *Psychiatry Res.*, May 13: 1-9.

17. Ριζόπουλος, Λάζαρος. 2019. «Theory and applications of experts in nudge theory. PhD Thesis. Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου.».

18. Panetta, Kasey. 2020. "Gartner Top 10 Strategic Predictions for 2021 and Beyond." Gartner. October 21. Accessed July 22, 2021. <https://www.gartner.com/smarterwithgartner/gartner-top-10-strategic-predictions-for-2021-and-beyond>.

συνηθειών του κοινού στόχου και τα εξαγόμενα δεδομένα σχετικά με την αλληλεπίδραση των ατόμων, δίνει τη δυνατότητα συγκέντρωσης πληροφοριών προκειμένου να υιοθετηθούν οι καταλληλότερες πολιτικές και στρατηγικές με στόχευση σε πραγματικό χρόνο¹⁹.

Ποιοτική και Ποσοτική Ανάλυση - Λήψη Απόφασης

Οι διοικήσεις υπό συνθήκες αβεβαιότητας, περιορισμένου χρόνου και υψηλού κινδύνου, λαμβάνουν αποφάσεις ώστε να επιτύχουν τους τιθέμενους από την ιεραρχία στόχους, με το δυνατόν μικρότερο κόστος αλλά το μέγιστο θετικό αντίκτυπο. Για την επίτευξη τους, συστήνεται ο συνδυασμός ποιοτικών και ποσοτικών μεθόδων πρόβλεψης και ανάλυσης, ώστε να εξασφαλιστεί η μεγαλύτερη ακρίβεια και ορθότητα στις εκτιμήσεις και εντέλει στις αποφάσεις της Ιεραρχίας²⁰.

Σημαντικό εργαλείο προς αυτή την κατεύθυνση αποτελούν τα εργαλεία πρόβλεψης (Forecasting)²¹. Προσφέρουν βελτιστοποίηση των τιθέμενων επιλογών, οι οποίες μέσω συμπεριφορικών ευρημάτων, ελαχιστοποιούν τα συστημικά λάθη. Γενικά, αξιοποιείται στο μέγιστο βαθμό η «προβλέψιμα παράλογη» συμπεριφορά των ατόμων²² και προσφέρεται η δυνατότητα εναλλακτικών επιλογών στα ενδεχόμενα σενάρια (Foresight - What If scenarios).

Ποιοτικές Μέθοδοι Ανάλυσης Συμπεριφοράς

Οι κίνδυνοι και οι ευκαιρίες είναι έννοιες συνυφασμένες με τη διαδικασία της επιλογής και των προτιμήσεων. Ένα μοντέλο γνωστικής απεικόνισης και εκτίμησης, μέσω των κατάλληλων γνωσιακών παραγόντων και συναφών συμπεριφορικών εργαλείων, μεγιστοποιεί την πιθανότητα επιτυχούς διαχείρισής του²³.

Η ανθρώπινη συμπεριφορά χαρακτηρίζεται από πληθώρα προκαταλήψεων οι οποίες μπορούν να καλύψουν την ικανότητα λήψης ορθότερων απο-

19. Ριζόπουλος, Λάζαρος. 2019. «Theory and applications of experts in nudge theory. PhD Thesis. Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου.».

20. Tschoegl, Adrian E., and J. Scott Armstrong. 2007. "Review of Philip E. Tetlock, Expert Political Judgment: How Good is it? How can we Know?" International Journal of Forecasting 23 (2): 339-342.

21. Thomakos, Dimitrios, and Konstantinos Nikolopoulos. 2012. "Fathoming the Theta Method for a Unit Root Process." IMA Journal of Management Mathematics 25 (1): 105-124.

22. Ριζόπουλος, Λάζαρος. 2019. «Theory and applications of experts in nudge theory. PhD Thesis. Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου.».

23. Wahlberg, Anders, and Lennart Sjöberg. 2010. "Risk Perception and the Media." Journal of Risk Research 3 (1): 31-50.

φάσεων²⁴. Αυτές σχετίζονται με τον επηρεασμό της αντικειμενικής κρίσης, δημιουργώντας μια αρνητική ή θετική στάση απέναντι σε μια κατάσταση²⁵. Στο εν λόγω πλαίσιο, συγκαταλέγονται και οι ευρετικές μέθοδοι, οι οποίες προσφέρουν τις συντομότερες γνωσιακά μεθόδους για την επιτάχυνση μίας απόφασης, μέσω εμπειρικών κανόνων, προσπαθώντας να προσφέρουν μια άμεση λύση.

Με άξονα την αρχιτεκτονική των επιλογών, η εφαρμογή των συμπεριφορικών ευρημάτων έχει οδηγήσει στη δημιουργία διάφορων μοντέλων διαμόρφωσής και παρουσιάσής τους. Τα εν λόγω μοντέλα δύνανται να συνεισφέρουν στην πλήρη αξιοποίηση των δυνατοτήτων του IoB σε συνδυασμό με την πρόβλεψη και ανάλυση των συλλεχθέντων δεδομένων.

Τα άτομα μεταβάλουν τις επιλογές τους λόγω των γνωστικών προκαταλήψεων στις οποίες υπόκεινται, επηρεαζόμενα από διάφορες μορφές εισερχόμενων μηνυμάτων, δημιουργώντας την ανάγκη επεξεργασίας και αξιοποίησής τους²⁶.

Οι ΠΕ και ΨΕ είναι άμεσα συνυφασμένες με τις επιλογές των ατόμων και τον συνειδητό ή ασυνειδητό τρόπο σκέψης. Οι εν λόγω επιλογές, δύνανται να επηρεαστούν εξατομικευμένα, ώστε να μεταβληθούν τελικώς²⁷.

Γενικά, μία ασυνείδητη ή στοχευμένη αλλαγή στην παρουσίαση της ίδιας πληροφορίας, επάγει διαφορετικά αποτελέσματα. Η αλλαγή αυτή, μέσω της αρχιτεκτονικής των επιλογών, συνιστά παράγοντα επηρεασμού τις κρίσεις και κατ' επέκταση των αποφάσεων²⁸.

Ποσοτική Ανάλυση - Προβλέψεις

Στον τομέα των ΕΔ, οι συνθήκες αβεβαιότητας κατά την απόφαση κρίνονται εντονότερες λόγω του διακυβεύματος. Πολλοί παράγοντες, φανεροί και μη, μπορούν να την επηρεάσουν, ενώ έχει αναδειχθεί ερευνητικά η χρησιμότητα των εργαλείων και εφαρμογών της Θεωρίας της Ώθησης (Nudge Theory)²⁹ όσο και των εργαλείων πρόβλεψης (Forecasting)³⁰.

24. Kahneman, Daniel, and Amos Tversky. 1979. "Prospect Theory: An Analysis of Decision Under Risk." *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 263-291.

25. Peeters, Guido. 1971. "The Positive-Negative Asymmetry: On Cognitive Consistency and Positivity Bias." *European Journal of Social Psychology* 1 (4): 455-474.

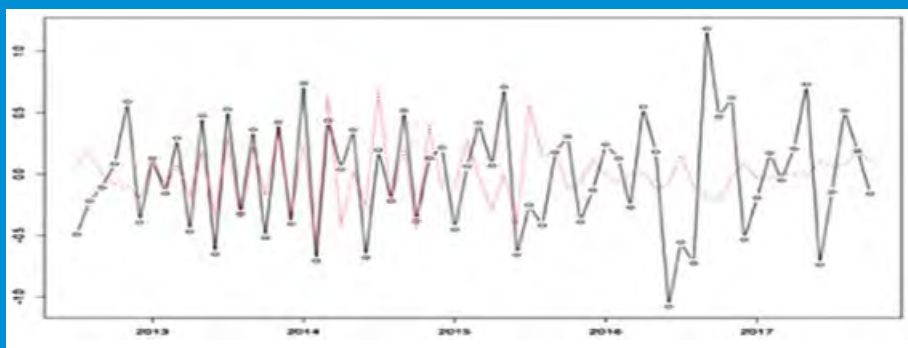
26. Tversky, Amos, και Daniel Kahneman. 1974. «Judgment Under Uncertainty: Heuristics and Biases.» *Science (New Series)* 185 (4157): 1124-1131.

27. ΓΕΕΘΑ. 2014. Διακλαδικό Δόγμα Ψυχολογικών Επιχειρήσεων.

28. Thaler, Richard H., and Cass R. Sunstein. 2009. *Nudge*. New York, NY: Penguin.

29. Thaler, Richard H., and Cass R. Sunstein. 2009. *Nudge*.

30. Thomakos, Dimitrios, and Konstantinos Nikolopoulos. 2012. "Fathoming the Theta Method for a Unit Root Process."



Εικόνα 2: Οπτικοποίηση Δοκιμής Πρόβλεψης
(Ριζόπουλος, 2019)

Οι προβλέψεις μπορούν να συνδράμουν στη βελτιστοποίηση των ημέτερων επιλογών (εικόνα 2). Το μοντέλο πρόβλεψης με την κατάλληλη ανατροφοδότηση, δύναται να οδηγήσει σε αυτοματοποιημένες αντιδράσεις (defaults) και να επηρεάσει κατάλληλα συμπεριφορές, τόσο εσωτερικά ενός οργανισμού όσο και εξωτερικά μέσω της διαμόρφωσης της βέλτιστης «αρχιτεκτονικής των επιλογών»³¹.



Εικόνα 3: Διπλό Σύστημα Απόφασης
(Kahneman and Tversky, 1979)

Οι εφαρμογές μίας τέτοιας δυνατότητας είναι ποικίλες. Στο παρόν άρθρο, προτείνεται η ενσωμάτωση των συμπεριφορικών ευρημάτων και των μοντέλων πρόβλεψης ώστε να καταστεί «προβλέψιμα παράλογη» η συμπεριφορά των ατόμων και να είναι δυνατή η εκμετάλλευση όλων των ανθρώπινων χαρακτηριστικών (Σύστημα 1 έναντι Συστήματος 2) με τη συνδρομή των τεχνολογικών δυνατοτήτων (Εικόνα 3).

31. Ριζόπουλος, Λάζαρος. 2019. «Theory and applications of experts in nudge theory. PhD Thesis. Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου.»

Συμπεράσματα - Προτάσεις

Για να είναι αποτελεσματικότερες οι ΠΕ και ΨΕ, πρέπει να αξιοποιηθούν οι γνωστικές προκαταλήψεις του κοινού-στόχου, ώστε οι γνωστικές πλάκες να χρησιμοποιηθούν ως κινητήριοι μοχλός στην ανάλυση των διαθέσιμων επιλογών μέσω των ψηφιακών μέσων, με σκοπό την επιρροή. Προς αυτή την κατεύθυνση, οι προβλέψεις συνεισφέρουν στη διαδικασία λήψης απόφασης των εκάστοτε επιλογών, σε όλα τα επίπεδα (στρατηγικό, επιχειρησιακό, τακτικό).

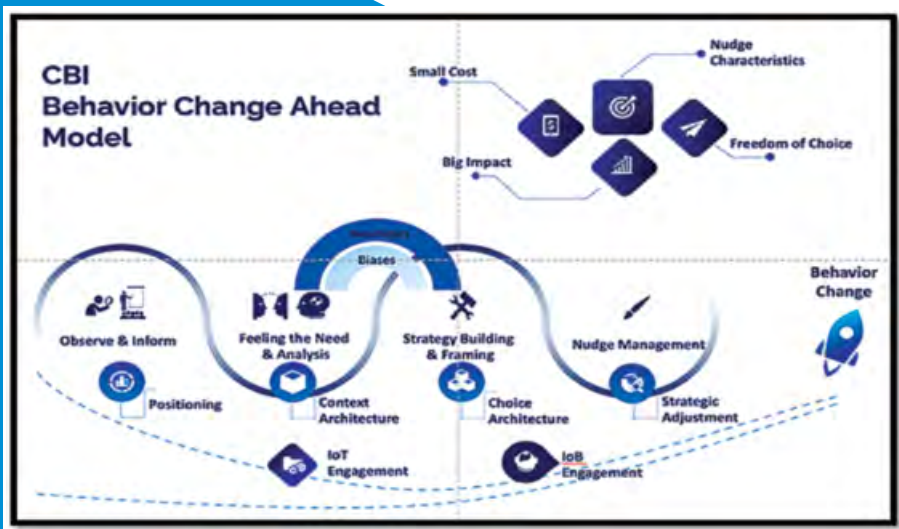
Το IoB προσδίδει υπεραξία στα συλλεχθέντα δεδομένα μετατρέποντάς τα σε γνώση. Μέσω της σύγκλισης, διασυνδέονται οι άνθρωποι με τις επιλογές τους, σχεδόν σε πραγματικό χρόνο και είναι εφικτή η ανάλυση των επιλογών, των προκαταλήψεων, των ευρηματικών μεθόδων (heuristics) καθώς και όλων των μοναδικών χαρακτηριστικών που διακρίνουν το άτομο ή τις ομάδες, στο ΠΠ.

Η πλήρης εκμετάλλευση όγκου πληροφοριών σε σύντομο χρόνο, συνδράμει στην κατανόηση του κοινού-στόχου και διασφαλίζει την επικοινωνία με μέγιστο αντίκτυπο. Μέσω της ψηφιακής αποτύπωσης καθώς και με τη συνδρομή των αλγορίθμων πρόβλεψης, κατανοούνται οι ανάγκες του ακροατηρίου και ερμηνεύονται τα μοτίβα των επιλογών και των αποφάσεών του.

Η επιρροή του IoT και του IoB μπορεί να αξιοποιηθεί σε πραγματικό χρόνο από ποικίλες συσκευές και πηγές τόσο για τη συλλογή δεδομένων (Raw Data) όσο και για τον επηρεασμό μέσω των προσαρμοσμένων παρεμβάσεων προς το κοινό που έχει επιλεχθεί. Σε εθνικό και κυβερνητικό επίπεδο, μπορεί να συνεισφέρει στη διαμόρφωση πολιτικών, στρατηγικής επικοινωνίας αλλά και νομολογίας με μεγαλύτερες πιθανότητες υιοθέτησης και εφαρμογής. Είναι επίσης εφικτή, η ενσωμάτωση δεδομένων από εφαρμογές αναγνώρισης και κίνησης προσώπου (Face and i-Motion Recognition), εντοπισμού τοποθεσίας (Location Tracking) και οπτικοποιημένων ροών και προτιμήσεων (Heat Maps).

Τα δεδομένα συμπεριφοράς αποτελούν ήδη θεμελιώδες μέρος του στρατηγικού σχεδιασμού. Το ΠΠ, όπως αυτό έχει ήδη διαμορφωθεί, προσφέρει τη δυνατότητα πολυδιάδρασης εξατομικευμένων πληροφοριών σε σχεδόν πραγματικό χρόνο, χωρίς φυσικούς ή γεωγραφικούς περιορισμούς.

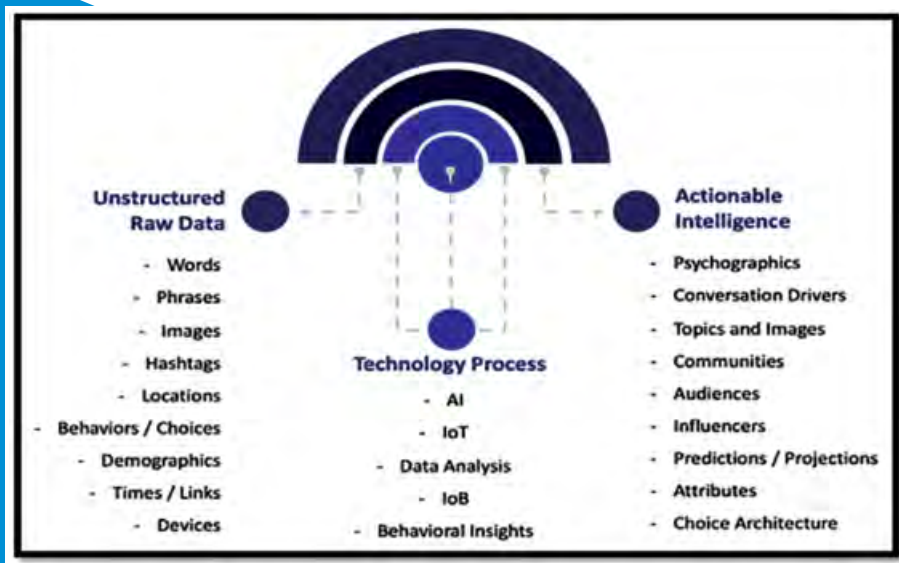
Προτείνεται λοιπόν η ενσωμάτωση των μοντέλων και των δεδομένων συμπεριφοράς (μέσω του IoB), ως θεμελιώδη μέρη του στρατηγικού σχεδιασμού σε εθνικό επίπεδο, κατά την εφαρμογή πληροφοριακών και ψυχολογικών



Εικόνα 4: Προτεινόμενο Μοντέλο Επηρεασμού ΠΠ (Ο Συντάκτης)

επιχειρήσεων. Προαπαιτούμενο συνιστά η ενιαία εθνική πολιτική και η συντονισμένη δράση υπό έναν θεσμικό φορέα.

Τα ανωτέρω προϋποθέτουν την πρόβλεψη αλλά και σύνθεση των μοτίβων (Patterns) συμπεριφοράς. Μέσω του IoB είναι δυνατή, η μικρού κόστους αλλά μεγάλης αξίας, αξιοποίηση διαδικτυακών τοποθεσιών, ιδιωτικών ιστοτόπων, ΜΚΔ, επιλεγμένων λογαριασμών, δικτύων αλλοίωσης ειδήσεων και



Εικόνα 5: Δεδομένα και Εργαλεία Επηρεασμού ΠΕ και ΨΕ (Ο Συντάκτης)

προσωπικότητων επιρροής (Influencers και Opinion Leaders). Προτείνεται επίσης, η ετοιμότητα διαμοιρασμού κατάλληλων μηνυμάτων, ώστε να είναι εφικτή η υποστήριξη του εθνικού αφηγήματος και η υποστήριξη των εθνικών θέσεων (εικόνα 4).

Τέλος, προτείνεται η άμεση αναθεώρηση των εργαλείων αξιοποίησης του ΠΠ και διεξαγωγής των ΨΕ και των θεσμικών κειμένων, ώστε η διαρκής προσπάθεια για αναβάθμιση των υφιστάμενων υποδομών και ενσωμάτωση των δυνατοτήτων IoT και IoB στις εθνικές υπηρεσιακές δομές, να είναι δυνατό να αξιοποιηθεί στο μέγιστο βαθμό (εικόνα 5).

Όλα τα αναφερθέντα κατά ένα μεγάλο μέρος ή/και στο σύνολο τους, εφαρμόζονται ήδη. Σχετικά εργαλεία και μοντέλα, έχουν συνεισφέρει από την αρχή της πανδημίας, στη λήψη των πολιτικών πρόληψης και μέτρων έναντι της Covid-19. Κατ' ουσίαν αναπτύσσουν παρεμβατικές υπηρεσίες τόσο στον τομέα της πρόληψης και αντιμετώπισης καθώς και στην επιτήρηση εφαρμογής των τιθέμενων πολιτικών και της αποτελεσματικότητάς τους.

Ο τρόπος με τον οποίο πλέον οι ψυχολογικές επιχειρήσεις, οι επιχειρήσεις επιρροής, ενημέρωσης και επικοινωνίας, η διασπορά ειδήσεων, η προβολή θέσεων και η παραπλάνηση εξυπηρετούν τους σκοπούς τους, έχει μεταβληθεί ανεπιστρεπτί. Αυτό οφείλεται στην ικανότητα διαμόρφωσης του πλέον κατάλληλου «περιβάλλοντος επιλογών».

Οι προτεινόμενες παρεμβάσεις παρουσιάζουν τα παρακάτω βασικά χαρακτηριστικά:

1. Είναι εύκολο να εφαρμοστούν αλλά και να εγκαταλειφθούν.
2. Έχουν μικρό ή ακόμη και μηδενικό κόστος.
3. Έχουν μεγάλο αποτύπωμα και επίδραση.

Η διαχείριση του ΠΠ μέσω των συμπεριφορικών ευρημάτων δύναται να οδηγήσει σε βέλτιστους τρόπους ενεργείας, σε προδραστικές ενέργειες, σε επηρεασμό και στην ορθότερη κατανομή των πόρων και στη μείωση του κόστους.

Με την τεχνολογική σύγκλιση, τα νέα ψηφιακά μέσα και τη διασύνδεση τους μέσω του IoT και του IoB, η πληροφορία έχει αποκτήσει κομβικό ρόλο. Όλοι οι οργανισμοί, ανεξάρτητοι δρώντες αλλά και τα κράτη, εντάσσουν στο στρατηγικό σχεδιασμό τους το νέο ΠΠ, τις επιχειρήσεις επιρροής και επηρεασμού και τις πληροφοριακές επιχειρήσεις.

Με τη ραγδαία αποδοχή των ψηφιακών μέσων αλλά και τη δυνατότητα διάχυσης μη ελεγχόμενων πληροφοριών, η κυριαρχία στο πληροφοριακό πεδίο είναι υψίστης σημασίας.

Τίθεται υπό αμφισβήτηση όχι μόνο η πραγματικότητα αλλά και οι αξίες μας. Τον μεγαλύτερο κίνδυνο συνιστά η σχεδόν επικρατούσα στάση του «μερίσματος του ψεύδους» («Liar's Dividend»), με αποτέλεσμα η εμπιστοσύνη στις αρχές και τους θεσμούς να τίθεται συνεχώς εν αμφιβόλω.

Το πρόβλημα της πληροφορίας στο ψηφιακό σύγχρονο κόσμο, αναγκαιεί «έξυπνες» ψηφιακές λύσεις. Νομολογίες, νομικοί περιορισμοί, εφαρμογές αναγνώρισης ή/και απαγόρευσης των «ψευδών» ειδήσεων, προσφέρουν περιορισμένης αξίας λύσεις. Στην εποχή της μετα-αλήθειας, οι πολιτικές εκπαίδευσης και ενημέρωσης ("Changing the Mind" approaches) απαιτούν πολλούς πόρους, με αμφίβολα τελικώς αποτελέσματα.

Σε αντίθεση, καινοτόμες προσεγγίσεις ("Changing the Context" approaches) διαφαίνεται ότι έχουν μεγαλύτερο αντίκτυπο. Στην αθέατη πλευρά κάθε εφαρμοσμένης τεχνολογίας ή συστήματος ενυπάρχει ο ανθρώπινος παράγοντας. Ο πλέον αδύναμος ή δυνατός κρίκος είναι ο άνθρωπος, οι στάσεις, οι προτιμήσεις και οι επιλογές του.

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

Ashton, Kevin. 2009. "That "Internet of Things" Thing: In the Real World Things Matter More than Ideas." *RFID Journal*. June 22. Accessed February 15, 2022. <https://www.rfidjournal.com/that-internet-of-things-thing>.

Barnett, Steven. 1997. «New Media, Old Problems.» *European Journal of Communication* 12 (2).

Cinelli, Matteo, Mauro Conti, Livio Finos, Francesco Grisolia, Petra Kralj Novak, Maurizio Tesconi Peruzzi, Fabiana Zollo, και Walter Quattrociocchi. 2019. «(Mis)Information Operations: An Integrated Perspective.» *Journal of Information Warfare*.

Data Reportal. 2022. «Digital 2022 Global Overview Report.» *DataReportal*. 026 January. Πρόσβαση February 01, 2022. [https:// datareportal.com](https://datareportal.com).

Dimaggio, Paul, Eszter Hargittai, W. Russell Neuman, and John Robinson. 2001. "Social Implications of the Internet." *Annual Review of Sociology*, August.

Dubé, Justin, Martin Smith, Simon Sherry, Paul Hewitt, and Sherry Stewart. 2021. "Suicide Behaviors During the COVID-19 Pandemic: A Meta-analysis of 54 Studies." *Psychiatry Res.*, May 13.

Elazhary, Hanan. 2019. "Internet of Things (IoT), Mobile Cloud, Cloudlet, Mobile IoT, IoT Cloud, Fog, Mobile Edge, and Edge Emerging Computing Paradigms: Disambiguation and research directions." *Journal of Network and Computer Applications* 128.

Farwell, James. 2021. "The Rise of Atrocity Propaganda: Reflections on a Changing World." *Defence Strategic Communications*.

Javaid, Mohd, Abid Haleem, Ravi P. Singh, Shanay Rab, and Rajiv Suman. 2021. "Internet of Behaviours (IoB) and its Role in Customer Services." *Sensors International*, 2: 100-122.

Kahneman, Daniel, and Amos Tversky. 1979. "Prospect Theory: An Analysis of Decision Under Risk." *Econometrica: Journal of the Econometric Society*.

Kahneman, Daniel. 2011. *Thinking, Fast and Slow*. London: Allen Lane.

Lancieri, Luigi, and Nicolas Durand. 2006. «Internet User Behavior: Compared Study of the Access Traces and Application to the Discovery of Communities.» *IEEE Transactions on Systems, Man, and Cybernetics - Part A: Systems and Humans* 36 (1).

Livingstone, Sonia. 1999. «New Media, New Audiences?» *New Media & Society* (SAGE Journals) 1 (1).

NATO. 2014. *Allied Joint Doctrine for Psychological Operations, AJP 3.10.1 Ed. B, Ver. 1*. NATO STANDARDIZATION OFFICE (NSO).

NATO. 2015. *NATO Bi-Sc Psychological Operations Handbook*.

NATO. 2018. *Military Policy on Strategic Communications, Draft MC 0628*. NATO.

Nyman, Göte. 2012. «Internet of behaviors (IoB).» *Göte Nyman's Blog*. 16 March. Πρόσβαση January 18, 2022. <https://gotepoem.wordpress.com/2012/03/16/internet-of-behaviors-ib/>.

Panetta, Kasey. 2020. "Gartner Top 10 Strategic Predictions for 2021 and Beyond." *Gartner*. October 21. Accessed July 22, 2021. <https://www.gartner.com/smarterwithgartner/gartner-top-10-strategic-predictions-for-2021-and-beyond>.

Peeters, Guido. 1971. "The Positive-Negative Asymmetry: On Cognitive Consistency and Positivity Bias." *European Journal of Social Psychology* 1 (4).

Thaler, Richard H., and Cass R. Sunstein. 2009. *Nudge*. New York, NY: Penguin.

Thomakos, Dimitrios, and Konstantinos Nikolopoulos. 2012. "Fathoming the Theta Method for a Unit Root Process." *IMA Journal of Management Mathematics* 25 (1).

Tversky, Amos, και Daniel Kahneman. 1974. «Judgment Under Uncertainty: Heuristics and Biases.» *Science* (New Series) 185 (4157).

Tschoegl, Adrian E., and J. Scott Armstrong. 2007. "Review of Philip E. Tetlock, Expert Political Judgment: How Good is it? How can we Know?" *International Journal of Forecasting* 23 (2).

U.S. Army Joint Chiefs of Staff. 2014. *Joint Publication 3-13, Information Operations*. Suffolk, VA: U.S. Army Joint Chiefs of Staff.

Wahlberg, Anders, and Lennart Sjöberg. 2010. "Risk Perception and the Media." *Journal of Risk Research* 3 (1).

Ελληνική Βιβλιογραφία

ΓΕΕΘΑ. 2014. *Διακλαδικό Δόγμα Ψυχολογικών Επιχειρήσεων*, ΔΕ 3.3. Αθήνα: ΤΥΕΣ.

Ριζόπουλος, Λάζαρος. 2019. «Theory and applications of experts in nudge theory. PhD Thesis. Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου.» *Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών*. <http://hdl.handle.net/10442/hedi/45121>.

Τριανταφύλλου, Ελίζα. 2020. «Η Αμφιλεγόμενη Palantir Technologies και το Σύμφωνο με την Ελληνική Κυβέρνηση.» *Inside Story*. 16 Δεκεμβρίου. Πρόσβαση Ιούνιος 21, 2021. [https://insidestory.gr/article/covid19-i-amfilegomeni-palantir-synergasia-elliniki-kyvernisi?ct=t\(WeeklyUnregistered_2022_02_26\)](https://insidestory.gr/article/covid19-i-amfilegomeni-palantir-synergasia-elliniki-kyvernisi?ct=t(WeeklyUnregistered_2022_02_26)).

Βιογραφικό Σημείωμα



Ο Αντισυνταγματάρχης (ΑΣ) Λάζαρος Ριζόπουλος αποφοίτησε το 2001 από τη Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων, ως Αρχηγός της Τάξης του και υπηρετεί για 18 χρόνια ως Αξιωματικός των Επιθετικών Ελικοπτέρων, έχοντας πάνω από 2000 ώρες πτήσης. Ειδικότερα, υπηρετήσε στη ΣΑΣ, στο 1ο ΤΕΑΣ, στο 1ο ΤΕΕΠ και στο ΓΕΣ/Δ2 (ΔΑΣΠ). Έχει εκτελέσει τα καθήκοντα του Υποδιοικητή στο 1ο ΤΕΕΠ, Διευθυντή του 1ου HNSCC και Υπασπιστή Α/ΓΕΣ, ενώ έχει υπηρετήσει ως Τμηματάρχης στο Στρατιωτικό Γραφείο της Προεδρίας της Δημοκρατίας. Τον Ιούλιο του 2022 αποφοίτησε από την ΑΔΙΣΠΟ και εν συνεχεία του ανατέθηκε η Διοίκηση του 2ου ΤΕΕΠ. Το 2012 αποφοίτησε με Άριστα από το τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σχέσεων του Πανεπιστημίου Μακεδονίας και το 2014 ολοκλήρωσε με διάκριση τις Μεταπτυχιακές του σπουδές στις Στρατηγικές Ανάπτυξης. Το 2019 ολοκλήρωσε τη διδακτορική του διατριβή με Άριστα στα Οικονομικά και κατείχε θέση επισκέπτη Λέκτορα στο Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου έως το 2021. Είναι επιστημονικός συνεργάτης του Ευρωπαϊκού Ινστιτούτου Συμπεριφορικής Ανάλυσης και Διάδρασης, του Ιδρύματος Διεθνών Νομικών Μελετών Ηλία Κρίστη, του Ευρωπαϊκού Κολεγίου Ασφάλειας και Άμυνας (ESDC) και του PM2 Alliance. Κατέχει πτυχία Αγγλικής, Γερμανικής και Τουρκικής γλώσσας.

"Αποσταθεροποίηση του Εσωτερικού Μετώπου στον Πόλεμο: Πληροφοριακές Επιχειρήσεις και Στρατηγική Επικοινωνία"

του Δρ. Νεόφυτου Ασπριάδη

Εισαγωγή

Ο στόχος του παρόντος άρθρου είναι να καταγράψει ορισμένους σύγχρονους τρόπους με τους οποίους χρησιμοποιείται η στρατηγική επικοινωνία στις διεθνείς συγκρούσεις και τον πόλεμο. Στο άρθρο πραγματοποιείται μία καταγραφή της εξέλιξης του όρου του πληροφοριακού πολέμου και εξετάζεται ο τρόπος με τον οποίο η στρατηγική επικοινωνία εντάσσεται στο πλαίσιο των σύγχρονων πληροφοριακών επιχειρήσεων, οι μέθοδοι που χρησιμοποιούνται καθώς και οι προϋποθέσεις υπό τις οποίες οι εκστρατείες στρατηγικής επικοινωνίας μπορούν να αποτελέσουν μέρος της υψηλής στρατηγικής ενός κράτους.

Η βασική θέση του άρθρου είναι πως ο στόχος της στρατηγικής επικοινωνίας δεν είναι να εξουδετερώσει με φυσικό τρόπο τον αντίπαλο, ούτε απαραίτητα να συνδράμει μόνο στις στρατιωτικές επιχειρήσεις. Η σύγχρονη στρατηγική επικοινωνία αποτελεί μία αυτόνομη διαδικασία, η οποία αποσκοπεί είτε στον επηρεασμό της κοινής γνώμης (εσωτερική, διεθνής, και του αντιπάλου) με στόχο την αποδυνάμωση του εσωτερικού μετώπου του αντιπάλου και την ενίσχυση του ίδιου του κράτους, είτε στη διεθνή αποδόμηση της εικόνας του αντιπάλου, προκειμένου να επιτευχθούν συγκεκριμένοι διπλωματικοί αντικειμενικοί σκοποί, όπως για παράδειγμα η άσκηση πίεσης, η προετοιμασία πολέμου, η επιβολή μέτρων, η νομιμοποίηση για επέμβαση ή ακόμα και η πλήρης αποδυνάμωση του κράτους στη διεθνή σκηνή. Συχνά τα κράτη αποσκοπούν στην αποδόμηση ή ακόμη και στην καταστροφή της εικόνας των αντιπάλων τους, οι οποίοι επιχειρούν να απειλήσουν τη νομιμότητα ή την αξιοπιστία τους και να αποσταθεροποιήσουν τη θέση τους στο διεθνές σύστημα.

Η έννοια του πληροφοριακού πολέμου δεν είναι κάτι νέο. Ωστόσο, φαίνεται πως υπάρχει μία εξέλιξη που σχετίζεται άμεσα με τις τεχνολογικές δυνατότητες αλλά και την ίδια τη σύσταση του πολέμου της πληροφορίας. Συγκεκριμένα, όπως αναφέρει και ο ορισμός του Neilson¹ σε παλαιότερες εφαρμογές, ο πληροφοριακός πόλεμος περιλάμβανε κυρίως τη στρατιωτική εφαρμογή των υπολογιστών και άλλων τεχνολογιών πληροφόρησης καθώς και οργανωτικές, επιχειρησιακές και δογματικές αλλαγές που νοούνται για τις ΗΠΑ και άλλες στρατιωτικές εγκαταστάσεις. Ένας άλλος ορισμός που υιοθετείται από αρκετούς ερευνητές είναι αυτός του αμερικανικού στρατού, ο οποίος θεωρεί τον πληροφοριακό πόλεμο ως «δράσεις για την απόκτηση πληροφοριακής ανωτερότητας σε υποστήριξη της εθνικής στρατιωτικής στρατηγικής, επηρεάζοντας την πληροφόρηση των αντιπάλων, των διαδικασιών που βασίζονται σε πληροφορίες, τα συστήματα πληροφόρησης και των συστημάτων πληροφορικής, προστατεύοντας ταυτόχρονα τα οικεία συστήματα πληροφόρησης².

Οι παλαιότερες αποτυπώσεις του φαινομένου του πληροφοριακού πολέμου σχετίζονταν περισσότερο με στοιχεία τα οποία είχαν να κάνουν με φυσικές καταστροφές των πληροφοριακών συστημάτων, δηλαδή με συστήματα πληροφορικής, και με την παρεμπόδιση ή την καταστροφή άλλων ηλεκτρονικών μέσων. Σήμερα, η διαδικασία αυτή εντάσσεται περισσότερο υπό την έννοια του κυβερνοπολέμου. Αντίθετα, ο πληροφοριακός πόλεμος τείνει πλέον να περιλαμβάνει την διαταραχή της ίδιας της πληροφορίας μέσα στο επικοινωνιακό περιβάλλον. Πιο συγκεκριμένα, οι σύγχρονες πληροφοριακές επιχειρήσεις περιλαμβάνουν τη συγκέντρωση τακτικών πληροφοριών γύρω από έναν εχθρό ή αντίπαλο, καθώς και τη διάδοση προπαγάνδας και άλλων μέσων στρατηγικής επικοινωνίας, κυρίως με στόχο την κατάκτηση συγκριτικού πλεονεκτήματος³.

Οι πληροφοριακές επιχειρήσεις (ή πόλεμος) στο σύγχρονο συγκρουσιακό περιβάλλον της διεθνούς πολιτικής αποτελούν μία συλλογική προσπάθεια εκ μέρους διαφόρων ομάδων, κρατικών και μη κρατικών δρώντων, με κύριο μέτωπο τα διαδικτυακά μέσα κοινωνικής δικτύωσης⁴. Ο στόχος αυτών των σύγχρονων μορφών πληροφοριακού πολέμου είναι να «θολώσουν τα

1. Neilson. 1997. Sun Tsu and Information Warfare. Washington DC: National defense University Press. Σελ. 145

2. Bolt, Paul J., and Carl N. Brenner. 2004. "Information Warfare across the Taiwan Strait." *Journal of Contemporary China* 13 (1): 129-50.

Schleher, C. D. (1999). *Electronic Warfare in the Information Age*. Boston - London: Artech House.

Neilson. 1997. Sun Tsu and Information Warfare.37

3. Waltzman, R. (2017). *The weaponization of information: The need for cognitive security*. RAND.

4. Wilson, Tom, Kaitlyn Zhou, and Kate Starbird. 2018. "Assembling Strategic Narratives: Information Operations as Collaborative Work within an Online Community." *Proceedings of the ACM on Human-Computer Interaction* 2 (CSCW).

νερά» και να διασπείρουν την αμφιβολία γύρω από την αντικειμενική αλήθεια - πραγματικότητα⁵. Κατά συνέπεια, ο όρος πλέον έχει υποστεί μία μετατόπιση από την αρχική του τοποθέτηση και έχει γίνει πιο συγκεκριμένος με κύριο άξονα το πληροφοριακό και επικοινωνιακό περιβάλλον τόσο στο διαδίκτυο όσο και σε επίπεδο αντιλήψεων. Επομένως, ένας λειτουργικός ορισμός της σύγχρονης έννοιας του πληροφοριακού πολέμου - πληροφοριακών επιχειρήσεων μπορεί να τον/ τις ορίσει ως ενέργειες κυβερνητικών ή οργανωμένων μη κυβερνητικών δρώντων με στόχο τη διάσπαση - διαστρέβλωση του εσωτερικού ή το εξωτερικού πολιτικού αισθήματος, προκειμένου να επιτύχει στρατηγικά ή και γεωπολιτικά αποτελέσματα⁶. Συνεπώς, οι πληροφοριακές επιχειρήσεις μπορούν να ενσωματώσουν διάφορες μεθόδους και μέσα που σχετίζονται τόσο με το πληροφοριακό όσο και με το επικοινωνιακό περιβάλλον, περιλαμβάνοντας έτσι και στοιχεία στρατηγικής επικοινωνίας.

Η Στρατηγική Επικοινωνία ως στοιχείο του Πληροφοριακού Πολέμου

Η Στρατηγική Επικοινωνία επιτελεί έναν ολοένα και πιο σημαντικό ρόλο στις διεθνείς συγκρούσεις. Με μέσα την προπαγάνδα, τις στρατηγικές αφηγήσεις, τις στρατηγικές αποδόμησης, τη δημόσια διπλωματία και τα σύγχρονα ψηφιακά μέσα διάχυσης τα κράτη έχουν στην κατοχή τους άλλο ένα σημαντικό «όπλο». Η επικοινωνία ως έννοια αναφέρεται σε ένα ευρύ φάσμα διαφορετικών καταστάσεων και νοημάτων, η οποία μπορεί να είναι είτε εσκεμμένη είτε ακούσια, ενώ η ποικιλία δυναμικών καναλιών και περιεχομένου είναι απεριόριστη⁷.

Η στρατηγική επικοινωνία είναι ένας τρόπος να πεισθεί ο κόσμος να αποδεχτεί ιδέες, πολιτικές ή δράσεις⁸. Πιο συγκεκριμένα, η έννοια της στρατηγικής επικοινωνίας υπονοεί την εσκεμμένη επικοινωνία ενός οργανισμού και ως εκ τούτου απαιτεί έναν κύριο δρώντα, ορθολογική και σκόπιμη λήψη αποφάσεων και την εφαρμογή και αξιολόγηση ενός προγράμματος στρατηγικής επικοινωνίας⁹. Η στρατηγική επικοινωνία κατά μία έννοια αποτελεί παραλλαγή των εννοιών της ρητορικής και της προπαγάνδας¹⁰.

5. Chivvis, C. S. (2017). Understanding Russian "Hybrid Warfare". Rand Corporation.

6. Wardle, Claire, and Hossein Derakhshan. 2017. "Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policy Making Information Disorder Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policymaking."

7. McQuail, D. (2010). McQuail's mass communication theory. Sage Publications.31

8. Halloran, R. (2007). Strategic communication. Parameters, 37(3), 4. 6

9. Sng, K., Au, T. Y., & Pang, A. (2019). Social Media Influencers as a Crisis Risk in Strategic Communication: Impact of Indiscretions on Professional Endorsements. International Journal of Strategic Communication, 13(4), 301-320.

Zerfass, A., Verčič, D., Nothhaft, H., & Werder, K. P. (2018). Strategic Communication: Defining the Field and its Contribution to Research and Practice. International Journal of Strategic Communication, 12(4), 487-505. <https://doi.org/10.1080/1553118X.2018.1493485>

10. Romarheim, A. G. (2005). Definitions of strategic political communication. Norwegian Institute of International Affairs.2

Μέσα από τους ορισμούς αυτούς φαίνεται, λοιπόν, πως η στρατηγική επικοινωνία είναι μια εσκεμμένη πράξη επικοινωνίας, η οποία έχει συγκεκριμένους σκοπούς, είναι στοχευμένη, βασισμένη σε ορθολογικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων και αφορά την εξωτερίκευση των στόχων ενός οργανισμού. Συνεπώς, φαίνεται πως ο στόχος της στρατηγικής επικοινωνίας είναι ο επηρεασμός των αντιλήψεων και των πεποιθήσεων ενός πληθυσμού - ακροατηρίου. Η στρατηγική επικοινωνία ως μέθοδος πειθούς μπορεί να ορίσει καταστάσεις και να διαμορφώσει αντιλήψεις. Μέσω της στρατηγικής επικοινωνίας ο εκάστοτε επικοινωνητής επιδιώκει την επικράτηση στο πληροφοριακό περιβάλλον στο οποίο δρα. Αυτό μπορεί να συμβεί μέσα από μια σειρά από διαδικασίες, όπως η μονομερής παροχή πληροφοριών ή παρουσίαση γεγονότων μέσω ερμηνευτικής πλαισίωσης, η προπαγάνδα, η παραπληροφόρηση, οι στρατηγικές αφηγήσεις κλπ.

Το σύγχρονο επικοινωνιακό περιβάλλον που εκτυλίσσεται σε μεγάλο βαθμό στον ψηφιακό κόσμο καθώς και η τεχνολογική εξέλιξη με τις νέες δυνατότητες της τεχνητής νοημοσύνης επιφέρουν νέες δυνατότητες στις εκστρατείες στρατηγικής επικοινωνίας μέσα από τη διαστρέβλωση πολιτικών λόγων και τη δημιουργία ψεύτικων βίντεο, που οδηγούν πλέον σε στρατηγικές εξαπάτησης¹¹. Οι δυνατότητες αυτές καθιστούν πλέον την στρατηγική επικοινωνία ένα αναπόσπαστο μέρος του πληροφοριακού πολέμου, δεδομένου ότι μπορούν να οδηγήσουν σε διάσπαση του πληροφοριακού μετώπου και σε επικοινωνιακό «χάος» στο εσωτερικό των κρατών.

Μία σύγχρονη μορφή πρόκλησης επικοινωνιακής «διαταραχής» είναι η παραπληροφόρηση και οι ψευδείς ειδήσεις. Τα μηνύματα παραπληροφόρησης θεωρούνται πλέον εφόδια σε εκστρατείες πληροφοριακού πολέμου τα οποία αποσκοπούν στην καθυστάση των αντιπάλων¹². Έτσι, μέσα από τα ψηφιακά περιβάλλοντα μπορούν πολύ εύκολα να διακινηθούν ψευδείς πληροφορίες από άτομα που απλώς κοινοποιούν τα μηνύματα, δημιουργώντας έτσι μία εκθετική αύξηση της αμφιβολίας¹³.

Η Στρατηγική Επικοινωνία ως Υψηλή Στρατηγική

Η συστηματική χρήση της στρατηγικής επικοινωνίας στο διεθνές πολιτικό περιβάλλον σε περιόδους συγκρούσεων και πολέμων απαιτεί την εξέτα-

11. Samoilenko, S. A., & Suvorova, I. (2023). Artificial intelligence and deepfakes in strategic deception campaigns: The U.S. and Russian experiences. In E. Pashentsev (Ed.), *The Palgrave handbook of malicious use of AI and psychological security*. London: UK: Palgrave Macmillan.

12. Freelon, D., and Wells, C. 2020. "Disinformation as Political Communication." *Political Communication* 37 (2): 145-56.

13. Tucker, Joshua A, Andrew Guess, Pablo Barbera, Cristian Vaccari, Alexandra Siegel, Sergey Sanovich, Denis Stukal, and Brendan Nyhan. 2018. "Social Media, Political Polarization, and Political Disinformation: A Review of the Scientific Literature."

ση της διάστασης αυτής σε επίπεδο Στρατηγικής. Το ερώτημα που προκύπτει είναι ποια είναι η σχέση της στρατηγικής επικοινωνίας με την Υψηλή Στρατηγική των κρατών. Η υψηλή στρατηγική σε μία ένοπλη σύρραξη περιλαμβάνει το σύνολο των μέσων που χρησιμοποιούν οι αντίπαλες πλευρές για την προώθηση των πολεμικών τους στόχων¹⁴. Γενικότερα όμως, η υψηλή στρατηγική είναι η ικανότητα της χρήσης όλων των διαθέσιμων μέσων του κράτους - οικονομία, τεχνολογία, διπλωματία, λαός, ένοπλες δυνάμεις κ.α. - για την επίτευξη των ιεραρχημένων και προσδιορισμένων πολιτικών στόχων¹⁵.

Η πληροφορία αποτελεί ένα όργανο ισχύος και χρησιμοποιείται ως όπλο από την αρχή της ανθρώπινης ιστορίας¹⁶. Κατά συνέπεια, ο πληροφοριακός πόλεμος αντιπροσωπεύει μία ενσωματωμένη στρατηγική που αναγνωρίζει τη σημασία της πληροφορίας σε διοικητικό, ελεγκτικό και εκτελεστικό τομέα των στρατιωτικών δυνάμεων και στην εφαρμογή της εθνικής πολιτικής¹⁷. Σε επίπεδο υψηλής στρατηγικής, η στρατηγική επικοινωνία μπορεί να κατηγοριοποιηθεί ως στρατηγική εξουθένωσης σε περίπτωση που οι επιχειρήσεις στρατηγικής επικοινωνίας αποσκοπούν στη διατάραξη του πληροφοριακού περιβάλλοντος¹⁸ και ως εκ τούτου τη διάσπαση του εσωτερικού μετώπου. Καθώς οι επιχειρήσεις στρατηγικής επικοινωνίας μπορούν να εφαρμόζονται απρόσκοπτα σε περίοδο ειρήνης και πολέμου, οι πληροφορίες μπορούν να διαταράξουν τις αντιλήψεις και πεποιθήσεις που υπάρχουν σε μία κοινωνία, οδηγώντας την σε πολιτική εξουθένωση.

Η στρατηγική παραπληροφόρηση, για παράδειγμα, μπορεί να αλλάξει την αντίληψη της πραγματικότητας σε μία κοινωνία. Οι λανθασμένες πληροφορίες, οι ψευδείς ειδήσεις, οι θεωρίες συνωμοσίας ή τα ψευδή αφηγήματα που μπορεί να κυκλοφορούν¹⁹ έχουν τη δυνατότητα να αποδομήσουν την εσωτερική νομιμοποίηση της υψηλής στρατηγικής²⁰ ενός κράτους και συνεπώς να θέσουν υπό αμφισβήτηση την κυβερνητική πολιτική ή την ενότητα του κράτους. Αντίστοιχα, οι στρατηγικές αφηγήσεις που διαμορφώνονται σε επίπεδο ηγεσίας αποτελούν ένα εργαλείο για την εξάπλωση της επιρροής, της διαχείρισης των προσδοκιών και της αλλαγής του ρητορικού περιβάλλοντος στο

14. Παπασωτηρίου Χ.,(2000). Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική 6ος-11ος αιώνας. Εκδόσεις Ποιότητα.

15. Τσιριγώτης Διονύσιος. 2010. Η Ελληνική Στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922: Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία και Εξωτερική Πολιτική. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα

16. Liaropoulos A. (2022). Information as an instrument of power: Lessons Learned from the War in Ukraine. NATO Open Publications. 7(6)

17. Schleher, C. D. (1999). Electronic Warfare in the Information Age.

18. Wardle, Claire, and Hossein Derakhshan. 2017. Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policy Making Information Disorder Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policymaking.

19. Marwick, A. E., & Partin, W. C. (2022). Constructing alternative facts: Populist expertise and the QAnon conspiracy. *New Media and Society*. <https://doi.org/10.1177/14614448221090201>

20. Τσιριγώτης. 2010. Η Ελληνική Στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922

οποίο δρουν²¹. Η προβολή των στρατηγικών αφηγήσεων είναι απαραίτητη για την κατασκευή της συλλογικής μνήμης, η οποία αποτελεί συστατικό της εθνικής ταυτότητας που θεοσιζείται στην κατανάλωση της μνήμης και των συμφερόντων των διαμορφωτών πολιτικής²². Με τον τρόπο αυτόν, οι στρατηγικές αφηγήσεις μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την αποδόμηση της διεθνούς νομιμοποίησης της υψηλής στρατηγικής ενός αντίπαλου κράτους. Μέσα από αυτές τις διαδικασίες δημιουργείται μία ασύμμετρη απειλή για την αντιμετώπιση της οποίας χρειάζεται η διάθεση πόρων, οδηγώντας έτσι το κράτος σε εξουθένωση.

Εκστρατείες Στρατηγικής Επικοινωνίας και Δημιουργία «Επικοινωνιακού χάους»

Στις διακρατικές συγκρούσεις ή τον πόλεμο ο έλεγχος του επικοινωνιακού και πληροφοριακού περιβάλλοντος παίζει ιδιαίτερο ρόλο. Στις σύγχρονες συγκρούσεις παρατηρείται έντονα το φαινόμενο της επικοινωνιακής και πληροφοριακής διείσδυσης σε ξένα ακροατήρια, μέσα από το διαδίκτυο ή μέσω των παραδοσιακών μέσων ενημέρωσης. Πολλές φορές πλέον αυτή η διείσδυση ξεκινάει σε καιρό ειρήνης και επιδιώκει να επηρεάσει τα ξένα ακροατήρια, διασπείροντας αμφιβολίες που μπορεί να οδηγήσουν σε αμφισβήτηση των θεσμών, του πολιτικού συστήματος κ.ο.κ.

Τα τελευταία είκοσι χρόνια παρατηρείται μία εξέλιξη στην κρατική στρατηγική επικοινωνία και τις πληροφοριακές επιχειρήσεις, που αποσκοπούν στον επηρεασμό της διεθνούς κοινής γνώμης ή διαφόρων εσωτερικών ακροατηρίων. Παρόλο που η ανάλυση μπορεί να πάει ακόμα πιο πίσω, μπορεί να ειπωθεί πως ήδη από το 2001 μετά την 11η Σεπτεμβρίου ξεκίνησε μία συντονισμένη προσπάθεια εκ μέρους της Αμερικανικής ηγεσίας να διαμορφώσει το διεθνές περιβάλλον με στόχο την επέμβαση στο Αφγανιστάν και μετέπειτα στο Ιράκ. Στο πλαίσιο αυτό δομήθηκαν συγκεκριμένες στρατηγικές αφηγήσεις οι οποίες περιείχαν έναν «κακό» ή αντίπαλο που στην πρώτη περίπτωση ήταν οι Ταλιμπάν, ενώ στη δεύτερη ο Σαντάμ Χουσεΐν, μια ενεργή απειλή και ένα σχέδιο δράσης. Επιπλέον, σε ρητορικό επίπεδο αποδομήθηκε συστηματικά η εικόνα των δύο χωρών και διαμορφώθηκε η εικόνα της απειλής προς τη διεθνή κοινότητα, την ειρήνη και την ασφάλεια²³.

21. Miskimmon, Alistair, Ben O Loughlin, and Laura Roselle. 2013. *Strategic Narratives: Communication Power and the New World Order*. New York: Routledge.

22. Liao, Ning. 2012. "Construction and Consumption of Collective Memory: The Enabling versus Constraining Effects of Strategic Narratives and Beijing's Foreign Policymaking." *Annual Conference of the American Association for Chinese Studies Atlanta*, G: 1-41.

23. Goussios, C., Aspriadis, N., Tsirimiagou, Z., & Dogani, M. (2014). Rhetorical use of fear in presidential speeches: The War on Terror discourse. *Journal of Arab & Muslim Media Research*, Vol. 7:2-3. 163-183.

Στις Αμερικανικές Εκλογές του 2016 και έπειτα, η διαδικασία επηρεασμού του διεθνούς ακροατηρίου άλλαξε. Η είσοδος των ψευδών ειδήσεων και της παραπληροφόρησης έγινε πλέον γεγονός, ενώ η διαδικασία έγινε πιο έμμεση και λιγότερο εμφανής, ως προς τον πομπό. Η πρακτική αυτή ενισχύθηκε κατά τα επόμενα χρόνια και πλέον οι πληροφοριακές επιχειρήσεις μετατράπηκαν σε μια συνεχή προσπάθεια παραγωγής και διάδοσης αποσταθεροποιητικών μηνυμάτων. Ένα τέτοιο παράδειγμα παρατηρήθηκε από τους Starbird κ.ά.,²⁴ όπου Ρωσικοί λογαριασμοί στο Twitter επιχείρησαν να διεισδύσουν σε διαδικτυακές συζητήσεις του κινήματος «Black Lives Matters». Οι λογαριασμοί αναπαρήγαγαν περιεχόμενο το οποίο επιδίωκε τη διάσπαση των αντιλήψεων της κοινής γνώμης.

Αντίστοιχα παραδείγματα υπάρχουν και από άλλες χώρες, όπως η Σουηδία όπου το Ρωσικό μέσο ενημέρωσης Sputnik διαμόρφωνε μέσα από τις ειδήσεις του διαφόρων ειδών διασπαστικά αφηγήματα και απειλές αποσταθεροποίησης της χώρας μέσω του μεταναστευτικού²⁵. Σήμερα πλέον, όπως παρατηρήθηκε και στην περίπτωση του πολέμου της Ουκρανίας, ο επηρεασμός του πληροφοριακού και επικοινωνιακού περιβάλλοντος έχει εξελιχθεί σε βαθμό όπου ο απλός πολίτης με ένα κινητό έχει την δυνατότητα να διαμορφώσει τοπικά μικρά αφηγήματα που είτε αποδομούν είτε δομούν την αφήγηση μιας κεντρικά διαμορφωμένης εκστρατείας στρατηγικής επικοινωνίας.

Συμπεράσματα - Επίλογος

Συμπερασματικά, φαίνεται πως η εξέλιξη που παρατηρείται στη διαδικασία των εκστρατειών στρατηγικής επικοινωνίας είναι ουσιαστική. Πλέον, οι προσπάθειες επηρεασμού της κοινής γνώμης και των διαφόρων ακροατηρίων έχει μετατοπιστεί από την διαβιβαστική επικοινωνιακή διαδικασία που αφορούσε μια κεντρικά σχεδιασμένη στρατηγική επικοινωνία και εκφέρονταν από την εκάστοτε πολιτική ηγεσία, στο ψηφιακό περιβάλλον όπου μέσα από την στρατηγική παραπληροφόρηση, τη διάδοση των ψευδών ειδήσεων αλλά και την μετατροπή τους σε συγκροτημένα αφηγήματα έχουν τη δυνατότητα να επηρεάσουν διαφορετικά κοινά και να δημιουργήσουν βαθιές τομές στην κοινότητα.

Παράλληλα σε περιόδους πολέμου, η δυνατότητα άμεσης αποστολής βίντεο αλλά και η δυνατότητα δημιουργίας αληθοφανών ψεύτικων βίντεο δημιουργούν ένα επικοινωνιακό χάος, όπου η αμφιβολία και η αμφισβήτηση που δημιουργείται αποτελεί παράγοντες κοινωνικής αποσταθεροποίησης. Τέλος, η δυσκολία εντοπισμού των πηγών της παραπληροφόρησης οδηγεί στην

24. Starbird, K., Arif, A., & Wilson, T. (2019). Disinformation as collaborative work: Surfacing the participatory nature of strategic information operations. *Proceedings of the ACM on Human-Computer Interaction*, 3(CSCW)

25. Wagnsson & Barzanje. 2019. A Framework for Analysing Antagonistic Narrative Strategies: A Russian Tale of Swedish Decline.

ευκολία της ρητορικής άρνησης, στη μετάθεση ευθυνών και τη δαιμονοποίηση του άλλου, με αποτέλεσμα τη διάσπαση του πληροφοριακού περιβάλλοντος, την πρόκληση «επικοινωνιακού χάους» και ως εκ τούτου, τη δημιουργία συγκρουσιακών καταστάσεων μέσα στην ίδια κοινότητα, μειώνοντας έτσι την κρατική ισχύ.

Βιβλιογραφία

Bolt, Paul J., and Carl N. Brenner. 2004. "Information Warfare across the Taiwan Strait." *Journal of Contemporary China* 13 (1): 129-50. <https://doi.org/10.1080/1067056032000151373>.

Chivvis, C. S. 2017. *Understanding Russian "Hybrid Warfare"*. Rand Corporation.

Freelon, Deen, and Chris Wells. 2020. "Disinformation as Political Communication." *Political Communication* 37 (2): 145-56. <https://doi.org/10.1080/10584609.2020.1723755>.

Goussios, C., Aspriadis, N., Tsirimiagou, Z., & Dogani, M. (2014). Rhetorical use of fear in presidential speeches: The War on Terror discourse. *Journal of Arab & Muslim Media Research*, Vol. 7:2-3. 163-183.

Liao, Ning. 2012. "Construction and Consumption of Collective Memory : The Enabling versus Constraining Effects of Strategic Narratives and Beijing's Foreign Policymaking." *Annual Conference of the American Association for Chinese Studies Atlanta*, G: 1-41.

Liaropoulos A. (2022). *Information as an instrument of power: Lessons Learned from the War in Ukraine*. NATO Open Publications. 7(6)

McQuail, D. (2010). *McQuail's mass communication theory*. Sage Publications.

Miskimmon, Alister, Ben O Loughlin, and Laura Roselle. 2013. *Strategic Narratives: Communication Power and the New World Order*. New York: Routledge.

Neilson, Robert. 1997. *Sun Tsu and Information Warfare*. Washington DC: National defence University Press.

Samoilenko, S. A., & Suvorova, I. (2023). Artificial intelligence and deepfakes in strategic deception campaigns: The U.S. and Russian experiences. In E. Pashentsev (Ed.), *The Palgrave handbook of malicious use of AI and psychological security*. London: UK: Palgrave Macmillan.

Sng, K., Au, T. Y., & Pang, A. (2019). Social Media Influencers as a Crisis Risk in Strategic Communication: Impact of Indiscretions on Professional Endorsements. *International Journal of Strategic Communication*, 13(4), 301-320. <https://doi.org/10.1080/1553118X.2019.1618305>

Starbird, K., Arif, A., & Wilson, T. (2019). Disinformation as collaborative work: Surfacing the participatory nature of strategic information operations. *Proceedings of the ACM on Human-Computer Interaction*, 3(CSCW). <https://doi.org/10.1145/3359229>

Tucker, Joshua A, Andrew Guess, Pablo Barbera, Cristian Vaccari, Alexandra Siegel, Sergey Sanovich, Denis Stukal, and Brendan Nyhan. 2018. "Social Media, Political Polarization, and Political Disinformation: A Review of the Scientific Literature." <https://ssrn.com/abstract=3144139> Electronic copy available at: <https://ssrn.com/abstract=3144139>.

Wagnsson, Charlotte, and Costan Barzanje. 2019. "A Framework for Analysing Antagonistic Narrative Strategies: A Russian Tale of Swedish Decline." *Media, War and Conflict*. <https://doi.org/10.1177/1750635219884343>.

Wardle, Claire, and Hossein Derakhshan. 2017. "Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policy Making Information Disorder Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policymaking."

Wilson, Tom, Kaitlyn Zhou, and Kate Starbird. 2018. "Assembling Strategic Narratives: Information Operations as Collaborative Work within an Online Community." *Proceedings of the ACM on Human-Computer Interaction* 2 (CSCW). <https://doi.org/10.1145/3274452>.

Waltzman, R. (2017). *The weaponization of information: The need for cognitive security*. RAND.

Romarheim, A. G. (2005). Definitions of strategic political communication. Norwegian Institute of International Affairs.

Παπασωτηρίου Χ.,(2000). Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική 6ος-11ος αιώνας. Εκδόσεις Ποιότητα.

Τσιριγώτης Διονύσιος. 2010. Η Ελληνική Στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922: Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία και Εξωτερική Πολιτική. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα

Βιογραφικό Σημείωμα

Ο Δρ. Ασπριάδης Νεόφυτος, είναι Διδάκτορας Στρατηγικής Επικοινωνίας και Διεθνούς Πολιτικής, Επισκέπτης Ερευνητής στο Κέντρο Πληροφόρησης, Τεχνολογίας και Δημόσιας Σφαίρας του Πανεπιστημίου της Νότιας Καρολίνας στις ΗΠΑ και διδάσκει στο Τμήμα Ιστορίας - Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Πατρών. Υπήρξε υπότροφος του Ιδρύματος Κρατικών Υποτροφιών (ΙΚΥ) για την εκπόνηση διδακτορικής διατριβής ενώ στο παρελθόν έχει εργαστεί ως Σύμβουλος Στρατηγικής και Επικοινωνίας στον ιδιωτικό τομέα και στο Γραφείο Στρατηγικής Επικοινωνίας και Δημοσίων Υποθέσεων του Προέδρου της Στρατιωτικής Επιτροπής του NATO στις Βρυξέλλες. Τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα εστιάζουν στη διαχείριση κρίσεων, τη στρατηγική πολιτική επικοινωνία, τη διαχείριση της εικόνας κράτους, δημόσια διπλωματία, ρητορική στρατηγική, Ψυχολογικές επιχειρήσεις, τον υβριδικό πόλεμο κ.α.





"Η συζητούμενη αποτελεσματικότητα της στρατηγικής των τετελεσμένων γεγο- νότων (fait accompli) -Η περίπτωση των Βαρωσίων"

της Ελένης Χυτοπούλου,
Διδάκτωρ Πολιτικής
Επιστήμης & Διεθνών Σχέσεων
Πανεπιστημίου Πελοποννήσου

Περίληψη

Τα εδάφη αλλάζουν χέρια με πολέμους ή τετελεσμένα γεγονότα. Ωστόσο, τα τετελεσμένα γεγονότα δεν στοχεύουν άμεσα στον πόλεμο. Αντίθετα, τα τετελεσμένα γεγονότα χρησιμοποιούνται κυρίως για την άσκηση πίεσης εναντίον του αντιπάλου και την απαίτηση ανταλλαγμάτων. Άλλα τετελεσμένα γεγονότα δημιουργούν μόνιμα και άλλα προσωρινά αποτελέσματα. Ο χρόνος, όμως, λειτουργεί, κατά κύριο λόγο, υπέρ αυτού που έχει προκαλέσει το τετελεσμένο. Σχετικά με την αποτελεσματικότητα των τετελεσμένων γεγονότων, εξετάζουμε την περίπτωση των Βαρωσίων στην Κύπρο, η οποία παραμένει άλυτη εδώ και σχεδόν 50 χρόνια.

Η στρατηγική του τετελεσμένου γεγονότος

Στις διεθνείς σχέσεις, το τετελεσμένο είναι ένας επικίνδυνος ελιγμός τακτικής διαχείρισης κρίσεων που περιλαμβάνει την παράνομη κατοχή εδάφους τρίτης χώρας και μπορεί να οδηγήσει σε πόλεμο. Σύμφωνα με τον Van

Ενεργα, ένα τετελεσμένο γεγονός βρίσκεται στα μισά του δρόμου προς τον πόλεμο. Η προκλητική και συνήθως απρόβλεπτη ενέργεια δοκιμάζει τις αντοχές του αντιπάλου και δημιουργεί διλήμματα για τον τρόπο χειρισμού. Αντίποινα με στρατιωτικά μέσα ή προσφυγή στη διπλωματία; Κατ' αρχήν, ο σκοπός της δημιουργίας ενός τετελεσμένου γεγονότος είναι να κερδίσουμε περισσότερα χωρίς να διακινδυνεύσουμε τον πόλεμο. Ωστόσο, δεδομένου ότι η παραβίαση των κόκκινων γραμμών του αντιπάλου αποτελεί άμεση πρόκληση και αυξάνει τον κίνδυνο χρήσης βίας, απόπειρες δημιουργίας τετελεσμένου γεγονότος συνήθως συμβαίνουν σε περιοχές με αμφισβητούμενη κυριαρχία και σε περιοχές που έχουν γκριζάρει στο παρελθόν.

Ωστόσο, η ανταπόκριση σε ένα τετελεσμένο γεγονός εξαρτάται από διάφορους παράγοντες. Σημαντικός παράγοντας είναι η στρατηγική θέση και το γεωπολιτικό ενδιαφέρον της διεκδικούμενης περιοχής. Ειδικά αν η περιοχή ενδιαφέρει τους μεγάλους διεθνείς παίκτες, σε αυτήν την περίπτωση, διακυβεύονται πολλά, ειδικά η παγκόσμια ειρήνη και ασφάλεια. Ένα θέμα που πρόσφατα απασχόλησε τον ΟΗΕ και την ΕΕ είναι το άνοιγμα των Βαρωσίων στην Αμμόχωστο (Κύπρος). Μια λεπτομερής παρουσίαση της υπόθεσης των Βαρωσίων επιτρέπει την εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με την ουσία και την αποτελεσματικότητα αυτής της στρατηγικής.

Η περιφραγμένη πόλη των Βαρωσίων



Πηγή: Google

Έξω από τα τείχη της Αμμοχώστου, στην περιοχή Κήποι της Αμμοχώστου, που καταστράφηκε το 1570 μ.Χ. από τους Ενετούς λόγω της επικράτησης των Τούρκων, άρχισε να χτίζεται μια νέα πόλη μετά το 1571 μ.Χ.. Ενώ οι Τούρκοι κατοικούσαν εντός των τειχών της Αμμοχώστου, οι Ελληνοκύπριοι κατοίκησαν στη νέα αυτή πόλη. Η πόλη πήρε το όνομα Βαρώσια από την τουρκική λέξη varos, που σημαίνει προάστιο.



Πηγή: Google

Όπως συμβαίνει συχνά, η «πόλη των ανεπιθύμητων» μεγάλωσε πέρα από κάθε προσδοκία. Κατά τη δεκαετία του '70 τα Βαρώσια παρουσίασαν ραγδαία εμπορική και βιομηχανική ανάπτυξη, ενώ ήταν κορυφαίος τουριστικός προορισμός και το πιο σημαντικό τουριστικό θέρετρο της Κύπρου. Ωστόσο, η τεράστια επέκταση των Βαρωσίων και ο κοσμοπολίτικος αέρας τους σταμάτησε απότομα το καλοκαίρι του 1974, όταν ο τουρκικός στρατός εισέβαλε στο νησί. Πριν από την τουρκική εισβολή στην Κύπρο, η πόλη των Βαρωσίων είχε πληθυσμό 39.000 κατοίκους. Στις 14 Αυγούστου, η Τουρκία ξεκίνησε τη δεύτερη επιχείρηση στο νησί, τη επονομαζόμενη «Αττίλας II», κατά την οποία προχώρησε προς την Αμμόχωστο και άλλες περιοχές. Χιλιάδες κάτοικοι εγκατέλειψαν τα σπίτια τους από τον φόβο της σφαγής. Οι περισσότεροι έφυγαν χωρίς να πάρουν τίποτα μαζί τους, πιστεύοντας ότι θα επέστρεφαν σπίτι μόλις ηρεμούσε η κατάσταση. Ωστόσο, όταν ο τουρκικός στρατός ανέλαβε

τον έλεγχο της περιοχής κατά τη διάρκεια της εισβολής, τα Βαρώσια περιφράχθηκαν και απαγορεύτηκε η είσοδος σε οποιονδήποτε άλλο εκτός από τον Τουρκικό Στρατό και το προσωπικό των Ηνωμένων Εθνών.

Το ψήφισμα 550/84 του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών ανέθεσε τη διοίκηση των Βαρωσίων στα Ηνωμένα Έθνη, με σκοπό την επανεγκατάσταση μόνο των εκδιωχθέντων κατοίκων. Στο ψήφισμα 550 αναφέρεται ξεκάθαρα ότι το Συμβούλιο ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών «θεωρεί τις απόπειρες για εποικισμό οποιουδήποτε τμήματος των Βαρωσίων από άτομα άλλα από τους κατοίκους τους ως απαράδεκτες και ζητά τη μεταβίβαση της περιοχής αυτής στη διοίκηση των Ηνωμένων Εθνών.».

Τα Βαρώσια όλα αυτά τα χρόνια εγκαταλείφθηκαν στη φθορά και κατέληξαν να γίνουν «πόλη-φάντασμα». Τα ψηλά κτίρια και τα ξενοδοχεία καταρρέουν, τα πάντα έχουν σκουριάσει και τα φυτά έχουν εισχωρήσει σε εγκαταλελειμμένα σπίτια και πεζοδρόμια. Ακόμα και οι θαλάσσιες χελώνες φωλιάζουν σε ερημικές παραλίες.

Στα χρόνια που ακολούθησαν, μέχρι πρόσφατα, τα Βαρώσια ήταν πράγματι το βασικό «διαπραγματευτικό χαρτί» στα χέρια της Τουρκίας. Με την υπόσχεση της επιστροφής των Βαρωσίων στους κατοίκους τους, η Κυπριακή Δημοκρατία έχει οδηγηθεί επανειλημμένα στο να παραχωρήσει δικαιώματα στις δυνάμεις κατοχής, ελπίζοντας ότι αυτές οι υποσχέσεις θα πραγματοποιηθούν. Ένα τέτοιο σχέδιο διευθέτησης ήταν το σχέδιο Ανάν, που προέβλεπε την επιστροφή των Βαρωσίων στους αρχικούς κατοίκους. Ωστόσο, οι περισσότεροι Ελληνοκύπριοι απέρριψαν συνολικά το Σχέδιο Ανάν, θεωρώντας το άδικο.

Σήμερα η Τουρκία απέχει από συνομιλίες και διαπραγματεύσεις για το Κυπριακό και έχει προχωρήσει στην παράνομη διάνοιξη του παραλιακού μετώπου των Βαρωσίων. Τον Οκτώβριο του 2020, σε πείσμα των ψηφισμάτων του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών, ο Τούρκος Πρόεδρος Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν και ο Τουρκοκύπριος ηγέτης Ερσίν Τατάρ ανακοίνωσαν το άνοιγμα του παραλιακού μετώπου στα Βαρώσια. Συγκεκριμένα, στις 8 Οκτωβρίου 2020 άνοιξαν σημεία από τη Λέσχη Αξιωματικών του Τουρκοκυπριακού Στρατού μέχρι το ξενοδοχείο Golden Sands. Τον Νοέμβριο του 2020, ο Ερντογάν και ο Τούρκος πρέσβης στα κατεχόμενα επισκέφθηκαν τα Βαρώσια. Επιπλέον, η κύρια λεωφόρος Kennedy μετονομάστηκε σε Semih Sanjjar, ο οποίος ήταν Αρχηγός του Γενικού Επιτελείου της Τουρκίας από το 1973 έως το 1978, περίοδος που περιλάμβανε την τουρκική εισβολή.

Στις 26 Νοεμβρίου 2020, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο κάλεσε την Τουρκία να ανακαλέσει την απόφασή της και να επαναλάβει τις διαπραγματεύσεις

για την επίλυση του Κυπριακού με βάση μια δικαιοδική, διζωνική ομοσπονδία και κάλεσε το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο να επιβάλει κυρώσεις στην Τουρκία, εάν δεν πράξει αναλόγως. Ωστόσο, η Τουρκία και το ψευδοκράτος απέρριψαν το ψήφισμα, προσθέτοντας ότι η Τουρκία θα συνεχίσει να προστατεύει τα δικαιώματά της και τα δικαιώματα των Τουρκοκυπρίων.

Στις 20 Ιουλίου 2021, στην 47η επέτειο της τουρκικής εισβολής, ο Τουρκοκύπριος ηγέτης Ερσίν Τατάρ και ο Πρόεδρος της Τουρκίας Ταγίπ Ερντογάν ανακοίνωσαν την άρση του στρατιωτικού καθεστώτος στα Βαρώσια και το πιλοτικό άνοιγμα του 3,5% της περικλειστης περιοχής. Κάλεσε μάλιστα τους Ελληνοκύπριους νόμιμους κατοίκους και ιδιοκτήτες να προσφύγουν στην Επιτροπή Ακινήτων του ψευδοκράτους. Ο Πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας Νίκος Αναστασιάδης αντέδρασε άμεσα τονίζοντας, ότι η συζήτηση για το άνοιγμα των Βαρωσίων «αλλάζει ή αποτελεί προσπάθεια αλλαγής του status quo της Αμμοχώστου, όπως ορίζεται με τα ψηφίσματα 550 και 789, και οι αντιδράσεις θα είναι ανάλογες». Τρεις ημέρες αργότερα, ως Πρόεδρος του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ εκείνη την εποχή, η Γαλλία εξέδωσε προεδρική δήλωση, καταδικάζοντας τις ανακοινώσεις της Τουρκίας για το άνοιγμα των Βαρωσίων. Η δήλωση του Προέδρου ζητούσε «την άμεση ανατροπή αυτής της πορείας και την ανάκληση όλων των ενεργειών που έγιναν στα Βαρώσια από τον Οκτώβριο του 2020» δυνάμει των ψηφισμάτων 550(84) και 789(92) του ΟΗΕ για το καθεστώς των Βαρωσίων).

Στις 10 Οκτωβρίου 2021, το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ κάλεσε την Τουρκία να ανακαλέσει την απόφασή της, ενώ ο Πρόεδρος επιβεβαίωσε τη δέσμευση του Συμβουλίου Ασφαλείας στα ψηφίσματα 550(84) και 789 (92). Επιπλέον, κάλεσε τους Ελληνοκύπριους και τους Τουρκοκύπριους και τις εγγυήτριες δυνάμεις να ξεκινήσουν ένα διάλογο. Ωστόσο, για άλλη μια φορά η απάντηση από την Τουρκία ήταν αρνητική, επικρίνοντας την απόφαση του Συμβουλίου Ασφαλείας και δηλώνοντας ότι η διεθνής κοινότητα πρέπει να λάβει υπόψη της τα γεγονότα στο νησί και όχι την προπαγάνδα των Ελληνοκυπρίων.

Σύμφωνα με όσα συζητήθηκαν στο Συμβούλιο Υπουργών Εξωτερικών της ΕΕ στις 14 Δεκεμβρίου 2021, στις Βρυξέλλες, το θέμα των παράνομων τουρκικών ενεργειών στην περιφραγμένη πόλη των Βαρωσίων απασχόλησε την Ένωση. Ωστόσο, δεν υπήρξε πολιτική βούληση για σκληρές αποφάσεις. Το γερμανικό μπλοκ στην ΕΕ συνέχισε να παρέχει πίστωση χρόνου στην Τουρκία και υποβάθμισε τη σημασία των ενεργειών τρίτης χώρας εις βάρος ενός κράτους μέλους. Συγκεκριμένα, Γερμανία, Φινλανδία, Σουηδία, Ολλανδία, Εσθονία, Ισπανία και Ιταλία διαφώνησαν για την επιβολή κυρώσεων στην Τουρκία για όσα συνέβησαν στα Βαρώσια. Η Γαλλία, το Βέλγιο, το Λουξεμβούργο και η Αυστρία εξέφρασαν την αντίθετη άποψη, επικαλούμενες την

ανάγκη αλληλεγγύης προς την Κύπρο και τονίζοντας ότι θα ήταν κακό προηγούμενο να υπάρξει ανοχή προς την Τουρκία όταν αγνοεί τις αποφάσεις του ΟΗΕ και παραβιάζει το διεθνές δίκαιο. Παρά τις προσπάθειες του Υπάρχοντος Εκπροσώπου της ΕΕ για ισορροπημένη προσέγγιση, η επίκληση της αλληλεγγύης προς την Κύπρο παρέμεινε για άλλη μια φορά αόριστη υπόσχεση. Δυστυχώς τα αποτελέσματα της συζήτησης στο Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης επιβεβαίωσαν την έλλειψη αποφασιστικότητας εκ μέρους της ΕΕ όσον αφορά τη λήψη αποφάσεων σχετικά με την Τουρκία. Συγκεκριμένα, ενώ η Ε.Ε έχει επιβάλλει αποφασιστικά κυρώσεις στην Ουκρανία, τη Ρωσία ή τη Λευκορωσία, διστάζει να προστατεύσει τα κράτη μέλη της ΕΕ (Κύπρος, Ελλάδα) που επηρεάζονται συστηματικά από τις ενέργειες της Τουρκίας.

Συμπεράσματα

Η διεθνής κοινότητα έχει πάρει θέση κατά της διαίρεσης του νησιού και τάσσεται υπέρ της δημιουργίας κοινοτικής και διζωνικής ομοσπονδίας. Ωστόσο, η Τουρκία προτιμά να επιμένει στην αρχική της επιδίωξη, τη διχοτόμηση. Με μια σειρά από τετελεσμένα γεγονότα, η Τουρκία διεκδικεί τη διχοτόμηση της Κύπρου τα τελευταία πενήντα χρόνια. Στο πλαίσιο αυτό εντάσσεται και η διεκδίκηση των Βαρωσίων.

Πολλές φορές, η δημιουργία ενός τετελεσμένου γεγονότος, που προκαλεί να μην αναστάτωση αλλά δεν αποτελεί άμεση πρόκληση που να δικαιολογεί την εμπλοκή σε πόλεμο, χρησιμεύει ως ο καλύτερος τρόπος για την εφαρμογή ενός μακροπρόθεσμου στρατηγικού σχεδίου. Η «σαλαμοποίηση» ενός μακροχρόνιου προβλήματος συμβάλλει στη δημιουργία κλίματος αμφιβολίας και στη σταδιακή ενίσχυση της αφηγήματος του διεκδικητή. Η Τουρκία δείχνει να έχει επενδύσει στη «σαλαμοποίηση» του Κυπριακού και απλώς περιμένει να ωριμάσουν οι συνθήκες. Ο χρόνος, όμως, λειτουργεί, κατά κύριο λόγο, υπέρ αυτού που έχει διαπράξει το τετελεσμένο. Εάν δεν υπάρξει ουσιαστική άμεση αντίδραση, με την πάροδο του χρόνου, το επηρεαζόμενο μέρος συνήθως οδηγείται σε συμβιβασμό και αποδοχή της αλλαγής που έγινε μονομερώς.

Επιπλέον, όταν η γενιά που έζησε τα γεγονότα δεν θα είναι πια στη ζωή, οι αναμνήσεις θα σβήσουν. Οι επόμενες γενιές είτε δεν θα έχουν πια την ίδια συναισθηματική προσκόλληση στη χαμένη πατρίδα είτε θα έχουν δημιουργήσει καλύτερες συνθήκες στη νέα τους εγκατάσταση. Καλώς ή κακώς η λήθη διευκολύνει τον συμβιβασμό.

References

Altman, D.2015.The Fait Accompli in Interstate Crises: Land Grabs from 1918 to 2007

Council of the European Union,2021. Conclusions on Enlargement and Stabilization and Association Process, 15033/21,

European Parliament Resolution of 26 November 2020 on escalating tensions in Varosha following illegal actions by Turkey and the urgent need for the resumption of talks (RC-BP-0355/2020)

Van Evera, S., 1998.Offense, Defense, and the Causes of War. International Security,22(4). p.p: 5-43

United Nations Security Council Resolution 550 of 1984

United Nations Security Council Resolution 789 of 1992 UNSC, Statement by the President of the Security Council, S/PRST/2021/13,23 July 2021

UN press release on the S/PRST/2021/13,23 July 2021 statement (Security Council,8824 TH Meeting, SC/14586,23 July 2021)

<https://www.naftemporiki.gr/story/1751360/katexomena-meriko-anoigma-ton-barosion-proaniggeile-o-erntogan>

Βιογραφικό Σημείωμα



Οικονομολόγος. Διδάκτωρ Πολιτικής Επιστήμης & Διεθνών Σχέσεων του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου, Ms Διεθνών & Ευρωπαϊκών Σπουδών Πανεπιστημίου Πειραιά. Μεταπτυχιακή εξειδίκευση σε θέματα Περιφερειακής Ανάπτυξης στο Μονπελιέ (Γαλλία). Σύμβουλος για θέματα Περιφερειακής Πολιτικής και Κοινοτικών Χρηματοδοτήσεων στην Μόνιμη Ελληνική Αντιπροσωπεία στις Βρυξέλλες από το 1997 μέχρι το 2005. Συγγραφέας βιβλίων και άρθρων. Διδακτική εμπειρία (Εθνικό Κέντρο Δημόσιας Διοίκησης & Αυτοδιοίκησης/Ινστιτούτο Επιμόρφωσης, Πρόγραμμα FOCUS, κ.λπ. Γλώσσες: Αγγλικά, Γαλλικά και Γερμανικά.

"Η Διεθνής Ευθύνη των Διεθνών Οργανισμών (το ζήτημα της απόδοσης άδικης συμπεριφοράς)"

της Δικηγόρου Χρυσάνθης Σαμαρά

Εισαγωγή

Οι διεθνείς οργανισμοί, ως φορείς δικαιωμάτων και υποχρεώσεων σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο, ευθύνονται για την άδικη συμπεριφορά τους (πράξη ή παράλειψη), η οποία δύναται να οδηγήσει σε πρόκληση ζημίας. Έχουν δε υποχρέωση να επανορθώσουν την εν λόγω ζημία, είτε ενεργούν ανεξάρτητα είτε σε σχέση με κράτη ή άλλους διεθνείς οργανισμούς. Στόχος λοιπόν της παρούσας δημοσίευσης είναι να παρουσιάσει, όσο το δυνατόν πιο περιεκτικά, την έννοια και τις προϋποθέσεις στοιχειοθέτησης της διεθνούς ευθύνης των διεθνών οργανισμών, όπως και να αναδείξει τα ζητήματα που ανακύπτουν αναφορικά με την απόδοση άδικης συμπεριφοράς. Βασική πηγή άντλησης πληροφοριών αποτελεί το Σχέδιο Άρθρων της Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου¹ για τη διεθνή ευθύνη των διεθνών οργανισμών (2011) και η νομολογία διεθνών και εθνικών δικαστηρίων.

1. Επικουρικό όργανο της ΓΣ του ΟΗΕ, αρμόδιο για την κωδικοποίηση και την προοδευτική ανάπτυξη του διεθνούς δικαίου.

Ένας διεθνής οργανισμός δραστηριοποιείται σε περισσότερες από μία έννομες τάξεις, δηλαδή στην εσωτερική έννομη τάξη των κρατών μελών του και κρατών που δεν είναι συμβαλλόμενα μέρη, καθώς και στη διεθνή έννομη τάξη. Για να είναι σε θέση να εκπληρώσει τους σκοπούς του με αποτελεσματικότητα, θα πρέπει να διαθέτει τόσο εσωτερική, όσο και διεθνή νομική προσωπικότητα.² Εστιάζοντας εν προκειμένω στη διεθνή νομική προσωπικότητα των διεθνών οργανισμών και αναφορικά με την έννοια της ευθύνης, θα λέγαμε, ότι για να θεωρηθεί ένας διεθνής οργανισμός υπεύθυνος για μία διεθνώς άδικη πράξη, είναι απαραίτητο να έχει διεθνή νομική προσωπικότητα, δηλαδή να είναι σε θέση να φέρει δικαιώματα και υποχρεώσεις σε διεθνές επίπεδο και να εγείρει διεθνείς απαιτήσεις.

Η αναγνώριση της διεθνούς νομικής προσωπικότητας συνδέεται με την ιδιότητά του υποκειμένου του διεθνούς δικαίου και κατά συνέπεια με την ικανότητα μίας οντότητας να είναι φορέας δικαιωμάτων και υποχρεώσεων σε διεθνές επίπεδο. Κύρια δε συνέπεια της διεθνούς νομικής προσωπικότητας, αποτελεί η ικανότητα έγερσης διεθνών αξιώσεων για την προστασία των παραπάνω δικαιωμάτων από ενδεχόμενη παραβίασή τους. Μία οντότητα, η οποία δεν είναι υποκείμενο του διεθνούς δικαίου, δε δύναται να είναι συμβαλλόμενο μέρος σε διεθνείς συνθήκες, ή να εγείρει διεθνείς απαιτήσεις και γενικότερα να υπάρχει αυτόνομα σε διεθνές επίπεδο. Εν τέλει, είναι η νομική προσωπικότητα αυτή, η οποία προσδίδει όλα εκείνα τα απαραίτητα χαρακτηριστικά προκειμένου ένα υποκείμενο του διεθνούς δικαίου να είναι σε θέση να δραστηριοποιείται διεθνώς, να απαιτεί τον σεβασμό των δικαιωμάτων του αλλά και να είναι υπεύθυνο για τις πράξεις του.³ Τεκμαίρεται, ότι τα κράτη, ως πρωτογενή υποκείμενα του διεθνούς δικαίου, έχουν με τη δημιουργία τους πλήρη διεθνή νομική προσωπικότητα, δηλαδή είναι σε θέση να απολαμβάνουν όλα τα δικαιώματα που πηγάζουν από τη διεθνή έννομη τάξη, αλλά ταυτόχρονα είναι και υποχρεωμένα να τηρούν τις αντίστοιχες δεσμεύσεις τους. Αντιθέτως οι διεθνείς οργανισμοί, ως δευτερογενή υποκείμενα του διεθνούς δικαίου, έχουν περιορισμένη διεθνή νομική προσωπικότητα. Οι αρμοδιότητές τους είναι δοτές, σε συνδυασμό βέβαια και με τις αφανείς ή συνεπαγόμενες εξουσίες (implied powers), ενώ βάσει του λειτουργικού κριτηρίου η απόδοση σε αυτούς διεθνούς νομικής προσωπικότητας καθίσταται απαραίτητη, προκειμένου να είναι σε θέση να εκπληρώσουν τους σκοπούς τους.

2. Κωνσταντίνος Μαγκλιβέρας, «Οι Διεθνείς Οργανισμοί», στο Το Δίκαιο της Διεθνούς Κοινωνίας, Επιμέλεια: Κωνσταντίνος Αντωνόπουλος, Κωνσταντίνος Μαγκλιβέρας, 3η αναθεωρημένη έκδοση, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη 2017, 196-197.

3. Βλ. σχετικά *Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations*, Advisory Opinion [11 April 1949], Summary, ICJ, 174. / *Certain Expenses of the United Nations (Article 17, paragraph 2, of the Charter)*, Advisory Opinion [20 July 1962], ICJ, 168. / *Interpretation of the Agreement of 25 March 1951 between the WHO and Egypt*, Advisory Opinion [20 December 1980], ICJ, 89-90, para. 73.

4. Για περισσότερα σχετικά με τη θεωρητική εξέλιξη της έννοιας της διεθνούς νομι-

Έννοια και Προϋποθέσεις Στοιχειοθέτησης της Διεθνούς Ευθύνης των Διεθνών Οργανισμών

Η διεθνής ευθύνη συνιστά έννομη συνέπεια της νομικής προσωπικότητας και έχει διττή χρησιμότητα. Από τη μία πλευρά αποσκοπεί στην επανόρθωση της βλάβης που προκαλεί μία άδικη συμπεριφορά και από την άλλη προσλαμβάνει μία οιονεί κανονιστική λειτουργία, η οποία εκδηλώνεται με τη μορφή παραινέσεως ως προς την εκτέλεση των υποχρεώσεων που βαρύνουν τα υποκείμενα μίας έννομης τάξης και την αποφυγή επιζήμιας συμπεριφοράς⁵. Συνδέεται με την ιδιότητα του υποκειμένου του διεθνούς δικαίου και της νομικής αυτονομίας των διεθνών οργανισμών, δε γίνεται αντιληπτή με όρους εσωτερικού δικαίου, δηλαδή δεν είναι ούτε διοικητική, ούτε ποινική, ούτε αστική και δεν προϋποθέτει την τέλεση άδικης πράξης με την έννοια που αυτή γίνεται αντιληπτή στο εσωτερικό δίκαιο.

Σύμφωνα με το Σχέδιο Άρθρων της Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου για τη διεθνή ευθύνη των διεθνών οργανισμών (2011), οι προϋποθέσεις στοιχειοθέτησης διεθνούς ευθύνης είναι: **α)** η συμπεριφορά του διεθνούς οργανισμού (πράξη ή παράλειψη – action or omission), η οποία συνεπάγεται την παραβίαση διεθνούς υποχρέωσης που τον δεσμεύει (αντικειμενικό στοιχείο), **β)** η συμπεριφορά αυτή να μπορεί να αποδοθεί στον διεθνή οργανισμό (attribution of conduct) σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο (υποκειμενικό στοιχείο), και **γ)** να μην συντρέχει κάποια από τις περιστάσεις άρσης του άδικου χαρακτήρα της συμπεριφοράς αυτής. Η δε επίκληση των περιστάσεων αυτών αποκλείεται στις περιπτώσεις παραβίασης αναγκαστικών κανόνων του γενικού διεθνούς δικαίου (*jus cogens*), όπως για παράδειγμα εκείνοι που απαγορεύουν τις φυλετικές διακρίσεις, τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, τη δουλεία ή τα βασανιστήρια.⁶

α) Παραβίαση διεθνούς υποχρέωσης από έναν διεθνή οργανισμό υπάρχει, όταν μία πράξη του, δεν είναι σύμφωνη με ό,τι απαιτεί από αυτόν η εν λόγω υποχρέωση, οποιαδήποτε κι αν είναι η προέλευση ή η φύση της (κριτήριο της προέλευσης του πρωτογενούς κανόνα)⁷. Αυτό που έχει σημασία είναι να δεσμεύεται ο οργανισμός από αυτήν την υποχρέωση, κατά τον χρόνο

κής προσωπικότητας βλ. στο Catherine Brölmann, Janne Nijman, “Legal Personality as Fundamental Concept for International Law”, Amsterdam Center of International Law, Vol., No. 2016-43 | 2016-17 (April 2017), 1-17.

5. Βλ. σχετικά στο, Εμμανουέλα Δούση, Ο.Η.Ε., Διεθνής ευθύνη και ειρηνευτικές επιχειρήσεις, Αθήνα - Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας: 2008, 8.

6. Άρθρα 3, 4, 5, 20-26 του Σχεδίου Άρθρων της Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου για τη διεθνή ευθύνη των διεθνών οργανισμών (2011), βλ. επίσης τα άρθρα 1, 2, 3, 20-26 του Σχεδίου Άρθρων για τη διεθνή ευθύνη των κρατών (2001).

7. Άρθρο 10 του Σχεδίου Άρθρων για τη διεθνή ευθύνη των διεθνών οργανισμών (2011).

τέλεσης της ενέργειας. Η δε παραβίαση της εν λόγω υποχρέωσης ενδέχεται να λάβει χώρα τόσο με πράξη όσο και με παράλειψη⁸.

β) Η δεύτερη προϋπόθεση αφορά στην απόδοση της άδικης συμπεριφοράς στον διεθνή οργανισμό. Οι διεθνείς οργανισμοί ενεργούν είτε μέσω των οργάνων και των υπαλλήλων τους, είτε μέσω άλλων προσώπων στα οποία έχουν αναθέσει κάποια αποστολή, όπως και μέσω κρατικών οργάνων τα οποία έχουν τεθεί στη διάθεσή τους.

γ) Τελευταία προϋπόθεση στοιχειοθέτησης διεθνούς ευθύνης αποτελεί η μη ύπαρξη κάποιας περίπτωσης άρσης του άδικου χαρακτήρα μίας συμπεριφοράς (*circumstances precluding wrongfulness*). Ειδικότερα, οι περιστάσεις που αίρουν τον άδικο χαρακτήρα μίας ενέργειας είναι οι εξής: α) η συναίνεση (*consent*), β) η νόμιμη άμυνα (*self defence*), γ) τα αντίμετρα (*countermeasures*), δ) η ανωτέρα βία (*force majeure*), ε) ο κίνδυνος (*distress*), στ) η κατάσταση ανάγκης (*necessity*)⁹. Οι περιστάσεις αυτές εφαρμόζονται σε κάθε διεθνώς άδικη πράξη με την προϋπόθεση, ότι η εφαρμογή τους δε σημαίνει σε καμία περίπτωση, πως ακυρώνεται ή τερματίζεται η υποχρέωση που πρέπει να τηρείται, αλλά πως υπάρχει μία επαρκής δικαιολογία για τη μη εκπλήρωσή της.

Περιπτώσεις Απόδοσης Άδικης Συμπεριφοράς

α) Όπως προαναφέρθηκε, ένας διεθνής οργανισμός ενεργεί είτε μέσω των οργάνων και των υπαλλήλων του, είτε μέσω άλλων προσώπων ή οντοτήτων που τους έχει ανατεθεί κάποια αποστολή. Τα όργανα ενός διεθνούς οργανισμού, κύρια και επικουρικά, συγκροτούν τη θεσμική του διάρθρωση και συμβάλλουν στην εύρυθμη λειτουργία του και στην εκπλήρωση των στόχων που τίθενται με το καταστατικό του κείμενο.

Σύμφωνα με το άρθρο 2 (γ) του Σχεδίου Άρθρων για τη διεθνή ευθύνη των διεθνών οργανισμών (2011), «ως όργανο διεθνούς οργανισμού νοείται κάθε πρόσωπο (*person*) ή οντότητα (*entity*) που διέπεται από αυτό το καθεστώς σύμφωνα με τους κανόνες του οργανισμού». Να διευκρινίσουμε, πως η έννοια του οργάνου τυγχάνει διαφόρων προσεγγίσεων στα ιδρυτικά κείμενα.

8. Jan Klabbers, “Reflections on Role Responsibility: The Responsibility of International Organizations for Failing to Act”, *The European Journal of International Law*, Vol. 28 no. 4, 2017, 1133-1161, Published by Oxford University Press on behalf of EJIL Ltd (2018), <https://academic.oup.com/ejil/article/28/4/1133/4866310>

9. Άρθρα 20-25 του Σχεδίου Άρθρων για τη διεθνή ευθύνη των διεθνών οργανισμών (2011). Βλ. Κωνσταντίνος Οικονομίδης - Εμμανουέλα Δούση, Το Δίκαιο της Ευθύνης των Κρατών για Διεθνείς Αδικοπραξίες, Αθήνα: Ι. Σιδέρης 2007, 97-114.

Αυτό όμως δεν επηρεάζει σε καμία περίπτωση την απόδοσης της άδικης συμπεριφοράς στον διεθνή οργανισμό. Ως “agent” νοείται «ένας ανώτερος υπάλληλος ή άλλο πρόσωπο ή φορέας που δεν είναι όργανο, ο οποίος είναι επιφορτισμένος από τον οργανισμό να ασκεί ή να βοηθά στην άσκηση μίας εκ των λειτουργιών του, δηλαδή οποιοδήποτε πρόσωπο μέσω του οποίου ενεργεί ο οργανισμός», (άρθρο 2δ του Σχεδίου Άρθρων του 2011).

Επομένως, σε έναν διεθνή οργανισμό δύναται να αποδοθεί η συμπεριφορά οργάνων και προσώπων που έχουν μία λειτουργική σχέση μαζί του ανεξαρτήτως της ιεραρχικής θέσης που κατέχουν στη θεσμική του διάρθρωση. Απαραίτητη δε προϋπόθεση για να συμβεί το παραπάνω είναι, το όργανο ή ο αντιπρόσωπος (agent), να ενεργεί υπό την επίσημη ιδιότητά του και να εκτελεί μία συγκεκριμένη αποστολή για λογαριασμό του οργανισμού.¹⁰

β) Δύναται επίσης να αποδοθεί στον διεθνή οργανισμό η συμπεριφορά οργάνων ή αντιπροσώπων που έχουν τεθεί στη διάθεσή του από κράτος ή από άλλον διεθνή οργανισμό.¹¹ Ο οργανισμός δε διαθέτει δικές του δυνάμεις και εξοπλισμό προκειμένου να αντιμετωπίσει ζητήματα απειλής της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας ή φυσικών καταστροφών. Έτσι λοιπόν αναζητά προσωπικό, - στρατιωτικό, πολιτικό, αστυνομικό-, που προέρχεται κυρίως από τα κράτη μέλη ή από περιφερειακούς οργανισμούς. Το προσωπικό αυτό δεν είναι μόνο κρατικής προέλευσης, ενώ μπορεί να προέρχεται και από ιδιωτικές εταιρίες.

Κατά πάγια τακτική ο ΟΗΕ αναγνωρίζει την πιθανότητα να του αποδοθεί η συμπεριφορά οντοτήτων που αποτελούν μέρος της οργανωτικής του δομής και ενεργούν σύμφωνα με τις εντολές του. Αυτό συμβαίνει συνήθως με τις ειρηνευτικές επιχειρήσεις, οι οποίες είναι επικουρικά όργανα του Οργανισμού. Βέβαια, οι εθνικές δυνάμεις που προσφέρουν τα κράτη μέλη στον ΟΗΕ στη βάση της συναίνεσης και της εθελοντικής προσφοράς, εξακολουθούν να έχουν κάποιους δεσμούς με το κράτος αποστολής, το οποίο διατηρεί πειθαρχική και ποινική δικαιοδοσία πάνω στο προσωπικό που θέτει στη διάθεση του Οργανισμού. Επομένως, οι μονάδες αυτές των ενόπλων δυνάμεων ενδέχεται να λειτουργούν, ακόμα και στα πλαίσια μίας ειρηνευτικής αποστολής, ως κρατικά όργανα, γεγονός που σημαίνει, πως δεν ασκεί σε αυτά ο ΟΗΕ τον πλήρη και αποκλειστικό έλεγχο. Σε αρκετές μάλιστα περιπτώσεις οι ειρηνευτικές δυνάμεις του Οργανισμού δραστηριοποιήθηκαν παράλληλα με επιχείρηση που εξουσιοδοτήθηκε από το ΣΑ, αλλά τελικά τέθηκε υπό τη διοίκηση εθνικής ή πολυεθνικής δύναμης, όπως για παράδειγμα στη Ρουάντα το 1994 και στην Αϊτή το 2004. Αυτή όμως η παράλληλη δραστηριοποίηση δημιουργεί αρκετά

10. Άρθρο 6 του Σχεδίου Άρθρων για τη διεθνή ευθύνη των διεθνών οργανισμών (2011).

11. Στο ίδιο, άρθρο 7.

επιχειρησιακά και διοικητικά προβλήματα, ενώ δυσχεραίνει τον προσδιορισμό του φορέα, στον οποίο θα αποδοθούν οι πράξεις των δυνάμεων αυτών. Στον αντίποδα βρίσκονται οι κυρωτικού χαρακτήρα επιχειρήσεις, οι οποίες συγκροτούνται, χρηματοδοτούνται, διοικούνται και δρουν με πρωτοβουλία μεμονωμένων κρατών μελών, ενώ το ΣΑ απλά εξουσιοδοτεί τη δράση τους.

- Ο αποτελεσματικός έλεγχος, ως βασικό κριτήριο απόδοσης άδικης συμπεριφοράς

Σύμφωνα με το άρθρο 7 του Σχεδίου Άρθρων για τη διεθνή ευθύνη των διεθνών οργανισμών (2011), «Η συμπεριφορά κρατικού οργάνου ή οργάνου ή αντιπροσώπου διεθνούς οργανισμού που έχει τεθεί στη διάθεση ενός άλλου διεθνούς οργανισμού, θεωρείται ενέργεια του τελευταίου κατά το διεθνές δίκαιο, στον βαθμό που ασκεί αποτελεσματικό έλεγχο (degree of effective control) σε αυτήν την συμπεριφορά». Στην προκειμένη περίπτωση, για την απόδοση της άδικης συμπεριφοράς δεν προκρίνεται κάποιο λειτουργικό ή οργανικό κριτήριο αλλά αρκεί ως προϋπόθεση, ότι ο διεθνής οργανισμός ασκεί αποτελεσματικό έλεγχο στις δραστηριότητες του οργάνου ή του αντιπροσώπου που ενεργούν στο όνομά του. Ως αποτελεσματικός έλεγχος, νοείται ο πλήρης έλεγχος μίας επιχείρησης, τόσο οργανωτικά όσα και διοικητικά, δηλαδή με άλλα λόγια ο πραγματικός έλεγχος (factual criterion).

Σχετικές είναι οι αποφάσεις *Mustafic* και *Nuhanovic*, όπου ενώ σε πρώτο βαθμό το Δικαστήριο της Χάγης προέκρινε το οργανικό κριτήριο και θεώρησε, ότι το τεκμήριο υπέρ απόδοσης της ευθύνης στον ΟΗΕ για τις πράξεις των εθνικών μονάδων που λειτουργούν ως κυανόκρανοι μπορεί να ανατραπεί μόνο σε περίπτωση πραγματικής ανυπακοής, οι αποφάσεις στο Εφετείο και στο Ανώτατο Δικαστήριο ακολούθησαν έναν εντελώς διαφορετικό νομικό συλλογισμό με έμφαση στο κριτήριο του αποτελεσματικού ελέγχου. Πιο συγκεκριμένα, θεωρήθηκε, ότι εφόσον είναι θεωρητικά δυνατή η παρεμβολή των εθνικών οδηγιών στη διοίκηση και τον έλεγχο που ασκούν τα ΗΕ επί της επιχείρησης, δημιουργείται τεκμήριο απόδοσης της παράνομης συμπεριφοράς ή παράλειψης στο κράτος που συνεισέφερε τις εν λόγω στρατιωτικές δυνάμεις. Άρα ο οργανικός σύνδεσμος με τον ΟΗΕ δεν είχε καμία βαρύτητα - το εφαρμοζόμενο τεκμήριο ήταν, ότι οι πράξεις μπορούσαν να αποδοθούν στο κράτος λόγω της δυνητικής ικανότητας παρέμβασής του, εκτός εάν αποδεικνυόταν ο αποτελεσματικός έλεγχος της εν λόγω πράξης από τον ΟΗΕ.^{12 13}

12. "Netherlands Judicial Decisions on Public International Law", *Netherlands International Law Review* 60 (2013), 441-485, published: 19 February 2015, <https://link.springer.com/article/10.1017/S0165070X12001325#citeas> / Βλ. Βασίλης Περγαντής, «Από το παρασκήνιο στο προσκήνιο: Η ευθύνη του ΟΗΕ στο πλαίσιο συνεργασίας με την Αφρικανική Ένωση σε σχέση με τις περιφερειακές επιχειρήσεις υποστήριξης της ειρήνης», 2019, 2, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3477015

13. Αναφέρουμε ακόμη, ότι η Επιτροπή Διεθνούς Δικαίου, απέρριψε το κριτήριο της

Από τα παραπάνω έγινε αντιληπτό, ότι η απόδοση μίας άδικης συμπεριφοράς ειδικά στο πλαίσιο των πολυεθνικών επιχειρήσεων παρουσιάζει δυσχέρειες. Τα εμπλεκόμενα μέρη είναι πολλά, οι σχέσεις διοίκησης δεν είναι πάντα ξεκάθαρες, κι ως εκ τούτου δεν είναι πάντα εύκολο να προσδιοριστεί ποιο μέρος ασκεί τον πραγματικό έλεγχο επί μίας επιχείρησης. Ενδεχομένως τα κράτη που προσφέρουν τις δυνάμεις τους, ο διεθνής οργανισμός ή και οι δύο. Επισημαίνουμε, ότι στα Σχέδια Άρθρων για τη διεθνή ευθύνη των διεθνών οργανισμών (2011), αναγνωρίζεται η πιθανότητα η ίδια συμπεριφορά να αποδοθεί ταυτόχρονα σε ένα κράτος και σε έναν διεθνή οργανισμό, αν και δε συμβαίνει συχνά στην πράξη (dual or multiple attribution of conduct)¹⁴.

γ) Ακόμη σε έναν διεθνή οργανισμό δύναται να αποδοθεί η συμπεριφορά των οργάνων ή των αντιπροσώπων του, η οποία διαπράχθηκε *ultra vires*, ήτοι καθ' υπέρβαση των εξουσιών που τους έχουν απονεμηθεί ή των εντολών που τους έχουν δοθεί. Αυτό συμβαίνει αφενός, όταν η εν λόγω συμπεριφορά εμπίπτει στις αρμοδιότητες του διεθνούς οργανισμού, συνιστά όμως υπέρβαση της εξουσίας του οργάνου ή του αντιπροσώπου που την υιοθέτησε και αφετέρου, όταν το όργανο ή ο αντιπρόσωπος παραβαίνουν τις εντολές που τους έχουν δοθεί σχετικά με τη δραστηριότητά τους.^{15 16} Να σημειώσουμε, ότι το ΔΔΔ στη γνωμοδότησή του, *Ορισμένες Δαπάνες των ΗΕ* (1962), αναγνωρίζει την πιθανότητα να αποδοθεί στον Οργανισμό *ultra vires* ενέργεια κάποιου οργάνου του.

Απαραίτητη βέβαια προϋπόθεση για την απόδοση *ultra vires* συμπεριφοράς σε διεθνή οργανισμό, είναι τα όργανα ή οι αντιπρόσωποί του να ενεργούν υπό την επίσημη ιδιότητά τους, δηλαδή οι πράξεις τους να μην εντάσσονται στο πεδίο των ιδιωτικών τους σχέσεων.

δ) Τέλος, υπάρχει περίπτωση συγκεκριμένη συμπεριφορά, η οποία δεν αποδίδεται στον διεθνή οργανισμό σύμφωνα με τα παραπάνω, να θεωρηθεί ως ενέργεια του τελευταίου κατά το διεθνές δίκαιο, εάν και στην έκταση που αυτός την αναγνωρίσει και την υιοθετήσει ως δική του.¹⁷ Εν προκειμένω, ενδέχεται να ανακύψουν ερωτήματα σχετικά με την ικανότητα του οργανισμού να προβεί σε

υψηλής εποπτείας διοίκησης και ελέγχου (ultimate control) που είχε χρησιμοποιήσει το ΕΔΔΑ στην υπόθεση *Berhami και Saramati*. / Σχολιασμός άρθρου 7 (παρ. 10) του Σχεδίου Άρθρων για τη διεθνή ευθύνη των διεθνών οργανισμών (2011).

14. Βλ. σχετικά στο Paolo Palchetti, "The allocation of responsibility for internationally wrongful acts committed in the course of multinational operations", *International Review of the Red Cross* (2013), 95 (891/892), 739-741, doi:10.1017/S1816383114000241, published on line by Cambridge University Press: 08 July 2014.

15. Άρθρο 8 του Σχεδίου Άρθρων για τη διεθνή ευθύνη των διεθνών οργανισμών (2011), και άρθρο 7 του Σχεδίου Άρθρων για τη διεθνή ευθύνη των κρατών (2001).

16. Βλ. σχετικά στο Δούση, Ο.Η.Ε., *Διεθνής ευθύνη και ειρηνευτικές επιχειρήσεις*, 80-83.

17. Άρθρο 9 του Σχεδίου Άρθρων για τη διεθνή ευθύνη των διεθνών οργανισμών (2011).

αυτή την αναγνώριση και υιοθέτηση, καθώς και αναφορικά με το ποια όργανα ή αντιπρόσωποι δεσμεύουν τον οργανισμό με τη συμπεριφορά τους.

Επίλογος - Συμπερασματικές παρατηρήσεις

Από όσα αναλύθηκαν στην παρούσα δημοσίευση διαπιστώθηκε, ότι ο θεσμός της ευθύνης για διεθνείς αδικοπραξίες αφορά, εκτός από τα κράτη, και τους διεθνείς οργανισμούς, οι οποίοι είναι φορείς δικαιωμάτων και υποχρεώσεων που τους αναγνωρίζονται από τη διεθνή έννομη τάξη και ικανοί να προστατεύουν αυτά τα δικαιώματα εγείροντας διεθνείς αξιώσεις. Ταυτόχρονα όμως, υπέχουν και διεθνή ευθύνη για την άδικη συμπεριφορά τους (πράξη ή παράλειψη), λόγω παραβίασης διεθνούς υποχρέωσης που τους δεσμεύει.

Επίσης, όπως αναδείχθηκε ανακύπτουν σημαντικά ζητήματα αναφορικά με την απόδοση μίας άδικης συμπεριφοράς σε διεθνή οργανισμό ή σε κράτος, το οποίο διαθέτει τις δυνάμεις του στο πλαίσιο μίας επιχειρησιακής δραστηριότητας. Κι αυτό γιατί, δεν είναι κάθε φορά εύκολο να εξακριβωθεί ποιο μέρος ασκεί τον αποτελεσματικό έλεγχο επί της επίμαχης συμπεριφοράς, προκειμένου να διαπιστωθεί ποιο εν τέλει έχει την υποχρέωση επανόρθωσης της ζημίας.

Ακόμη, οι μηχανισμοί επίλυσης ζητημάτων που αφορούν στη διεθνή ευθύνη των διεθνών οργανισμών παρουσιάζουν ελλειπτικό χαρακτήρα, με αποτέλεσμα να μην είναι εύκολη η ενεργοποίηση της ίδιας της ευθύνης. Αυτό συμβαίνει γιατί, η πρόσβαση σε μηχανισμούς επίλυσης διαφορών προσκρούει στη δικαιοδοτική ασυλία των διεθνών οργανισμών ενώπιον των εσωτερικών δικαστηρίων των κρατών μελών τους, στον αποκλεισμό τους από το ΔΔΔ ενώπιον του οποίου δικαιούνται να προσφύγουν μόνον κράτη, στην έλλειψη θεσμοθετημένων μηχανισμών ελέγχου της νομιμότητας των πράξεών τους, καθώς και στη μη πρόβλεψη από την Επιτροπή Διεθνούς Δικαίου μηχανισμών ελέγχου της ευθύνης τους.¹⁸

Εν κατακλείδι, το δίκαιο της ευθύνης των διεθνών οργανισμών αποτελεί έναν σημαντικό τομέα του διεθνούς δικαίου, ο οποίος όμως δεν έχει ανα-

18. Αναφέρουμε δύο σημαντικές αποφάσεις σχετικά με το καθεστώς δικαιοδοτικής ασυλίας των διεθνών οργανισμών ενώπιον των Δικαστηρίων των ΗΠΑ, και τη δυνατότητα απόδοσης σε αυτούς ευθύνης από την αθέτηση των υποχρεώσεών τους. US District Court for the Southern District of New York, *Delama Georges et al. v. United Nations et al.*, 13-CV-7146 (JPO), Opinion and Order of 9 January 2015 (per Oetken J.), <https://law.justia.com/cases/federal/district-courts/new-york/nysdce/1:2013cv07146/418540/62/>, / *Budha Ismail Jam et al. Petitioners v. International Finance Corporation*, Opinion of the Court, [February 27 2019], No. 17-1011, 58 U.S., Supreme Court of the United States, https://www.supremecourt.gov/opinions/18pdf/17-1011_mkhn.pdf

πτυχθεί στον βαθμό που ενδεχομένως θα έπρεπε. Παρ' όλα αυτά, το Σχέδιο Άρθρων της Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου για τη διεθνή ευθύνη των διεθνών οργανισμών (2011) στο οποίο έγινε αρκετές φορές παραπομπή, συνιστά μία αποφασιστικής σημασίας εξέλιξη για το δίκαιο των διεθνών οργανισμών.

Πηγές

α. Σχέδια Άρθρων της Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου

Draft Articles on the Responsibility of International Organizations (2011), https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_11_2011.pdf

Draft Articles on the Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts (2001), https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf

β. Νομολογία

Διεθνές Δικαστήριο Δικαιοσύνης (ΔΔΔ)

Interpretation of the Agreement of 25 March 1951 between the WHO and Egypt, Advisory Opinion [20 December 1980], ICJ.

Certain Expenses of the United Nations (Article 17, paragraph 2, of the Charter), Advisory Opinion [20 July 1962], ICJ.

Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations, Advisory Opinion [11 April 1949], Summary, ICJ.

Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ)

Case of Behrami and Behrami v. France and Saramati v. France, Germany and Norway, Appl. Nos. 71412/01 and 78166/01, Judgment [2 May 2007] (Grand Chamber as to the admissibility).

Δικαστήρια της Ολλανδίας

Supreme Court (Hoge Raad), State of the Netherlands v. Mustafić et al., State of the Netherlands v. Nuhanović, Judgments of 6 September 2013.

Mustafić v. State of the Netherlands, Court of Appeal of The Hague 5 July 2011; Nuhanović v. State of the Netherlands, §5.18.

Δικαστήρια των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής

Budha Ismail Jam et al. Petitioners v. International Finance Corporation, Opinion of the Court, [February 27, 2019], No. 17 - 1011, 58 U.S., Supreme Court of the United States, https://www.supremecourt.gov/opinions/18pdf/17-1011_mkhn.pdf

US District Court for the Southern District of New York, Delama Georges et al. v. United Nations et al., 13-CV-7146 (JPO), Opinion and Order of 9 January 2015 (per Oetken J.) <https://law.justia.com/cases/federal/district-courts/new-york/nysdce/1:2013cv07146/418540/62/>

γ. Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Αντωνόπουλος Κωνσταντίνος, «Παγκόσμιοι Οργανισμοί - Το Σύστημα των Ηνωμένων Εθνών», στο «Η Θεσμική Διάσταση των Διεθνών Οργανισμών: Παγκόσμιοι και Περιφερειακοί Οργανισμοί», στο *Διεθνείς Οργανισμοί*, Παρούλα Νάσκου - Περράκη, Κωνσταντίνος Αντωνόπουλος, Μιλτιάδης Σαρηγιαννίδης, Αθήνα - Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας 2015.

Δούση Εμμανουέλα, Ο.Η.Ε., *Διεθνής ευθύνη και ειρηνευτικές επιχειρήσεις*, Αθήνα - Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας 2008.

Μαγκλιβέρας Κωνσταντίνος, «Οι Διεθνείς Οργανισμοί», στο *Το Δίκαιο της Διεθνούς Κοινωνίας*, Επιμέλεια: Κωνσταντίνος Αντωνόπουλος, Κωνσταντίνος Μαγκλιβέρας, 3η αναθεωρημένη έκδοση, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη 2017. Οικονομίδης Κωνσταντίνος - Δούση Εμμανουέλα, *Το Δίκαιο της Ευθύνης των Κρατών για Διεθνείς Αδικοπραξίες*, Αθήνα: Ι. Σιδέρης 2007.

Ρούκουνας Εμμανουήλ, «Η Συμπόρευση Θεωρίας και Πρακτικής για τα Ηνωμένα Έθνη», στο *Τα Ηνωμένα Έθνη και οι Νέες Προκλήσεις στο Διεθνές Στερέωμα, Διεθνής Ειρήνη και Ασφάλεια, Ανθρώπινα Δικαιώματα, Βιώσιμη Ανάπτυξη*, Επιμέλεια: Χαριτίνη Δίπλα, Συνεργασία - Μετάφραση: Αντωνία Ζερβάκη, Αθήνα - Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας 2018.

Ρούκουνας Εμμανουήλ, *Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο*, Σειρά Δημοσίου Διεθνούς Δικαίου, Δεύτερη Έκδοση, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη 2015.

Ξενόγλωσση

Sienho Yee, "Responsibility of International Organizations: Essays in Memory of Ian Brownlie", *Leiden Journal of International Law*, 2015, 28 (1), 1-80, Reviewed by Odette Murray, Cambridge University Press, 2017.

δ. Αρθρογραφία

Ελληνόγλωσση

Περγαντής Βασίλης, «Από το παρασκήνιο στο προσκήνιο: Η ευθύνη του ΟΗΕ στο πλαίσιο συνεργασίας με την Αφρικανική Ένωση σε σχέση με τις

περιφερειακές επιχειρήσεις υποστήριξης της ειρήνης», 2019, 1-18, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3477015

Ξενόγλωση

Brölmann Catherine, Nijman Janne, “Legal Personality as Fundamental Concept for International Law”, *Amsterdam Center of International Law*, Vol., No. 2016-43 | 2016-17 (April, 2017), 1-17.

Daugirdas Kristina, “International Organizations and the Creation of Customary International Law”, *European Journal of International Law*, Volume 31, Issue 1, February 2020, 201-233, University of Michigan Law School, Public Law and Legal Theory Research Paper Series, Research Paper No. 597 (April 2018), https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3160229

Klabbers Jan, “Reflections on Role Responsibility: The Responsibility of International Organizations for Failing to Act”, *The European Journal of International Law*, Vol. 28 no. 4, 2017, 1133-1161, Published by Oxford University Press on behalf of EJIL Ltd (2018), <https://academic.oup.com/ejil/article/28/4/1133/4866310>

Netherlands Judicial Decisions on Public International Law, *Netherlands International Law Review* 60 (2013), 441-485, published: 19 February 2015, <https://link.springer.com/article/10.1017/S0165070X12001325#citeas>

Palchetti Paolo, “The allocation of responsibility for internationally wrongful acts committed in the course of multinational operations”, *International Review of the Red Cross* (2013), 95 (891/892), 727-742, Multinational operations and the law, [doi:10.1017/S1816383114000241](https://doi.org/10.1017/S1816383114000241), published on line by Cambridge University Press: 08 July 2014.

Βιογραφικό Σημείωμα

Η Χρυσάνθη Σαμαρά είναι Δικηγόρος Δράμας, απόφοιτος της Νομικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και κάτοχος μεταπτυχιακού και διδακτορικού διπλώματος ειδίκευσης του Τομέα Διεθνών Σπουδών της ίδιας σχολής. Έχει επίσης αποφοιτήσει από το Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών του Παντείου Πανεπιστημίου. Εξειδικεύεται σε θέματα που άπτονται του διεθνούς και του ευρωπαϊκού δικαίου, έχοντας κάνει σχετικές δημοσιεύσεις. Ως μάχιμη παρ’ Εφέταις Δικηγόρος ασχολείται κυρίως με διοικητικές και αστικές υποθέσεις και ομιλεί την αγγλική και την ιταλική γλώσσα.



Πολιτιστικά Μονοπάτια

"Το Νεολιθικό Δισπήλιο: Τα Δέντρα Ξετυλίζουν την Ιστορία ενός Πολιτι- σμού του Νερού"¹

του Κώστα Κωτσάκη
Ομότιμου Καθηγητή
Προϊστορικής Αρχαιολογίας
Αριστοτελείου Πανεπιστημίου
Θεσσαλονίκης

Αφιερωμένο στη μνήμη του Γ. Χ. Χουρμουζιάδη

Εισαγωγή: Η Εμφάνιση της Νεολιθικής στην Ελλάδα

Γύρω στο 6600 π.Χ. εμφανίζονται οι πρώτοι νεολιθικοί οικισμοί στην Ελλάδα. Αντιπροσωπεύουν μικρές κοινότητες γεωργών και κτηνοτρόφων που διέσχισαν το Αιγαίο από τις ακτές της Μικράς Ασίας μέσω των νησιών και εγκαταστάθηκαν μόνιμα στην ελληνική χερσόνησο. Στην ιστορία του ανθρώπου, ανάλογες μετακινήσεις μέσω θαλάσσης δεν ήταν σπάνιες ακόμη και σε μεγαλύτερες αποστάσεις. Δύο χιλιάδες χρόνια πριν, στο 8500 π.Χ. μια ανάλογη μετακίνηση δια θαλάσσης είχε γίνει από τις ακτές της Συροπαλαιστίνης στο νησί της Κύπρου. Ο αποικισμός του δεύτερου μεγάλου νησιού της Ανατολικής Μεσογείου, της Κρήτης που, σύμφωνα με νεότερα ευρήματα, έγινε από την Παλαιολιθική Εποχή, πιστοποιεί την ικανότητα ναυσιπλοΐας στην ανοιχτή θάλασσα ακόμα και του Νεαντερτάλιου ανθρώπου, πολλές χιλιετίες πριν από τη Νεολιθική (Strasser, Runnels et al. 2011).

1. Τον όρο «πολιτισμός του νερού» χρωστάμε, μαζί με πολλά άλλα, στον οραματιστή αρχαιολόγο Καθηγητή Γ.Χ. Χουρμουζιάδη.



Οι ομάδες των πρώιμων γεωργών έφεραν μαζί τους τα εξημερωμένα ζώα και τα φυτά που καλλιεργούσαν και εγκαταστάθηκαν σε μικρούς πρώιμους οικισμούς. Τέτοιους πρωτογενείς οικισμούς έχει εντοπίσει η αρχαιολογική έρευνα στη ανατολική πλευρά της ηπειρωτικής Ελλάδας, στην Πελοπόννησο και στη Θεσσαλία και στην Αττική, αλλά και ενδότερα στην Κεντρική και Δυτική Μακεδονία. Αντιπροσωπεύουν τις αρχαιότερες εγκαταστάσεις γεωργών και κτηνοτρόφων στην Ευρώπη, από όπου ο νεολιθικός τρόπος ζωής εξαπλώθηκε στους επόμενους αιώνες στα Βαλκάνια και από εκεί στην Δυτική και Κεντρική Ευρώπη εκτοπίζοντας ή αφομοιώνοντας τους προγενέστερους κυνηγούς. (Srejovic and Trifunovic 1969, Σάμψων 2010, Hofmanova, Kreutzer et al. 2016). Η μεταβολή του τρόπου ζωής (η «Νεολιθική Επανάσταση», όπως συνήθως λέγεται) αντιπροσωπεύει μια μεγάλη τομή στην ιστορία του ανθρώπου, που επηρεάζει ακόμη και σήμερα βασικές παραμέτρους της ζωής μας.

Οι πρώτοι αυτοί έποικοι-μετανάστες επέλεγαν θέσεις κατάλληλες για καλλιέργεια, με εδάφη που στράγγιζαν καλά, όπως χαμηλούς λόφους κοντά σε ποτάμια, και ανέπτυξαν μια οικονομία που στηριζόταν στη μη αρδευόμενη καλλιέργεια των φυτών και τη λίπανση με την κοπριά των αιγοπροβάτων τους (Halstead 2014). Ήταν μια επιτυχημένη στρατηγική συνολικής διαχείρισης του φυσικού περιβάλλοντος και του ζωικού κεφαλαίου, που από πολλές γενιές είχε διαμορφωθεί στη Μέση Ανατολή, όπου το βήμα προς την γεωργία για πρώτη φορά πραγματοποιήθηκε. Φυσικά, η επιλογή επιβαλλόταν ως ένα σημείο από τις συγκεκριμένες περιβαλλοντικές συνθήκες, αλλά η επέκταση σε διαφορετικές γεωγραφικές και κλιματικές ζώνες δείχνει την αντοχή της στρατηγικής των νεολιθικών κοινοτήτων να υποστηρίξουν μια αειφόρο και συμβιωτική σχέση με τη φύση, τα ζώα και το περιβάλλον, που διήρκεσε χιλιετίες.

Οι Λιμναίοι ή Παραλίμνιοι Νεολιθικοί Οικισμοί

Ποιοι λόγοι επομένως έκαναν τους ανθρώπους της 6ης χιλιετίας π.Χ. να κατοικήσουν στην άκρη μιας λίμνης, σε ένα, δηλαδή, ριζικά διαφορετικό ένυδρο περιβάλλον; Αυτό είναι το πρώτο ερώτημα που έρχεται στην σκέψη των ερευνητών, αυτής της σπάνιας λιμναίας θέσης, στο χωριό Δισπηλιό της Καστοριάς (Εικόνα 1α, Εικόνα 1β) που επιχειρεί να απαντήσει το ευρωπαϊκό πρόγραμμα EXPLO, στο οποίο θα αναφερθούμε και παρακάτω².

2. Το ερευνητικό πρόγραμμα EXPLO χρηματοδοτείται από τη Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Έρευνας (ERC) και αποτελεί συνεργασία μεταξύ του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, του Πανεπιστημίου της Βέρνης και του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης. Στόχος του είναι η μελέτη και η κατανόηση των στρατηγικών χρήσης της γης και εκμετάλλευσης φυτών και ζώων στο Νεολιθικό Δισπηλιό και σε ανάλογους οικισμούς των Βαλκανίων. Το πρόγραμμα, που εγκαινιάστηκε το 2019 λήγει το 2025.



Εικόνα 1α. Η θέση «Νησί» στο Δισπηλιό Νότια της Λίμνης Ορεσιτίδας, όπου η ομώνυμη θέση της Νεολιθικής. Διακρίνονται τα σκάμματα της ανασκαφής.



Εικόνα 1β. Η θέση Δισπηλιό από Νότια. Στο βάθος διακρίνεται η πόλη της Καστοριάς.

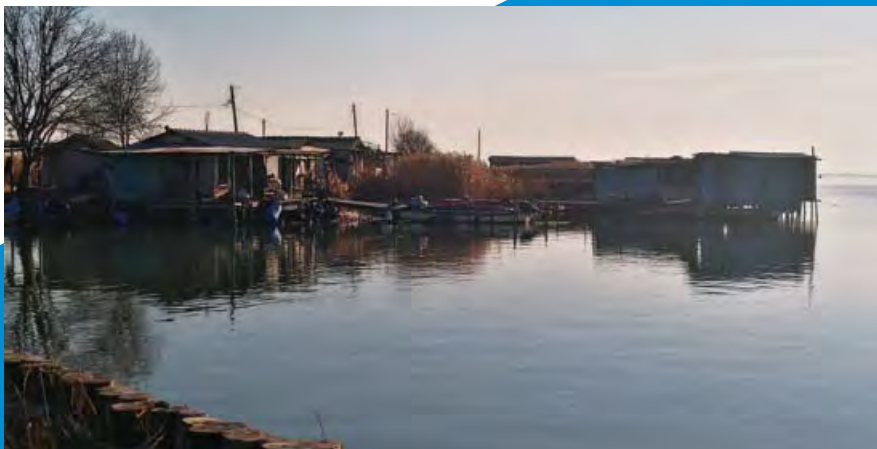
Οι λιμναίοι οικισμοί αποτελούν μια ιδιαιτερότητα της κατά κύριο λόγο χερσαίας νεολιθικής ζωής και έχουν εντοπιστεί και μελετηθεί από τον 19ο αιώνα στην Ελβετία και στις Αλπικές περιοχές. Από την εποχή εκείνη προέρχονται και οι πρώτες, ρομαντικές, αναπαραστάσεις των λιμναίων οικισμών ως τεχνητά «νησιά» χτισμένα σε εξέδρες πάνω στο νερό. Σήμερα, με την πρόοδο της έρευνας και τις ανασκαφές με τις εξαιρετικές εργαστηριακές περιβαλλοντικές αναλύσεις που τις συνοδεύουν, γνωρίζουμε ότι αυτή η εικόνα δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Χωρίς να αποκλείονται οικήματα που είχαν κτιστεί πάνω σε πασσάλους (σε πιλοτή), οι οικισμοί αυτοί είναι κατά κανόνα παραλίμνιοι, κτισμένοι στις όχθες των λιμνών. Συχνά η μεταγενέστερη άνοδος



Εικόνα 2. Η θέση Sutz-Lattringen στην Ελβετία. Σύμφωνα με την δενδροχρονολόγηση, ιδρύεται το 3393 π.Χ. και εγκαταλείπεται το 3389, μόλις 6 χρόνια μετά, λόγω της ανόδου της στάθμης της λίμνης, σύμφωνα με τον Albert Hafner. Το παράδειγμα δείχνει την ακρίβεια με την οποία μπορεί να προσδιοριστεί η οικιστική ιστορία ενός προϊστορικού οικισμού (Πηγή: Hafner 2013 σ. 22)

της στάθμης της λίμνης κατακλύζει τον οικισμό και έτσι βρίσκεται σήμερα κάτω από το νερό. Αυτή άλλωστε η εξέλιξη είναι ένας λόγος που οι παραλίμνιοι οικισμοί εγκαταλείπονται, συχνά ύστερα από λίγα μόλις χρόνια κατοίκησης (Εικόνα 2) (Hafner 2013, Kantons Bern 2013). Προϊστορικοί οικισμοί χτισμένοι με πασσάλους έχουν βρεθεί σε λίμνες ή έλη σε όλη την Ευρώπη και σε πολλά μέρη του κόσμου (Hafner, Dolbunova et al. 2020)

Στην Ελλάδα οι λιμναίοι ή παραλίμνιοι οικισμοί παρέμειναν άγνωστοι, παρά την αναφορά του Ηρόδοτου για την



Εικόνα 3. Οικήματα ψαράδων πάνω σε πασσάλους στις εκβολές του Αλιάκμονα 2016. Φωτογραφία Κ. Κωτσάκης.

παρουσία τέτοιων οικισμών στους Παίονες Θράκες, αναφορά που δεν είχε επιβεβαιωθεί αρχαιολογικά μέχρι πρόσφατα. Ωστόσο, το φαινόμενο της κατοίκησης πάνω στο νερό στην Ελλάδα είναι γνωστό από νεότερες εποχές, όπως οι εποχιακές εγκαταστάσεις ψαράδων στη Λίμνη Κάρλα της Θεσσαλίας ή τη λιμνοθάλασσα του Μεσολογγίου και τις εκβολές του Αξιού και του Αλιάκμονα (Εικόνα 3). Το Δισπηλιό της Καστοριάς, στη Λίμνη Ορεσιίδα, είναι η πρώτη προϊστορική λιμναία θέση που ερευνήθηκε συστηματικά από το 1992 με τη διεύθυνση του Καθηγητή του ΑΠΘ Γ.Χ. Χουρμουζιάδη. Μετά τον θάνατο του τελευταίου το 2013, τη συνέχεια του ερευνητικού έργου ανέλαβε ομάδα ερευνητών με τη διεύθυνση του Καθηγητή Κ. Κωτσάκη. Από το 2019 η μελέτη του Δισπηλιού εντάχθηκε στο ευρωπαϊκό πρόγραμμα EXPLO, ένταξη που πολλαπλασίασε τις ερευνητικές δυνατότητες της ομάδας. Στο μεταξύ, θέσεις παραλίμνιες έχουν εντοπιστεί πρόσφατα και στην περιοχή του Αμυνταίου Φλώρινας (Giagkoulis 2020), όπως και βορειότερα στη Βόρεια Μακεδονία και στην Αλβανία (Χρυσοστόμου and Γιαγκούλης 2018, Naumov 2020).

Το Νεολιθικό Δισπηλιό

Η ιστορία της έρευνας του νεολιθικού Δισπηλιού ξεκινά τη δεκαετία του 1930 όταν ο Καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών Α. Κεραμόπουλλος, Δυτικομακεδόνας στην καταγωγή, στο πλαίσιο της αρχαιολογικής περιήγησής του στην Άνω Μακεδονία σε αναζήτηση ελληνιστικών οχυρών επισκέφθηκε τη θέση «Νησί» στο Δισπηλιό (τότε Δουπιάκι) και διαπίστωσε ότι η ασυνήθιστη πτώση της στάθμης της λίμνης εκείνη τη χρονιά είχε αποκαλύψει ξύλινους πασσάλους. Η περιορισμένη μικρή ανασκαφή που ακολούθησε επιβεβαίωσε ότι τα λείψανα αυτά ήταν όντως νεολιθικά. Έκτοτε, το εύρημα του Κεραμό-

πουλλου λησμονήθηκε, μέχρις ότου ο Γ. Χ. Χουρμουζιάδης, με την παρότρυνση του μελετητή της Καστοριάς Ν. Μουτσόπουλου, Καθηγητή της Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής στην Αρχιτεκτονική Σχολή της Θεσσαλονίκης, ανέλαβε από το 1992 τη διεξαγωγή μεγάλης, συστηματικής ανασκαφής που διήρκεσε μέχρι το 2013 (Χουρμουζιάδης 2002). Στη νέα περίοδο έρευνας που ξεκίνησε το 1994 αντισταθήκαμε στην πρόκληση να συνεχίσουμε την ανασκαφή, προσθέτοντας ενδεχομένως περισσότερα εντυπωσιακά ευρήματα, θεωρώντας ότι η έκταση που ερευνήθηκε -σχεδόν 1500 τετ. μέτρα- ήταν περισσότερο από αρκετή, πολύ περισσότερη από όση οι νεολιθικές ανασκαφές στη χώρα μας συνήθως καλύπτουν. Αντίθετα, δόθηκε αποκλειστικό βάρος στη μελέτη του τεράστιου αρχαιολογικού υλικού που η εικοσαετής ανασκαφή είχε παραγάγει με στόχο την τελική δημοσίευση, που σχεδιάζεται για το 2025.

Το κύριο χαρακτηριστικό του νεολιθικού Δισπηλιού είναι η πρωτοφανής για νεολιθικό οικισμό διατήρηση του ξύλου. Η διατήρηση οφείλεται στις ειδικές ταφονομικές αναερόβιες συνθήκες που επικρατούσαν στα βαθύτερα ιζήματα της αρχαιολογικής θέσης. Σε έναν μόνο τομέα με έκταση 500 τετ μέτρα μετρήθηκαν 1205 πάσσαλοι, που σημαίνει, κατά μέσο όρο, 2,5 πάσσαλοι ανά τετ. μέτρο (Εικόνα 4)! Η ηλικία τους σύμφωνα με τη χρονολόγησή τους κυμαίνεται από 7600 έως 7000 χρόνια. Το άνω, εκτεθειμένο μέρος των πασσάλων έχει διαβρωθεί και θα συνεχίσει να διαβρώνεται, από τη στιγμή που αποκαλύφθηκε από την ανασκαφή και έχει έρθει σε επαφή με το οξυγόνο της ατμόσφαιρας. Το βυθισμένο όμως στη μάργα του υποστρώματος του οικισμού κάτω μέρος των πασσάλων διατηρείται ακόμη υγιές και σώζει όλη την επεξεργασία που έγινε με τους λίθινους πελέκεις που διέθεταν τότε ώστε να



Εικόνα 4. Ο Ανατολικός Τομέας της ανασκαφής με τους πασσάλους όπως αποκαλύφθηκαν το 1919. Φωτο Κ. Κωτσάκης
© Ανασκαφή Δισπηλιού ΑΠΘ

Εικόνα 5α Εικόνα 5β.
Το κάτω μέρος δύο
πασσάλων του Δισπη-
λιού πελεκημένων με
λίθινο τσεκούρι (5600
π.Χ.). Το πελέκημα
των πασσάλων θα
γινόταν με εργαλεία
άριστης κατάστασης,
όπως αυτό της Εικό-
νας 14β. Φωτο Σ.
Μαυρομάτης.
©Ανασκαφή
Δισπηλιού ΑΠΘ



διαμορφωθεί αιχμή και να καρφωθεί στο λασπίδες υπόβαθρο (Εικόνα 5α και Εικόνα 5β). Οι πάσσαλοι αυτοί σχετίζονταν με τις οικοδομικές δραστηριότητες των νεολιθικών κατοίκων. Μαζί με τους πασσάλους βρέθηκαν και άλλα ξύλινα αντικείμενα, όπως σανίδες, σφήνες, ξύλινοι

γάντζοι και άλλα εργαλεία (Εικόνα 6), αλλά και οργανικά κατάλοιπα όπως ολόκληρα φυτά, έντομα κα. Η διατήρησή τους διασώζει ένα μοναδικό αρχαιολογικό υλικό,



Εικόνα 6. Οστέινη αιχμή ακοντίου ή καμακιού προσαρτημένο με ρητίνη σε ξύλινο στέλεχος. Φωτο Σ. Μαυρομάτης. ©Ανασκαφή Δισπηλιού ΑΠΘ

πολύτιμο για τη χρονολόγηση του οικισμού, αλλά και για την ανασύνθεση του περιβάλλοντος. Τα έντομα για παράδειγμα είναι ευαίσθητοι δείκτες και η παρουσία ειδικών ειδών εντόμων μας πληροφορεί για τα χαρακτηριστικά που είχε το φυσικό περιβάλλον στην άμεση γειτονία του οικισμού. Όλα αυτά αποτελούν αντικείμενο ειδικών παλαιοπεριβαλλοντολόγων και βιοαρχαιολόγων με τους οποίους συνεργαζόμαστε για τη μελέτη του Δισπηλιού. Στο πλαίσιο του EXPLOR η διεπιστημονική συνεργασία αρχαιολογίας και φυσικών επιστημών επεκτείνεται σε πολλούς τομείς και αποτελεί το θεμέλιο για την αποκρυπτογράφηση και την κατανόηση αυτού του εξαιρετικά πλούσιου αλλά και πολύπλοκου αρχαιολογικού αρχείου που μας παραδόθηκε στο Δισπηλιό.

Η Δενδροχρονολόγηση: Η Ηλικία του Νεολιθικού Δισπηλιού

Οι πάσσαλοι του Δισπηλιού είναι πράγματι ένα μοναδικό εύρημα. Αποτελούν όμως και ένα σοβαρό πρόβλημα για τον ανασκαφέα: καθώς εμφανίζονται με τέτοια υψηλή πυκνότητα, είναι προφανές ότι αντιπροσωπεύουν ένα

παλίμψηστο ανθρώπινων δράσεων που δημιουργήθηκε σταδιακά, δηλαδή, με απλά λόγια, δεν έχουν τοποθετηθεί όλοι την ίδια χρονική στιγμή. Μέσα σε αυτό το πυκνό «δάσος» των πασσάλων είναι αδύνατο να διακριθούν με ασφάλεια τα οικήματα και οι οικοδομικές φάσεις του οικισμού. Γνωρίζουμε ωστόσο, από άλλα παραδείγματα εκτός Ελλάδας, ότι τα οικήματα κατασκευάζονται με φρέσκο ξύλο που κόβεται για την περίπτωση. Επομένως αν μπορούσαμε να διακρίνουμε πασσάλους που κόπηκαν την ίδια χρονιά θα είχαμε θεωρητικά τη δυνατότητα να διακρίνουμε τα οικήματα, μέσα στο σύνολο των πασσάλων. Συνεπώς το ερώτημα είναι ποιες είναι οι ομάδες πασσάλων με βάση το έτος κοπής των δένδρων και αν κάθε ομάδα σχηματίζει κάτοψη οικήματος.

Η ραδιομέτρηση Άνθρακα 14 είναι σήμερα η γνωστότερη τεχνική μέτρησης. Όμως, καθώς στηρίζεται στη εκπομπή ραδιενεργών σωματιδίων, συνοδεύεται πάντα από μια σταθερή απόκλιση σ που διαμορφώνει ένα εύρος τιμών (χρονολογήσεων). Η σωστή χρονολόγηση έχει 68% πιθανότητες να βρίσκεται μέσα στο εύρος της σταθερής απόκλισης. Αυτή η αβεβαιότητα κάνει ακατάλληλη τη μέθοδο για λεπτούς συγχρονισμούς. Για παράδειγμα, δύο οικήματα, διαφορετικής ηλικίας, μπορεί κάλλιστα να πέφτουν μέσα στο εύρος μιας μέτρησης Άνθρακα 14, αν η σταθερή απόκλιση είναι μεγαλύτερη από τη ζωή του κάθε ενός από αυτά.

Η ιδανική μέθοδος για να απαντηθούν τα συγκεκριμένα ερωτήματα, όπως και σε όλες τις νεότερες ανάλογες θέσεις, είναι η δένδροχρονολόγηση. Η μέθοδος στηρίζεται στη μέτρηση των δακτυλίων των κορμών των δέντρων επομένως το Δισπηλιό με τις εκατοντάδες πασσάλους αποτελεί ένα τέλειο παράδειγμα. Η μέθοδος εφαρμόζεται για πρώτη φορά σε τέτοια κλίμακα στην

Ελλάδα και πραγματοποιείται σε συνεργασία με το Πανεπιστήμιο της Βέρνης που διαθέτει μεγάλη εμπειρία στην δένδροχρονολογική ανάλυση³.



Εικόνα 7. Προετοιμασία δίσκου δείγματος για δένδροχρονολόγηση. Εργαστήριο Ανασκαφής Δισπηλιού, Δισπηλιό. Φωτο Κ. Κωτσάκης ©Ανασκαφή Δισπηλιού ΑΠΘ

Δυστυχώς, για να γίνει η δένδροχρονολόγηση πρέπει να ληφθούν δείγματα από τους πασσάλους με τη μορφή ενός δίσκου (Εικόνα 7). Συνολικά ετοιμάστηκαν 787 δείγματα από τα οποία χρονολογήθηκαν τα 178 (22,6%), ποσοστό απολύτως ικανοποιητικό. Η απόφαση να δειγμα-

3. Στην δένδροχρονολογική ανάλυση εργάστηκαν οι John Francuz και ο Andrej Maczkowski, με την εποπτεία του Albert Hafner, Καθηγητή του Πανεπιστημίου της Βέρνης. Στην ομάδα συμμετείχε από την ελληνική πλευρά ο Δρ Τρύφων Γιαγκούλης, διδάκτωρ του Πανεπιστημίου της Βέρνης και μέλος της ομάδας μελέτης του Δισπηλιού.

τιστούν όλοι οι πάσσαλοι δεν ήταν ωστόσο εύκολη. Η κοπή τους σήμαινε την αλλοίωση της εικόνας του αρχαιολογικού χώρου, κάτι που δεν μπορούσε να ληφθεί αβασάνιστα και οπωσδήποτε όχι χωρίς την άδεια του Υπουργείου Πολιτισμού και της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας. Τα συμπεράσματα όμως που προέκυψαν από την δένδροχρονολόγηση ήταν εντυπωσιακά και δικαίωσαν τη δύσκολη απόφαση της ολικής δειγματοληψίας. Σε αυτό άλλωστε συνηγόρησε η διαβεβαίωση των ειδικών ότι δεν υπάρχει τρόπος να διατηρηθούν οι πάσσαλοι στη θέση τους για πολύ.

Συνολικά διακρίθηκαν 12 οικιστικές φάσεις, ορισμένες από τις οποίες χρονολογούνται με ακρίβεια έτους. Το Δισπηλιό κατοικείται για πρώτη φορά το 5612 - 5594 π.Χ. σε μια εποχή που τη ονομάζουμε τελική Μέση Νεολιθική. Με τα σημερινά δεδομένα ο οικισμός είναι ο αρχαιότερος αυτού του είδους στην Ευρώπη. Συνεχίζει να κατοικείται μέχρι την τελευταία φάση της Νεολιθικής (περίπου 3500 π.Χ.) με διαδοχικές οικιστικές φάσεις. Χάρη στη δένδροχρονολογική ανάλυση γνωρίζουμε όχι μόνο την απόλυτη χρονολόγηση των οικημάτων με ακρίβεια έτους, αλλά και τη διάρκεια ζωής τους που κυμαίνεται από 9 έως 25 χρόνια, διάρκεια απολύτως συμβατή με τον τρόπο που ήταν

χτισμένα, με τοίχους από άψητο πηλό, και στέγες με καλάμια και ωμό πηλό (Εικόνα 8). Είναι η πρώτη φορά που υπάρχουν οικήματα της Νεολιθικής χρονολογημένα απόλυτα στην Ελλάδα και τα Βαλκάνια, και το Δισπηλιό μαζί με τον αξιοσημείωτο υλικό του πολιτισμό είναι βέβαιο ότι θα αποτελέσει αρχαιολογική θέση αναφοράς σε όλη τη Βαλκανική για τον ορισμό των φάσεων και τη χρονολόγησή τους.



Εικόνα 8. Τοίχος οικήματος της Νεότερης Νεολιθικής με πασσάλους και οριζόντια ξυλοδεσιά. Φωτο Κ. Κωτσάκης ©Ανασκαφή Δισπηλιού ΑΠΘ.

Ο Υλικός Πολιτισμός

Το σύνολο των αντικειμένων που παρήγαγαν και χρησιμοποίησαν οι νεολιθικοί κάτοικοι μιας νεολιθικής θέσης το περιγράφουμε ως υλικό πολιτισμό. Με τον όρο αυτό η σύγχρονη αρχαιολογία θέλει να υπογραμμίσει ότι ο ρόλος των αντικειμένων δεν είναι μόνο η παθητική αντανάκλαση των αισθητικών επιλογών του νεολιθικού ανθρώπου, αλλά η συμμετοχή στην συγκρότηση της ταυτότητας των ανθρώπων που την διαπραγματεύονται στην καθημερινή τους ζωή και στις μεταξύ τους σχέσεις. Κάθε πλαίσιο χρήσης προσθέτει στα αντικείμενα νόημα, ώστε τα αντικείμενα και ο υλικός πολιτισμός στο σύνολό

A collection of various objects, including a large white shell, a wooden bowl, a small orange object, and a wooden handle, all arranged on a dark surface.

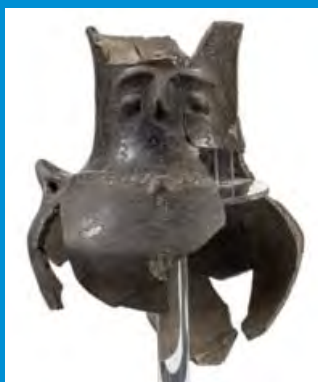
Ο υλικός πολιτισμός του Διοσηλίου αποτελεί αντικείμενο πολλών εξειδικευμένων ερευνητών. Περιλαμβάνει πρωτίστως την κεραμική, το πολυπληθέστερο εύρημα της θέσης, αλλά και μοναδικά ειδώλια και περίτεχνα κοσμήματα (Εικόνα 9), τέτοια που σπάνια βλέπει κανείς σε τόση ποσότητα και ποικιλία σε νεολιθικούς οικισμούς της Ελλάδας. Οι μελετητές της κεραμικής έχουν ανασυγκροτήσει περισσότερα από 1600 ολόκληρα αγγεία, ίσως το



A fragment of a clay tablet, possibly a votive offering, featuring a stylized face with large eyes and a small mouth. The fragment is irregularly shaped and shows signs of wear and cracking.

μεγαλύτερο σύνολο της Νεολιθικής στη χώρα μας. Εντυπωσιακή είναι η συλλογή των αποθηκευτικών αγγείων, πολλά από τα οποία βρέθηκαν στη θέση τους μέσα σε οικήματα (Εικόνα 10α, Εικόνα 10β) αλλά και των πολυτελών σπιλ-

Εικόνα 11. Πολυτελές στιλβωμένο αγγείο προσφοράς τροφής με ανάγλυφη παράσταση ανθρώπου με κόμμωση. Το αγγείο αυτό, όπως και εκείνο της Εικόνας 12 θα πρέπει να παρουσιάζονταν σε ειδικές συγκεντρώσεις της κοινότητας. Φωτο Σ. Μαυρομάτης. ©Ανασκαφή Δισπηλιού ΑΠΘ



Εικόνα 12. Πολυτελές στιλβωμένο αγγείο κατανάλωσης τροφής με άσπρη διακόσμηση. Φωτο Σ. Μαυρομάτης. ©Ανασκαφή Δισπηλιού ΑΠΘ

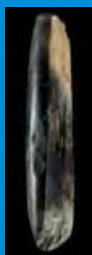


Εικόνα 13. Οστέινοι αυλοί από οστό ανθρώπου, μεγάλου πουλιού και προβάτου. ©Ανασκαφή Δισπηλιού ΑΠΘ



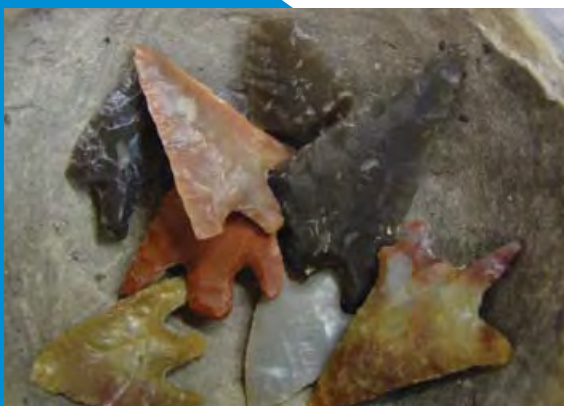
βωμένων αγγείων που πρέπει να συμμετείχαν σε δημόσιες δράσεις με υψηλή ορατότητα (Εικόνα 11, Εικόνα 12) και ίσως με τη συνοδεία μουσικής (Εικόνα 13). Να σημειωθεί ότι όλα τα αγγεία είναι χειροποίητα, καθώς ο κεραμικός

Εικόνα 14α. Λίθινα τσεκούρια σε διάφορα στάδια κατεργασίας. Φωτο Σ. Μαυρομάτης. ©Ανασκαφή Δισπηλιού ΑΠΘ



Εικόνα 14β. Αχρησιμοποίητος ολόκληρος πέλεκυς σε άριστη κατάσταση διατήρησης. Οι πελέκεις ήταν προσαρτημένοι σε ξύλινο στειλιάρι, συχνά με την παρεμβολή θήκης από κέρατο. Η κόψη τους ανανεωνόταν συχνά. Φωτο Σ. Μαυρομάτης. ©Ανασκαφή Δισπηλιού ΑΠΘ

τροχός είναι άγνωστος στη Νεολιθική. Τα εργαλεία από λειασμένη πέτρα (την εποχή αυτή δεν υπάρχουν μεταλλικά εργαλεία) είναι χιλιάδες, και σώζουν όλα τα στάδια κατασκευής, που αποδεικνύει την τοπική παραγωγή τους με πρώτη ύλη οφιδόλιθους από την άμεση περιοχή (Εικόνα 14α, Εικόνα 14β). Ανάλογες διαπιστώσεις ισχύουν για τα εργαλεία από πυριτόλιθους διαφόρων ειδών, και



Εικόνα 15. Αιχμές βελών ή καμακιών από πυριτόλιθους με διάφορα χρώματα και οψιανό (με μαύρο χρώμα) από τη Μήλο.
©Ανασκαφή Δισπηλιού ΑΠΘ

από οψιανό (οψιδιανό) που προέρχεται από τη Μήλο αλλά και από τα Καρπάθια (Εικόνα 15), σηματοδοτώντας έτσι το δίκτυο των σχέσεων με άλλες κοινότητες της εποχής στον ευρύτερο γεωγραφικό χώρο.

‘Ειδική αναφορά πρέπει να γίνει για τα πήλινα ειδώλια του Δισπηλιού. Αντιπροσωπεύουν τύπους άγνωστους στη Νεολιθική της Ελλάδας, αλλά διατηρούν βασικά θέματα της

θεματικής αυτών των αινιγματικών και γοητευτικών τεχνουργημάτων. Οι γυναικείες μορφές, όπως συμβαίνει στη νεολιθική συμβολική έκφραση κυριαρχούν συχνά σε εμφανή κατάσταση εγκυμοσύνης (Εικόνα 16), υπάρχουν όμως και ειδώλια ειδικών μορφών, όπως το μοναδικό ειδώλιο ενός ηλικιωμένου άνδρα. Ο ασυνήθιστος πλούτος του υλικού πολιτισμού χρειάζεται κάποια

εξήγηση, που ελπίζουμε ότι η έρευνα για την τελική δημοσίευση θα μπορέσει να εξηγήσει. Είναι πιθανό, ότι το πέρασμα προς τον Βορρά, τη σημερινή Αλβανία, συνένεινε στη σημασία που απέκτησε η θέση στη διάρκεια της Νεότερης Νεολιθικής. Όμως τέτοιες εικασίες αποτελούν, προς το παρόν, υποθέσεις εργασίας.

Δεν μπορούμε να κλείσουμε αυτή την παρουσίαση χωρίς μια αναφορά στη βιοαρχαιολογική διάσταση της έρευνας στο Δισπηλιό. Τα πλούσια φυτι-



Εικόνα 16. Εξαιρετικά σπάνιο δείγμα μεγάλου ειδωλίου καθιστής εγκύου γυναίκας (περ 40 εκ ύψος). Τα χέρια της, ακουμπούν στους μηρούς σε δεσπόζουσα στάση και είναι στολισμένα με βραχιόλια στους καρπούς. Φωτο Σ. Μαυρομάτης.
©Ανασκαφή Δισπηλιού ΑΠΘ

κά και ζωικά κατάλοιπα, τα οποία μελετά μια διεθνής ομάδα ειδικών του παλαιοπεριβάλλοντος, της παλαιοβλάστησης, της αρχαιοβοτανικής και της ζωοαρχαιολογίας μέσω του προγράμματος EXPLO με την εφαρμογή εργαστηριακών αναλύσεων αιχμής, αντιμετωπίζονται ως μέρος του υλικού πολιτισμού επειδή δημιουργούν τις φυσικές συνθήκες της κοινωνικής ζωής. Άλλωστε η ουσία της Νεολιθικής εποχής είναι ακριβώς αυτή η στροφή προς την παρέμβαση στη φύση. Ό,τι στοιχείο της φύσης εισάγει ο άνθρωπος στον κόσμο του μεταμορφώνεται σε τεχνούργημα και εμπλουτίζει τον υλικό του πολιτισμό.

Επίλογος

Ο νεολιθικός πολιτισμός, με κάποιες εξαιρέσεις, δεν δημιούργησε μνημεία που προκαλούν τον αυθόρμητο θαυμασμό. Μνημεία όπως πασίγνωστοι ναοί και εντυπωσιακοί τάφοι εμφανίζονται συνήθως σε ιεραρχικούς πολιτισμούς των μεταγενεστέρων εποχών. Ωστόσο, η απουσία τέτοιων μνημείων δε σημαίνει ότι η νεολιθική κληρονομιά είναι ασήμαντη. Η επιλογή του νεολιθικού ανθρώπου να συγκροτήσει το πρώτο ανθεκτικό κοινοτικό σύστημα και να πραγματοποιεί τις ταυτότητες και τις σχέσεις του σε μια αειφόρο και συμβιωτική σχέση με τη φύση, τα ζώα και το περιβάλλον είναι το μεγάλο του διαχρονικό επίτευγμα και αντιπροσωπεύει τη νεολιθική κληρονομιά. Στην εποχή μας, που η σχέση του σύγχρονου ανθρώπου με τη φύση βρίσκεται σε κρίση, η αναφορά στο νεολιθικό παράδειγμα αποκτά ιδιαίτερη σημασία. Αυτό το παράδειγμα προσπαθούμε να φωτίσουμε στο Δισπηλιό με τη βοήθεια της διεπιστημονικής συνεργασίας⁴.

Περίληψη

Η Ανασκαφή του Δισπηλιού του Καθ. Γ. Χουρμουζιάδη από το 1992 έως το 2013 αποκάλυψε τον πρώτο λιμναίο οικισμό στην Ελλάδα και τον αρχαιότερο στην Ευρώπη. Ο οικισμός διασώζει ένα μεγάλο αριθμό ξύλινων πασσάλων, εύρημα σπάνιο στις νεολιθικές θέσεις. Από το 2014 και μετά το Δισπηλιό πέρασε στη φάση της μελέτης με στόχο την τελική δημοσίευση. Μια στρατηγική απόφαση της νέας περιόδου ήταν η πλήρης αξιοποίηση του αρχείου των πασσάλων, προκειμένου να διακρίνουμε κατόψεις οικημάτων και να

4. Πολλοί ειδικοί ερευνητές συνεργάζονται στο Δισπηλιό για να αποκρυπτογραφήσουν το σύνθετο αρχαιολογικό αρχείο. Στην αρχιτεκτονική και τις φάσεις του οικισμού ο Δρ. Τρύφων Γιαγκούλης, στην κεραμική η Δρ. Ε. Βούλγαρη, η Δρ Μ. Σωφρονίδου, η Δρ Ν. Σαριδάκη, η Δρ Α. Δημουλά, η υπ Δρ Ι. Σιαμίδου, η υπ Δρ Λ. Τσιόλα και ο Δρ Ν. Κατσακάριδης, στη στρωματογραφία και την μικρομορφολογία η Δρ Σ. Κυριλλίδου, στα λίθινα εργαλεία ο Δρ Α. Μπεκιάρης, η Dr Bogdana Milic και η Α. Κήτα, στην βιοαρχαιολογική ανάλυση η Καθ. Amy Bogaard, η Καθ. Σ.Μ. Βαλαμώτη, η Δρ Ρ. Βεροπουλίδου, η Δρ Βαλασία Ισαακίδου, στο παλαιοπεριβάλλον η Επ. Καθ. Μαρία Ντίνου, Η Δρ Γ. Τσαρτσίδου και η Δρ Τ. Παπαδάκου, στη χωρική τεκμηρίωση το GIS και τη φωτογραμμετρία ο Φ. Στεφάνου, στη μελέτη του ξύλου ο O Lopez Bulto, στη συντήρηση η Carla Blasco.

χρονολογήσουμε ακριβώς την ανέγερσή τους. Η δένδροχρονολόγηση, η οποία είναι σε θέση να χρονολογήσει ακριβώς τους πασσάλους, επιλέχτηκε ως η ενδεδειγμένη προσέγγιση για το έργο αυτό.

Με την ολοκλήρωση της δένδροχρονολόγησης που πραγματοποιήθηκε μέσω του προγράμματος EXPLO με τη συνεργασία Ελβετών ειδικών από το Πανεπιστήμιο της Βέρνης, το Δισπηλιό είναι αυτή τη στιγμή η καλύτερα χρονολογημένη νεολιθική θέση της Ελλάδας και των Βαλκανίων. Τα οικήματα του Δισπηλιού με την ακρίβεια έτους χρονολόγηση που προσφέρει η μέθοδος θα λειτουργήσουν ως σημεία αναφοράς για την έρευνα και θα αναδείξουν ακόμη περισσότερο τον εντυπωσιακό υλικό πολιτισμό του Δισπηλιού.

Βιβλιογραφία

Giagkoulis, T. (2020). On the Edge: The Pile-field of the Neolithic Lakeside Settlement Anarghiri IXb (Amindeon, Western Macedonia, Greece) and the Non-Residential Wooden Structures on the Periphery of the Habitation. *Settling Waterscapes in Europe. The Archaeology of Neolithic and Bronze Age Pile-Dwellings*. A. Hafner, E. Dolbunova, A. Mazurkevich, E. Prankenaite and M. Hinz. Bern and Heidelberg, Propylaeum.

Hafner, A. (2013). Versunkene Dörfer - Phalbauten in Seen und Mooren. *Die Pfahlbauer am Wasser und über die Alpen* A. D. d. K. Bern. Bern, Universität Bern, Institut für Archaisches Wissenschaften **16-27**.

Hafner, A., E. Dolbunova, A. Mazurkevich, E. Prankenaite and M. Hinz, Eds. (2020). *Settling Waterscapes in Europe. The Archaeology of Neolithic and Bronze Age Pile-Dwellings*. Open Series in Prehistoric Archaeology. Bern and Heidelberg, Propylaeum.

Halstead, P. (2014). *Two oxen ahead. Pre-mechanized farming in the Mediterranean*. Oxford, Wiley, Blackwell.

Hofmanová, Z., S. Kreutzer, G. Hellenthal, C. Sell, Y. Diekmann, D. Dvez-del-Molino, L. van Dorp, S. López, A. Kousathanas, V. Link, K. Kirsanow, L. M. Cassidy, R. Martiniano, M. Strobel, A. Scheu, K. Kotsakis, P. Halstead, S. Triantaphyllou, N. Kyparissi-Apostolika, D. Urem-Kotsou, C. Ziota, F. Adaktylou, S. Gopalan, D. M. Bobo, L. Winkelbach, J. Blöcher, M. Unterländer, C. Leuenberger, Ç. Çilingiroğlu, B. Horejs, F. Gerritsen, S. J. Shennan, D. G. Bradley, M. Currat, K. R. Veeramah, D. Wegmann, M. G. Thomas, C.

Papageorgopoulou and J. Burger (2016). "Early farmers from across Europe directly descended from Neolithic Aegeans." *Proceedings of the National Academy of Sciences* **113**(25): 6886-6891.

Kantons Bern, A. D. d., Ed. (2013). *Die Pfahlbauer, am Wasser und über die Alpen* Universität Bern, Institut für Archäologische Wissenschaften.

Naumov, G. (2020). Neolithic wetland and lakeside settlements in the Balkans. *Settling Waterscapes in Europe*. A. Hafner, E. Dolbunova, A. Mazurkevich, E. Pranckenaite and M. Hinz. Bern and Heidelberg, Propylaeum: 111-135.

Srejovic, D. and L. Trifunovic (1969). *Lepenski Vir*. Banja Luka, Narodni Muzej.

Strasser, T. F., C. Runnels, K. Wegmann, E. Panagopoulou, F. McCoy, C. Digregorio, P.

Karkanis and N. Thompson (2011). "Dating Palaeolithic sites in south-western Crete, Greece." *Journal of Quaternary Science* **26**(5): 553-560.

Σάμψων, Α. (2010). *Μεσολιθική Ελλάδα*. Αθήνα Εκδόσεις ΙΩΝ.

Χουρμουζιάδης, Γ. Χ., Ed. (2002). *Δισπηλιό 7500 χρόνια μετά*. Θεσσαλονίκη, University Studio Press

Χρυσοστόμου, Π. and Τ. Γιαγκούλης (2018). "Εντός και εκτός των ορίων: όψεις της χωροοργάνωσης στους προϊστορικούς οικισμούς Ανάργυροι ΙΧα και Ανάργυροι ΧΙ στο Λεκανοπέδιο Αμυνταίου." *Αρχαιολογικό Έργο στην Άνω Μακεδονία* **3** (2013) 207-229.

Βιογραφικό Σημείωμα

Ο Κώστας Κωτσάκης είναι προϊστορικός αρχαιολόγος, Ομότιμος Καθηγητής του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, όπου δίδαξε για 33 χρόνια Νεολιθική αρχαιολογία, Θεωρία της αρχαιολογίας και Μουσειολογία. Έχει διευθύνει προϊστορικές ανασκαφές, κυρίως Νεολιθικής Εποχής, στην Ελλάδα και το εξωτερικό, μεταξύ των οποίων το Σέσκλο, την Τούμπα Θεσσαλονίκης, το Catalhuyók Τουρκίας, τα Παλιάμπελα Κολινδρού και από το 2014 το Δισπηλιό. Έχει δημοσιεύσει περισσότερες από 200 εργασίες σε επιστημονικά περιοδικά και συλλογικούς τόμους, κυρίως του εξωτερικού, και έχει περισσότερες από 5000 αναφορές στο έργο του.



Δραστηριότητες ΑΔΙΣΠΟ

Επίσκεψη Προέδρου Ελληνοαμερικανικού Ινστιτούτου



Την Παρασκευή 25 Νοεμβρίου 2022 επισκέφθηκε τη Σχολή ο Πρόεδρος του Ελληνοαμερικανικού Ινστιτούτου Κύριος Νικόλαος Λαρυγγάκης και πραγματοποίησε διάλεξη στους σπουδαστές της 20ης Εκπαιδευτικής Σειράς με θέμα: «Σκοπός και Έργα του American Hellenic Institute».

Μετά την ολοκλήρωση της διάλεξης, ο Κύριος Λαρυγγάκης δέχτηκε ερωτήσεις σπουδαστών επί θεμάτων αρμοδιότητάς του.



Επισκέψεις Στρατιωτικής Ηγεσίας

Επίσκεψη Διοικητή ΔΔΜΝ στην ΑΔΙΣΠΟ



Την Παρασκευή 11 Νοεμβρίου 2022 επισκέφθηκε τη Σχολή ο Διοικητής της Διοίκησης Διοικητικής Μέριμνας Ναυτικού (ΔΔΜΝ), Αντιναύαρχος (Μ) Χαρίλαος Παπαδημητρίου ΠΝ και πραγματοποίησε διάλεξη στους σπουδαστές της 20ης Εκπαιδευτικής Σειράς, με θέμα «Η συμβολή της ΔΔΜΝ στην αποστολή του Πολεμικού Ναυτικού».

Μετά την ολοκλήρωση της διάλεξης, ο Ναύαρχος απάντησε σε ερωτήσεις σπουδαστών επί θεμάτων αρμοδιότητάς του.



Επίσκεψη Διοικητή Γ ΣΣ/NRDC-GR στην ΑΔΙΣΠΟ



Στο πλαίσιο της επιμόρφωσης των σπουδαστών της 20ης Εκπαιδευτικής Σειράς, την Τετάρτη 23 Νοεμβρίου 2022 επισκέφθηκε τη Σχολή ο Διοικητής του Γ ΣΣ/NRDC-GR, Αντιστράτηγος Σωτήριος Κωστάκογλου, ο οποίος πραγματοποίησε διάλεξη με θέμα «Αποστολή - Οργάνωση - Προοπτικές Γ ΣΣ/NRDC-GR».

Μετά την ολοκλήρωση της διάλεξης υποβλήθηκαν ερωτήσεις από τους σπουδαστές και αναπτύχθηκε διάλογος επί θεμάτων αρμοδιότητάς του.



Επίσκεψη Διοικήτή ΑΣΔΕΝ στην ΑΔΙΣΠΟ



Στο πλαίσιο της επιμόρφωσης των σπουδαστών της 20ης Εκπαιδευτικής Σειράς, την Παρασκευή 25 Νοεμβρίου 2022 επισκέφθηκε τη Σχολή ο Διοικητής της ΑΣΔΕΝ, Αντιστράτηγος Δημήτριος Χούπης, ο οποίος πραγματοποίησε διάλεξη με θέμα: «Σχεδίαση - Διεξαγωγή Επιχειρήσεων από την ΑΣΔΕΝ».

Μετά την ολοκλήρωση της διάλεξης, υποβλήθηκαν ερωτήσεις από τους σπουδαστές και αναπτύχθηκε διάλογος επί θεμάτων αρμοδιότητάς του.



Επίσκεψη Διοικητή Δ' ΣΣ στην ΑΔΙΣΠΟ



Στο πλαίσιο της επιμόρφωσης των σπουδαστών της 20ης Εκπαιδευτικής Σειράς, την Πέμπτη 1 Δεκεμβρίου 2022 επισκέφθηκε τη Σχολή ο Διοικητής του Δ' Σώματος Στρατού, Αντιστράτηγος Ιωάννης Τσιόπλος, ο οποίος πραγματοποίησε διάλεξη με θέμα: «Σχεδίαση - Διεξαγωγή Επιχειρήσεων από το Δ' ΣΣ».

Μετά την ολοκλήρωση της διάλεξης υποβλήθηκαν ερωτήσεις από τους σπουδαστές και αναπτύχθηκε διάλογος επί θεμάτων αρμοδιότητάς του.



Επίσκεψη Αρχηγού ΓΕΕΦ στην ΑΔΙΣΠΟ



Στο πλαίσιο της επιμόρφωσης των σπουδαστών της 20ης Εκπαιδευτικής Σειράς, την Παρασκευή 2 Δεκεμβρίου 2022 επισκέφθηκε τη Σχολή ο Αρχηγός Γενικού Επιτελείου Εθνικής Φρουράς, Αντιστράτηγος Δημόκριτος Ζερβάκης, ο οποίος πραγματοποίησε διάλεξη με θέμα «Αποστολή - Προκλήσεις ΓΕΕΦ».

Μετά την ολοκλήρωση της διάλεξης υποβλήθηκαν ερωτήσεις από τους σπουδαστές και αναπτύχθηκε διάλογος επί θεμάτων αρμοδιότητάς του.



Επίσκεψη Διοικητή ΔΕΠ στην ΑΔΙΣΠΟ



Στο πλαίσιο της επιμόρφωσης των σπουδαστών της 20ης Εκπαιδευτικής Σειράς, την Παρασκευή 2 Δεκεμβρίου 2022 επισκέφθηκε τη Σχολή ο Διοικητής Διοίκησης Ειδικού Πολέμου, Αντιστράτηγος Γεώργιος Τσιτσικώστας, ο οποίος πραγματοποίησε διάλεξη με θέμα «Σχεδίαση - Διεξαγωγή Επιχειρήσεων από τη Διοίκηση Ειδικού Πολέμου».

Μετά την ολοκλήρωση της διάλεξης υποβλήθηκαν ερωτήσεις από τους σπουδαστές και αναπτύχθηκε διάλογος επί θεμάτων αρμοδιότητάς του.



Επίσκεψη Αρχηγού ΑΤΑ στην ΑΔΙΣΠΟ



Στο πλαίσιο της επιμόρφωσης των σπουδαστών της 20ης Εκπαιδευτικής Σειράς, την Τετάρτη 14 Δεκεμβρίου 2022 επισκέφθηκε τη Σχολή ο Αρχηγός Τακτικής Αεροπορίας, Αντιπτέραρχος (Ι) Γεώργιος Φασούλας, ο οποίος πραγματοποίησε διάλεξη με θέμα «Σχεδίαση - Διεξαγωγή Επιχειρήσεων από ΑΤΑ».

Μετά την ολοκλήρωση της διάλεξης υποβλήθηκαν ερωτήσεις από τους σπουδαστές και αναπτύχθηκε διάλογος επί θεμάτων αρμοδιότητάς του.



Επίσκεψη Αρχηγού Στόλου στην ΑΔΙΣΠΟ



Στο πλαίσιο της επιμόρφωσης των σπουδαστών της 20ης Εκπαιδευτικής Σειράς, την Πέμπτη 22 Δεκεμβρίου 2022 επισκέφθηκε τη Σχολή ο Αρχηγός Στόλου, Αντιναύαρχος Παναγιώτης Λυμπέρης ΠΝ, ο οποίος πραγματοποίησε διάλεξη με θέμα: «Σχεδίαση - Διεξαγωγή Επιχειρήσεων από το Αρχηγείο Στόλου».

Μετά την ολοκλήρωση της διάλεξης υποβλήθηκαν ερωτήσεις από τους σπουδαστές της Σχολής και αναπτύχθηκε διάλογος επί θεμάτων αρμοδιότητάς του.



Επίσκεψη Διοικητή 1ης Στρατιάς στην ΑΔΙΣΠΟ



Στο πλαίσιο της επιμόρφωσης των σπουδαστών της 20ης Εκπαιδευτικής Σειράς, τη Δευτέρα 16 Ιανουαρίου 2023 επισκέφθηκε τη Σχολή ο Διοικητής 1ης Στρατιάς, Αντιστράτηγος Άγγελος Χουδελούδης, ο οποίος πραγματοποίησε διάλεξη με θέμα «Σχεδίαση - Διεξαγωγή Επιχειρήσεων από την 1η Στρατιά».

Μετά την ολοκλήρωση της διάλεξης υποβλήθηκαν ερωτήσεις από τους σπουδαστές και αναπτύχθηκε διάλογος επί θεμάτων αρμοδιότητάς του.



Ημερίδα ΑΔΙΣΠΟ-ΑΠΘ



Στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων της 20ης Εκπαιδευτικής Σειράς, την Τετάρτη 21 Δεκεμβρίου 2023 πραγματοποιήθηκε από την Ανωτάτη Διακλαδική Σχολή Πολέμου σε συνεργασία με το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης στο αμφιθέατρο της Σχολής Ημερίδα με θέμα:

«Ισχύς, Ηγεσία και Στρατηγική στην εποχή της αμφισβήτησης της μεταπολεμικής Παγκόσμιας Τάξης»

Την έναρξη της ημερίδας κύρηξε ο Διοικητής της Σχολής Υποπτέραρχος (Ι) Ιωάννης Μπιρμπίλης.

Η 1η θεματική ενότητα με τίτλο «To Wargaming του NATO» αναπτύχθηκε από τον Σμήναρχο ε.α. Ακρίβο Στεργίου.

Η 2η θεματική ενότητα με τίτλο «Ισχύς και Στρατηγική» αναπτύχθηκε από τον Αντιστράτηγο ε.α. Ευθύμιο Χαροκόπο.

Η 3η θεματική ενότητα με τίτλο «Ισχύς και Ηγεσία» αναπτύχθηκε από την Επίκουρη Καθηγήτρια του ΑΠΘ κ. Ιωάννα Κωσταρέλλα.

Συντονιστής της Ημερίδας ήταν ο Καθηγητής και Κοσμήτορας της Νομικής Σχολής του ΑΠΘ κ. Παναγιώτης Γκλαβίνης. Εισηγητικές παρεμβάσεις πραγματοποιήθηκαν από τον Αντιστράτηγο ε.α. Ιπποκράτη Δασκαλάκη και τον Αντιναύαρχο ε.α. Βασίλειο Μαρτζούκο.

Η Βιβλιοθήκη μας

Η στήλη με τις βιβλιογραφικές - αναγνωστικές προτάσεις από το σύνολο των τίτλων που διαθέτει η βιβλιοθήκη της Σχολής

Συγγραφείς: Αργύρης Γ. Πασσάς, Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος, Μαριλένα Κοππά

Τίτλος: Ελλάδα - Ευρωπαϊκή Ένωση, μια Σχέση "Μέσα Από Σαράντα Κύματα" 1981-2021 (Συλλογικό έργο)

Εκδόσεις: Πεδίο

"Για οποιονδήποτε θελήσει να μελετήσει τη διαχρονική πορεία της Ελλάδας ως πλήρους μέλους του ευρωπαϊκού οικοδομήματος, η σημαντική αυτή έκδοση, εμπλουτισμένη με έγγραφες συνεισφορές έμπειρων στελεχών της διοίκησης και έγκυρων αναλυτών, θα αποτελέσει μετά βεβαιότητας ένα αναπόδραστο σημείο αναφοράς. Συγχρόνως, όμως, προσφέρει αφ' εαυτής σαφή και κατηγορηματική απάντηση σε δύο κρίσιμα ερωτήματα: Έστω με όλες τις δύσκολες στιγμές, μπορούμε να φανταστούμε πώς θα είχε εξελιχθεί η χώρα χωρίς την ένταξή της στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες πριν από 40 χρόνια; Και, κυρίως, θα ήταν σε θέση να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τις τεράστιες προκλήσεις τού σήμερα και του αύριο, εάν δεν ήταν ενεργό μέλος της Ένωσης;" (ΙΩΑΝΝΗΣ ΒΡΑΪΛΑΣ, Πρέσβης, Μόνιμος Αντιπρόσωπος της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση) *(από την παρουσίαση στο οπισθόφυλλο του βιβλίου)*



"Για 40 χρόνια, η Ευρωπαϊκή Ένωση υπήρξε ζωτικής σημασίας για την πολιτική και οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδας. Αυτός ο τόμος παρέχει πλούσιες ιστορικοπολιτικές αναλύσεις, ώστε να σκιαγραφηθεί η εξέλιξη της Ελλάδας από την ένταξή της στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Με τη μοναδική και καλά μελετημένη δομή του, αυτό το βιβλίο θα βοηθήσει στην κατανόηση των επιτυχιών και των προκλήσεων που αναδείχθηκαν τα τελευταία 40 χρόνια. Περιεκτικός ως προς το εύρος και τις φιλοδοξίες του, αυτός ο συλλογικός τόμος είναι ένα must read για όποιον ενδιαφέρεται για την ελληνική πολιτική και τις σχέσεις Ελλάδας-Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι επιμελητές απευθύνθηκαν σε εξαιρετικούς συγγραφείς και δημιούργησαν ένα βιβλίο που θα έχει ευρεία απήχηση στον ακαδημαϊκό χώρο, στον πολιτικό κόσμο και στο ευρύτερο κοινό". (ΓΙΑΝΝΗΣ Α. ΣΤΙΒΑΧΤΗΣ, Καθηγητής Πολιτικής Επιστήμης και κάτοχος Έδρας Jean Monnet, Virginia Tech) *(από την παρουσίαση στο οπισθόφυλλο του βιβλίου)*

"Υπάρχουν πολλοί τρόποι να υπηρετήσει κανείς μια ιδέα: εν προκειμένω, την ευρωπαϊκή, και δη σε συνάρτηση προς τη 40χρονη πλέον ελληνική συμμετοχή. Όπως και συμβολές, που άλλες περιγράφουν τις διακυμάνσεις αυτής της πορείας, άλλες την εγγράφουν εννοιολογικά ή/και εμπειρικά κι άλλες τη μετεγγράφουν σε νέα πεδία αναλογισμού. Ο ανά χείρας τόμος, συναρμολογώντας αναλυτικές, αφηγηματικές και αναστοχαστικές εγγραφές, μας πλοηγεί στις ροές μιας πολυκύμαντης συνεξέλιξης ανάμεσα σε μια πολιτεία εθνική και μια ευρύτερη, ευρωπαϊκή. Κι έτσι συνιστά προσφορά, που δεν μένει μόνο στην υπηρετήση της ιδέας, αλλά φιλοτεχνεί τη (συν)επίγνωση της σημασίας που εμπεριέχει για τους ίδιους τους αποδέκτες". (ΔΗΜΗΤΡΗΣ Ν. ΧΡΥΣΟΧΟΟΥ, Καθηγητής θεωρίας και θεσμών της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών) *(από την παρουσίαση στο οπισθόφυλλο του βιβλίου)*



Συγγραφείς: Florian Bieber, Νικόλαος Τζιφάκης

Τίτλος: Τα Δυτικά Βαλκάνια στον Κόσμο, Οι Διασυνδέσεις και οι Σχέσεις τους με μη Δυτικές Χώρες (Συλλογικό έργο)

Εκδόσεις: Πεδίο

Στο παρόν βιβλίο αναλύεται ο τρόπος με τον οποίο διαφορετικοί τύποι εμπλοκής μη δυτικών δρώντων επηρεάζουν τις μεταρρυθμίσεις στα Δυτικά Βαλκάνια και την ενσωμάτωση της περιοχής στην ΕΕ. Η επιρροή Ρωσίας, Κίνας, Τουρκίας και ΗΑΕ αναλύεται μέσα από το φάσμα των δεσμών τους με τις χώρες της περιοχής. Οι συγγραφείς πραγματοποιούν μια ενδελεχή επισκόπηση του ρόλου των εξωτερικών μη δυτικών δυνάμεων στην περιοχή, που υπερβαίνει, αφενός, την τάση ορισμένων δυτικών κυβερνήσεων να προσλαμβάνουν κάθε εμπλοκή τρίτων χωρών ως δυσσίωση απειλή και, αφετέρου, την άποψη των κυβερνήσεων της περιοχής που αντιλαμβάνονται κάθε εξωτερικό ενδιαφέρον ως ευτύχημα σε μια περίοδο αποστασιοποίησης της Δύσης και μειωμένων ξένων επενδύσεων. Εξετάζοντας τη σημασία των ανωτέρω δρώντων στα Δυτικά Βαλκάνια, φωτίζεται ένας σημαντικός χώρος εκδήλωσης παγκόσμιου ανταγωνισμού. Παράλληλα προσφέρονται νέες πληροφορίες και απόψεις γύρω από τα πλεονεκτήματα και τις αδυναμίες της ευρωατλαντικής ολοκλήρωσης και επιτυγχάνεται καλύτερη κατανόηση της εξωτερικής πολιτικής και των οικονομικών, κοινωνικών και των σχετιζόμενων με την ασφάλεια πτυχών της για τις μικρές και μεσαίου μεγέθους χώρες. (από την παρουσίαση στο οπισθόφυλλο του βιβλίου)

"Οι ακαδημαϊκοί και οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής ενδιαφέρονται όλο και περισσότερο για το πώς η Ρωσία, η Κίνα και η Τουρκία επιδιώκουν να διαμορφώσουν τα Δυτικά Βαλκάνια. Ο τόμος αυτός συμβάλλει ουσιαστικά στην κατανόηση του τρόπου με τον οποίο οι κύριοι διεθνείς δρώντες επιδιώκουν να ασκήσουν επιρροή σε αυτή τη σημαντική, αλλά ακόμα ασταθή περιοχή". (James Ker-Lindsay, London School of Economics and Political Science, UK)

"Οι χώρες των Δυτικών Βαλκανίων αποτελούν και πάλι το επίκεντρο της ευρύτερης παγκόσμιας πολιτικής. Οι συγγραφείς αναδεικνύουν τον τρόπο με τον οποίο οι μη δυτικοί δρώντες αλληλεπιδρούν και επηρεάζουν την πολιτική (εσωτερική και εξωτερική) των χωρών των Δυτικών Βαλκανίων. Το βιβλίο συμβάλλει σημαντικά στην κατανόηση της γεωπολιτικής σημασίας των Δυτικών Βαλκανίων και των ευρύτερων προκλήσεων που συνδέονται με την ενσωμάτωση της περιοχής στις ευρωατλαντικές δομές". (Soeren Keil, Canterbury Christ Church University, UK)

"Μια εμπεριστατωμένη και διεξοδική διερεύνηση της θέσης της περιοχής στο ευρύτερο πλαίσιο των διεθνών σχέσεων. Αντί να επικεντρωθεί σε κάθε κράτος μεμονωμένα, ο τόμος αναλύει τα Δυτικά Βαλκάνια υπό το πρίσμα ενός δικτύου διασυνδέσεων, κοινών συμφερόντων και ήπιας ισχύος που είναι κατά πολύ ευρύτερα της περιοχής αυτής. Πρόκειται για μια εξαιρετικά καίρια συμβολή στη μελέτη των Δυτικών Βαλκανίων και της εξωτερικής πολιτικής". (Jelena Subotic, Georgia State University, USA)

Όρια

*ὕπέρ τά ἑσκαμμένα ἄλλεσθαι.
“Κυριολεκτικά σημαίνει την εκτέλεση άλματος σε μήκος έξω
από τα όρια του σκάμματος. Μεταφορικά σημαίνει
την υπέρβαση των ορίων”.*

Πλούταρχος, 47-120 μ.Χ., Αρχαίος Έλληνας ιστορικός

*Μηδέ ὕπέρ τε δύναμιν αἰρεῖσθαι τήν ἐωυτοῦ καὶ φύσιν.
“Να μην κάνεις επιλογές που ξεπερνούν τη δύναμή σου
και τη φύση σου”.*

Δημόκριτος, 470-370 π.Χ., Αρχαίος Έλληνας φιλόσοφος

*Σα δεν φτάσει ο άνθρωπος στην άκρη του γκρεμού,
δεν βγάζει στην πλάτη του φτερούγες να πετάξει.*

Νίκος Καζαντζάκης, 1883-1957, Έλληνας συγγραφέας

*Κάθε άνθρωπος θεωρεί τα όρια του δικού του
οπτικού πεδίου σαν τα όρια του κόσμου.*

Άρθουρ Σοπενχάουερ, 1788-1860, Γερμανός φιλόσοφος

Προεκτείνει κανείς τα όριά του μόνο όταν τα ξεπερνάει.

Scott Peck, 1936-2005, Αμερικανός ψυχίατρος

Ξέρουμε τι είμαστε, αλλά δεν ξέρουμε
τί θα μπορούσαμε να είμαστε.

Γουίλιαμ Σαίξπηρ, 1564-1616, Άγγλος δραματουργός
(Άμλετ - λόγια της Οφηλίας)

Πήγαινε όσο πιο μακριά μπορείς να δεις. Όταν φτάσεις εκεί,
θα μπορείς να δεις ακόμη μακρύτερα.

Τόμας Καρλάιλ, 1795-1881, Άγγλος συγγραφέας

Ο κόσμος της πραγματικότητας έχει τα όρια του. Ο κόσμος
της φαντασίας δεν έχει όρια.

Ζαν-Ζακ Ρουσσώ, 1712-1778, Γαλλοελβετός φιλόσοφος

Νικά δ' ο μείων τον μέγαν δίκαι' έχων.
“Ο μικρός νικάει τον μεγάλο όταν έχει δίκιο.”

Ευριπίδης, 480-406 π.Χ., Αρχαίος τραγικός

Να διεκδικείς τα όριά σου και χωρίς αμφιβολία
θα γίνουν δικά σου.

Ρίτσαρντ Μπαχ, 1936, Αμερικανός συγγραφέας

Οι φόβοι που δεν αντιμετωπίζουμε, γίνονται με την μια τα όρια
μας στον τρόπο που ζούμε και σκεφτόμαστε.

Robin Sharma, 1964, Καναδός συγγραφέας



ΑΔΙΣΠΟ



ΑΝΩΤΑΤΗ



ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗ



ΣΧΟΛΗ

ΠΟΛΕΜΟΥ

Αποστολή ΑΔΙΣΠΟ

Αποστολή της Α.Δ.Σ.ΠΟ. είναι η παροχή διακλαδικής εκπαίδευσης σε ανώτερους αξιωματικούς των τριών κλάδων και των Κοινών Σωμάτων (Κ.Σ.) των Ενόπλων Δυνάμεων (Ε.Δ.), σε αξιωματικούς της Ελληνικής Αστυνομίας (ΕΛ.ΑΣ.), του Πυροσβεστικού Σώματος (Π.Σ.) και του Λιμενικού Σώματος - Ελληνικής Ακτοφυλακής (Λ.Σ. - ΕΛ. ΑΚΤ.), καθώς και σε αξιωματικούς ξένων κρατών, επί στρατιωτικών και ακαδημαϊκών θεμάτων, συναφών με τα καθήκοντα που θα αναλάβουν να εκτελέσουν μετά την αποφοίτησή τους.

ΑΝΩΤΑΤΗ ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΕΜΟΥ
www.edispo.gr / e-mail: info@edispo.gr

